

עבודה זרה שנתבטלה

עי' כל הסוגיא מדף מ"א א' מתני' המוצא עד מ"ב ב' מתני' המוצא, והסוגיא בסוף הפרק וריש פרק ר"י

שברי צלמים

עי' רש"י ד"ה הרי אלו דשרי משום ס"ס דאת"ל עבדום שמא בטלום ולכך שברום, אולם בר"ן כתב דאף בידוע דנשתבר מאליו איכא ס"ס דשמא בטלום לאחר שנשתבר.

ופלוגתם תלוי בטעמא דר"י דאסר בנשתברה מאליה, אם נימא דהוא איסור בודאי כיון דודאי דהגוי לא בטלה, או דאף הוא מודה דאיכא ספק דשמא הגוי בטלה, אלא דאסור מספק, דרש"י ס"ל דודאי לא בטלה ולכך פירש דהספק שמא בטלו בשבירה, אבל הר"ן ס"ל דעדיין איכא ספק ביטול, ולכך אך בודאי נשתברה איכא ס"ס דשמא בטלו אח"כ, ועי' להלן.

עי' ברמב"ם פ"ז ה"ז דמתיר אף במוצא צלמים שלמים, ועי' בכס"מ דמקורו מסוגיין דלא פריך דמדרבנן בצלמים נשמע לשברי ע"ז, [וכקו' רש"י ותוס'] וע"כ דאף בצלמים שלמים שרו רבנן מכח ס"ס דכיון דמצאן מושלכים שמא בטלום בודאי, וצ"ב דמ"ש ר"מ מרבנן.

שברי ע"ז

עי' היטב כל הסוגיא בדף מ"ט ב'. והנה שורש הנידון הוא דבריש פרקין מבואר דס"ל לשמואל דמוצא שברי עכו"ם מותרים, ואח"כ מייתי הגמ' דריו"ח ור"ל פליגי בעכו"ם שנשתברה מאליה, ובסוף הפרק מייתי פלוגתא דריו"ש אם צריך לבטל כל קיסם וקיסם או לא, ושקו"ט הגמ' במאי פליגי, ומסיק דלכו"ע עובדין לשברים ושברי שברים מותרים [לגרסת רש"י] ופליגי בחוליות שיכול להחזירה, ובראשונים נתקשו דשמואל סותר את שיטתו, וכמו"כ נתקשו בשיטת הרי"ף דפסק כריו"ח וכשמואל וכאוקימתא דפליגי בחוליות וגרס בגמ' דכו"ע אין עובדין לשברים, ונשנו בזה כמה תירוצים. ברש"י מ"ט ב' חילק בין ידוע דנשתברה מאליה דאסור לנמצאת שבורה דתלינן דגוי שברה, [וצ"ע דרש"י בדף מ"א א' ד"ה אמר שמואל כתב דשמואל ס"ל דנשתברה מאליה מותר], ובתוס' מ"א א' נחלקו עליו דודאי שמואל ס"ל נמי דנשתברה מאליה מותרת, וכמו"כ בדעת הרי"ף א"א לומר כן, שהרי גרס דלכו"ע שברים מותרים וא"כ איך פסק כריו"ח דנשתברה מאליה אסורה, וכתבו הראשונים ותוס' בדף מ"ט ב' [וע"ש בתורא"ש ובמהר"ם] לחלק בב' אופנים, או דיש חילוק בין שברים לשברי שברים דריו"ח מיירי בשברים ושמואל מיירי בשברי שברים, או דיש חילוק בין עיקר ע"ז קיימת דאז השברים מותרים לאין עיקר ע"ז קיימת דאז כל השברים אסורין, והרמב"ם ?????

ע'י רש"י דתמה דשמואל סותר שיטתו, וע'י תוס' ותוס' הרא"ש, וע"ע בר"ן ריש פרקין דהביא בזה עוד ב' תירוצים, וע'י היטב ברמב"ן ריש פרקין תוספת דברים בזה, וע'י ב"י סי' קמ"ו סעיף י"א דכתב עוד חילוק, וע'י בט"ז שם ס"ק י' דהביא את דברי הר"ן להיפך ממה שכתב הר"ן, וכבר תמה עליו המקור מים חיים.

ע'י תוס' דשמואל ס"ל כר"ל דנשתברה מאליה מותרת וכן מבואר ברמב"ם פ"ח הי"א ובשו"ע קמ"ו י"א, וכן משמע בלשון רש"י סוף ד"ה אמר שמואל, אולם ברש"י מ"ט ב' חילק בין ידוע שנשתברה מאליה למוצא שברי ע"ז, וכן נקט הרמב"ן, וכן הוכיחו הבעל המאור והר"ן בדעת הר"ף דפסק כשמואל וכו"י, ובראב"ד בדף מ"ט ב' ביאר דטעמא דשמואל משום דאיכא ס"ס דאפשר דהוא שברה ובטלה, ואת"ל דנשתברה מאליה דילמא אח"כ בטלה, [ולכאו' מוכח מדבריו דנקט דר"י אוסר מספק], והרמב"ן בדף מ"א א' תמה עליו דהא שמואל ס"ל בזבחים ע"ד דס"ס אסור בע"ז, [ולכאו' צ"ב דהא אף להרמב"ן תקשי דפירש דמוצא שרי משום דהוי מילתא דלא שכיחא ומסתמא הגוי שברה ובטלה, והרי אם ס"ס דעדיף מרוב לא מהני בע"ז להתיר כ"ש דתליה זו דמסתמא בטלה לא יועיל בע"ז, ויש לחלק].

ע'י תוס' דהוכיחו כשיטתם מהא דפריך לרשב"ל דנשתברה מאליה מותרין ממתני' דמשמע דשברי עכו"ם אסורין, והוכיחו מזה דשמואל דמתיר שברי עכו"ם שרי נמי בנשתברה מאליה, ובמל"מ פ"ז ה"ז תמה דאף דמוכח דרשב"ל דמתיר בנשתברה מאליה א"כ כ"ש דשרי בשברים דנמצאו דיש צד ספק שמא הגוי בטלו להדי', אבל מנלן דלשמואל שרי אף בנשתברה מאליה, הא שפיר יש לומר דס"ל דעובדים לשברים ושאני מוצא שברים דתלינן דהגוי שברה, דנתבטלה מאליה לא שכיח, וכמו שחילק רש"י, וע"ש במגיה.

ע'י רמב"ן דתמה לשיטת רש"י אמאי מקשה ממתני' רק לר"ל הרי אף ר"י מודה דמוצא מותר כיון דמסתמא גוי בטלה, וע'י בריטב"א.

ע'י שו"ע קמ"א סעיף ב' דפסק דמוצא שברי אלילים מותרים וע'י ש"ך סוס"ק ז' דתמה שהמחבר סותר עצמו ממה שהביא לדברי הרמב"ם בסי' קמ"ו סעיף י"א דהמוצא שברי אלילים אסורים שמא לא ביטלם הגוי, וע'י מקור מים חיים דהאריך בזה.

עכו"ם שנשתברה מאליה

ע'י מל"מ פ"ח הי"א דמסתפק אם לר"י אסור בודאי דאין גוי מבטל שברים, או דאסור מספק דשמא לא בטלה, ונפק"מ לשברי צלמים לר"מ אליבא דר"י, וע'י ברעק"א בגליון הרמב"ם דתמה דנעלם ממנו דברי הר"ן במתני' דמתיר ומדברי תוס' מ"ב א' ד"ה ספק נכרי משמע דפליגי, והנה בתוס' שם הק' מ"ש שברי צלמים לר"י מצורת דרקון דאסור אף בספק נעבד, ואי נימא דר"י אסר בודאי ל"ק כלל דשאני צורת דרקון דכיון דחתכו ישראל א"כ

ליכא ס"ס דשמא הגוי בטלה בשבירה ומשא"כ בשברי צלמים דאיכא ספק שמא שברה הגוי והוי ס"ס, וע"כ דאף בודאי דלא שברם גוי עדיין איכא ספק שמא בטלם הגוי אח"כ, וכן הוכיח בקה"י סי' ? , אולם לדינא ס"ל בתרומם דבלא ספק שמא בטלם אין להתיר, וע"ע באבני נזר יו"ד סי' קכ"ב סק"ד.

יסוד המחלוקת

עי' רמב"ן מ"ב א' דהביא דדעת הראב"ד דר"ל מתיר דוקא היכא דידע גוי בשבירתה, אבל בלא ידע אף לר"ל אסור בהנאה, והרמב"ן נחלק עליו דכל המחלוקת רק ביאוש שלא מדעת, ועי' תוס' הרא"ש דהביא לדברי הרמב"ן, וכן נקטו הריטב"א והרא"ה, [וברא"ה ביאר דסברת ר"ל "שכן דעתו של גוי מתחלתו שאם תשבר ליפקע איסור מיניה"], וכן משמע קצת בלשון תוס' סוד"ה ספק דכתבו דגם בנשתברה מאליה שכיח טפי דעכו"ם מבטל לה כשמוצאה, ומשמע דמה"ט גם קודם שמצאה הגוי שרי.

וביאור דברי הרמב"ן נראה, דודאי יסוד פלוגתם הוא אם אמרינן מימר אמר או לא, וכדמוכח מהא דפריך מראש דגון דמוכח מינה דעובדין לשברין, אלא דר"ל ס"ל דכיון דאיכא סברא דמימר אמר ממילא חשיב דאיכא ביטול בחפצא דבטל מיניה צורת הכו"מ, ומה"ט לא בעי' לדעת הבעלים כיון דלאו מתורת יאוש אתינן עלה, אלא דהוי ביטול בחפצא דע"ז, אבל ריו"ח ס"ל דליכא סברא דמימר אמר, ואדרבא עובדין לשברין, ומה"ט אף בגוונא דשברי שברים בעינן לדין יאוש, כיון דע"ז שבורה אינו חסרון בצורת הכו"מ, ואף בגוונא דזורה לרוח, אינו חסרון בגוף העבודה דאינו עובד את השברים אלא דזהו חסרון בהיכ"ת דא"א לעובדה, אבל אינו חסרון בצורת הכו"מ, אלא בעי' לבטלו מדין יאוש, ובזה בעינן שיהא מדעתו, דיאוש שלא מדעת לא מהני.

ועי' בר"ן דהביא עוד תירוץ דיש חילוק בין שברים לשברי שברים, דאף ר"י מודה בשברי שברים כיון דודאי לא פלחי להו ומהני כמו הניחוח עובדיה בשעת שלום, וצ"ב אמאי פירש כן הר"ן רק בשברי שברים אליבא דריו"ח ולא פירש כן אליבא דר"ל דטעמא דשרי בשברים גדולים משום דמייאש, ולהנ"ל א"ש, דהא לר"ל הוי ביטול בחפצא ולא מדין יאוש הוא, ורק לר"י בעי' לדין יאוש, ודו"ק.

ויש להסתפק בהא דכתב הרמב"ן ליישב הסוגיא לקמן מ"ט ב' לדעת הרי"ף דהיכא דעיקר ע"ז קיים השברים מותרין, ויל"ע אם בזה יועיל אף שלא מדעת, דבכה"ג חשיב דחסר בצורת הכו"מ, או דאף בכה"ג בעי' לתורת יאוש ולא מהני שלא מדעת.

והנה בעיקר שיטת הרמב"ן צ"ע דא"כ אמאי בשיפה לצרכה השברים אסורים, הא כיון דעיקר הע"ז קיים הרי השברים מותרים, ולהנ"ל אולי י"ל דנפק"מ בגוונא דהוי שלא מדעת, דבזה ליכא היתר על השברים.

וע"ע אבי עזרי פ"ח הי"א בביאור שיטת הרמב"ן [ולא הבנתי איך נתכוין ליישב לפי"ז דברי רש"י], וע"ע בקובץ תשובות ח"ג סי' קי"ט דיש נפק"מ בין הרמב"ן לראב"ד דלהרמב"ן לא משכח"ל לאיסור אפרן רק בע"ז דישאל כיון דלעולם בשריפה איכא ביטול, אבל להראב"ד משכח"ל בלא ידע, וע"ש עוד דמסתפק אם שייך ביטול על אפר דע"ז כיון דכל איסורו רק משום לא ידבק, ע"ש.

פחסה

עי' בגמ' דפריך ממרקוליס וברש"י פירש בתירוץ הגמ' דחיישינן דילמא מגבה לכולה ועי' בתורי"ד דתמה עליו.

עי' בגמ' דפריך משיפה וברש"י ביאר דהקו' מלצרכו, וכנראה דס"ל דבלצרכה לא שייך הסברא דמימר אמר, ועי' מהרש"א בתוס' דלרש"י א"ש קו' התוס' דלא מקרי בלצורכו עיקר עכו"ם קיים, והק' הרב י' סטפנסקי שליט"א בעבודת מתנה דהא הגמ' פריך מקן שבראשה, והתם מיירי בלצורכן וגוף העכו"ם קיים, ומוכח דלא מהני הסברא דמימר אמר לבטל גוף הע"ז, וצ"ב, וע"ע בחי' בית מאיר וחת"ס חו"מ סי' ל"ה ד"ה ומ"ש מה שתמהו על המהרש"א.

גזירה דילמא מגבה לה

עי' ריטב"א דתמה דהא אין זכיה באיסוה"נ ותירץ דזכיה להוסיף בהם עוד איסור מהני, והר"ן [עמ' 36 סוד"ה גמרא] תירץ דכיון שיכולה להתבטל ע"י גוי מצי זכי ביה, ובשו"ת הרשב"א ח"א סי' קע"ח כתב "שאעפ"י שאסורה בהנאה וא"א לו לזכות בה מ"מ כל שדעתו לזכות בה ע"ז בישראל קרינא ביה" [ועי' משובב ריש סי' ס"ו דהביא להרשב"א הנ"ל, ועי' להלן בדברי האבנ"מ], וברבי"ש סי' ת"א הוכיח מכאן דיש זכיה באיסוה"נ, ועי' בעבודת מתנה מהגרש"ש בביאור דברי הריטב"א והר"ן, ובכלי חמדה פר' וישלח כתב לדון בע"ז של גוי שזכה בה ישראל ואח"כ זכה בו גוי דלא תועיל זכירתו כיון דאינו מוסיף בהם עוד איסור.

עי' ב"י ריש סי' קמ"ו דאף כשישראל מגביה את הע"ז וזוכה בה מהפקר, כיון דלא עבדה הישראל, אין לה ביטול רק מדרבנן, והב"ח נחלק עליו דבכה"ג אין לה ביטול מדאו' כדין ע"ז שעבדה ישראל, ורק בלא זכה אין לה ביטול רק מדרבנן, [וכבר נחלקו בזה הראשונים לקמן נ"ג ב'] ובמג"א או"ח סי' תקפ"ו הוכיח מדברי הב"י שם דאף בגזל ישראל מגוי אין לה ביטול כיון דהישראל חייב באחריותו, והוכיח כן נמי מסוגיין דהא גזירה דרבא קאי על ישראל שמבטל ע"ז של גוי, וע"ש במחצה"ש דתמה דהא ברש"י בסוגיין מבואר להדי' דמיירי בזוכה מהפקר, וע"ש דתי' דעיקר דינא הוא דבזוכה מהפקר אין לה ביטול וממילא גזרו אף בגזל מהעכו"ם.

עי' תוס' בפסחים כ"ז ב' דהק' בהא דאפר אשרה אסור אמאי לא שרי כדין ע"ז שנשתברה מאליה, והוסיפו דאין לומר דמיירי בע"ז דישאל, דהא הגמ' קאמר דלהכי לא תני ועריב אפר אשרה ואפר הקדש כיון דאשרה יש לה

היתר בביטול ע"י שגוי ישרפנה, ותמה בחי' רעק"א שם דהא מבואר להדי' בסוגיין דאיכא גזירה דרבא, וא"כ משו"ה אפר אשרה אסור דילמא אגבה לה ישראל, וכתב באבנ"מ תשו' ז' לתרץ בשם בנו עפי"ד המג"א הנ"ל דהגזירה הוא שמא יגביה ויגזול, וא"כ כ"ז שייך במטלטלין אבל באילן המחובר לקרקע כיון דקרקע אינה נגזלת לא שייך גזירה דרבא, ובזה תירץ לקו' הראשונים דהא אין זכיה בהפקר, דאין כוונת הגמ' דזוכה בה, אלא כיון דישראל חייב באחריותו שוב אין לה ביטול מדרבנן, אולם באמת יעויין בתורי"ד דכתב להדי' דאף בדבר דלא שייך ביה קנין כלל כמו באבני מרקוליס איכא גזירה דרבא, [וראיתי בספר קרבן אליצור דלכאו' קשה במתני' דנטל ממנה עצים הא הוי כנשברה מאליה, ולהראשונים דבעיקר ע"ז קיימת אף לריו"ח שרי, א"כ תקשי לכו"ע, וצ"ל דה"נ משום גזירה דרבא, וא"כ מוכח דגם באשרה שייך הך גזירה, ואולי מתני' מיירי בע"ז דישראל].

שברים שאין יכול להחזירם

ע"י שבת פ"ג ב' דמבע"ל אם ישנה ע"ז לאברים או לא, ופרשו רש"י ותוס' דמבע"ל לענין טומאת ע"ז, וע"י בתוס' שם דתמהו מהמבואר בסוגיין דכל שאין יכול להחזירם מותרים בהנאה, ותי' דבשברים לכו"ע אסור, ותמה בגליון הש"ס דהא מבואר בסוגיין דהוא מדין ביטול וא"כ י"ל דמבע"ל בע"ז דישראל דלא מהני בה ביטול אם יש לה טומאה, ותי' מו"ר הגרי"ג אדלשטין שליט"א עפי"ד האו"ש פ"ו מאבות הטומאה הל"ד דלמ"ד דאין עובדין לשברים, אף בע"ז של ישראל שנשתברה בטל ממנה דין ע"ז דהא כבר אין עובדין אותה, ורק כיון דאין ביטול בישראל יש לה עדיין דין איסור"ה, וא"כ לא שייך תו להסתפק לענין טומאה.

דין ע"ז במחובר ובבע"ח

מ"ה א' מתני' וגמ' רש"י ותוס', רש"י ותוס' בחולין מ' א', [ורש"י שם ד"ה היתה] גמ' תמורה כ"ח ב' רש"י ותוס' שם, גמ' לקמן נ"א ב' תוס' לקמן נ"ב א', תוס' הרא"ש בע"ז ובחולין, חי' הרמב"ן והרשב"א בחולין ושטמ"ק החדש על חולין. [ע"ע סנהדרין מ"ז ע"ב וסנהדרין ס"א א']. רמב"ם פ"ח מע"ז טור ושו"ע סי' קמ"ה ובנו"כ.

רש"י ד"ה הן מותרין - בעיקר שיטת רש"י יש כמה עיונים:

- א. בזכרון שמואל סי' ס"ז סק"ד הק' מלקמן מ"ו א' דאבני הר שנדלדלו ילפינן מהצד השוה ממחובר ובע"ח דכל שאין בו תפיסת יד אדם שרי, ואבני הר כיון דאין בהם תפיסת יד אדם שרי, וקשה איך שייך למיעבד במה הצד הא ב' גדרים הם, ובספר עבודת מתנה הובא מהגרש"ר לת' דבאמת כל דברי רש"י למ"ד דאבני הר שנדלדלו אסורים וס"ל כהשי' דלהלכה קיי"ל כמ"ד דאסור, וכ"כ בקה"י סי' י"ז.
- ב. בקה"י סי' ט"ז הק' כיון דילפינן במה הצד דכל שאי"ב תפי"א, א"כ אמאי בעובד לגדא דהר נאסר התקרובת, הא מ"מ אין בו תפי"א, וע"ש דתי' דיש ב' דינים בהר [ע"י לקמן בהרחבה].

ג. עוד הק' בזכרון שמואל שם סק"ו דמבואר ברש"י חולין מ, א ד"ה היתה דבעשה מעשה כל דהו אף בע"ח נאסרין כמו בקרקע דבחפר בה בורות אסור, וק' דבשלמא אי נימא דבע"ח הופקעו מאלוה שפיר י"ל דבעביד מעשה כל דהו נעשו אלוה, אבל אי נימא דאף דהו אלוה מ"מ איכא גזה"כ דמותרים בהנאה, מנלן דמעשה כל דהו מהני.

ד. עוד הק' שם לשי' רש"י דתקרובת הר שרי אמאי מקריב לבהמת חבירו תקרובתו אסורה, הא כיון דאין דבר של חבירו נעשה אלוה אמאי תקרובתו אסורה.

ה. עי' סנהדרין מ"ז ב' דיליף דמת אינו אוסר מחובר מע"ז במחובר, וקשה דהא אי"ז הפקעה מאיסור הנאה אלא דאינו נעשה אלוה ומנלן למילף למת, (וצ"ל דמ"מ אין משיבין על ההיקש).

שם - דתלוש שעליהן כתלוש של שאר עבודת כוכבים. וצ"ב אמאי הוצרך לומר דהציפוי הוא תלוש, ומבואר דנקט דדינא דמחובר לא נאמר רק על ע"ז עצמה אלא גם על תשמיש ע"ז דאם התשמיש מחובר, אף שהוא משמש ע"ז תלושה, אינו נאסר, ולכך כתב דמ"מ איכא גזה"כ דתלוש שעליהם הוא כתלוש של שאר עבודת כוכבים. ובאמת דכן מבואר בתוס' לקמן מ"ז ע"ב ד"ה ה"ג ובר"ן מ"ח א' על מתני' דשלש אשרות, דליכא איסור משמשיין במחובר, וכן מוכח בתוס' מ"ז ב' ד"ה בית דיש להם צד דבית שבנאו מיירי במשמי ע"ז, והרי הגמ' פריך מהך מתני' דמשתחוה לבית הוי כמחובר ולא חייל עליה דין ע"ז, וע"כ דגם במשמי ע"ז איתא להך דינא, וכן יש להוכיח מהא דלק' נ"א ב' מוקי לקרא דמקומות דרק כלים ששמשו ע"ז תלושה אסורים [לפירוש תוס' בחולין], וצ"ב אמאי לא מוקי קרא דמקומות באופן דהמשמשים היו מחוברים דהוא טפי במשמעות הפסוק, וע"כ דדינא דמחובר נאמר גם על משמשיין, [ועי' להלן במה שכתבנו על הגמ' בדף נ"א מהריטב"א שם דזה באמת היה ההו"א] וכן מוכח בסנהדרין מ"ז ב' דיליף דמת אין אוסר קרקע מע"ז, והרי הקבר אצל מת הוי כמשמשיין בע"ז.

(ויל"ע מה הדין בתקרובת מחובר לע"ז תלושה, ויש לפלפל לדברי הרמב"ן בטעמא דתקרובת למחובר שרי דהוי דומיא דמת, ודו"ק).

וצ"ב לשי' רש"י דהר אינו אלוה, איך יליף לענין משמשיין דאינו נאסר במחובר, הרי אינו אלא מיעוט בנעבד עצמו, וכיון דמשמש ע"ז תלושה אמאי שרי, ובשלמא אי נימא דהוי אלוה שפיר י"ל דכיון דהנעבד עצמו מותר ק"ו דמשמשי מותרים, אבל לרש"י צ"ב. ומוכרח מהכא דמחובר איכא ב' דינים, דמלבד דאינו אלוה איכא עוד הלכה דאינו נאסר בהנאה, ולכך אף במשמשים דלא שייך דינא דאינו אלוה, מ"מ עדיין יש לו היתר מחמת דין מחובר, [וצ"ב מקור הנך ב' דינים, ועי' להלן].

שם - עליהם על כל שהן נעבדין משמע. והנה בתוס' ד"ה ת"ק כתבו דמתני' מיירי דעבד אף את הציפוי, ונחלקו ב' תרוצי התוס' אם מ"מ בעי' קרא דנאסר כיון דאיכא חדא לטיבותא, או דבאמת לא בעי' קרא ומסברא הוא דשרי, והנה פשטות לשון רש"י מורה דאיירי בלא עבד את הציפוי ולכך בעי' לקרא דעליהם דאסור, וכן פשטות לשון הרמב"ם [עי' להלן בשיטתו], ובש"ך סק"ו כתב בדעת רבינו ירוחם דמיירי דלא עבד את הציפוי.

שם - ועובדיהם בסייף וכו'. עי' תוס' הרא"ש דהוסיף דהא כפר בעיקר, נורד"ל שליט"א העיר דיל"ע לפי"ז בעובד כח כזב דיהא דינו בסייף, ויש לחלק].

עי' סנהדרין ס"א א' דמחשב מעבודה לעבודה בע"ז אינו זבחי מתים אבל מ"מ חייב מיתה כמו בהר, וצ"ב דלא דמי, דהא בהר אף דאינו נאסר אבל מ"מ הא איכא מעשה עבודה, אבל במחשב מעבודה לעבודה איכא חסרון בעיקר מעשה העבודה, ובחי' הגרי"ז זבחים י' א' תי' עפ"י שיטת רש"י דהר אינו אלוה, ולכך י"ל דבעובד להר איכא חסרון אף בעיקר צורת מעשה העבודה ושפיר דמי למחשב מעבודה לעבודה, ועדיין צ"ע לשיטת ר"ת דהר נעשה אלוה ותקרובת הר אסורה א"כ איך מדמי לה, הא במחשב מעבודה לעבודה ליכא דין תקרובת, ועי' חזו"א סי' נ"ו סוף ס"ק י"ג דעמד בזה ותי' "וצ"ל דאין מביא ראיה אלא דאין איסור תקרובת תנאי בחיוב גברא" וע"ע במהר"ם שם.

ע"ע רש"י חולין מ' א' דחילק בין מחובר לבע"ח, ויל"ע דאי נימא דבע"ח נעשה אלוה אלא דגזוה"כ שאינם נאסרין, א"כ צריך להיות דבשעה שמתו יחול עליהם איסור ע"ז וזו לא שמענו, ועי' באו"ש פי"ג משחיטה דביאר בדברי הירושלמי דטעמא דאפרוח הנולד מביצת ע"ז מותר משום דבע"ח אינו נעשה אלוה, ואף דבזמן האיסור היה אסור השתא מותר, וא"כ ה"ה צ"ל להיפוך דכשמת יהא אסור וצ"ע.

רש"י ד"ה אר"ע - ממעטינן ממשמעותיה דקרא. ויל"ע דא"כ אמאי תקרובת דהר שרי, ובשלמא לת"ק הא ממעטינן מקרא דהר אינו אלוה, אבל לרע"ק דילפינן ממשמעות הפסוק דאין צריך לאבד, מנ"ל דתקרובת הר שרי, וצ"ב.

תוס' ד"ה אלהיהם - לכן נראה לר"ת וכו' קאי אאבד תאבדון וכו'. עי' בחי' הגרי"ז זבחים ע"ב ב' דנקט דדין איבוד בע"ז אינו משום דאסור בהנאה אלא דעצם שם ע"ז מחייבו באיבוד, ופת שאפאה בע"ז אף דאסור בהנאה אין בו דין איבוד כיון דלא חייל עליה שם ע"ז, וצ"ע דמדברי ר"ת מוכח דאף דיש בו דין ע"ז מ"מ אין בו דין איבוד, וצ"ב בזה.

שם - ולכך עובדיהם בסייף. והנה מבואר לקמן נ"ד א' דמשתחוה לבהמת חבירו אינו נאסר כיון דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, ויש להסתפק אם מ"מ חייב העובד מיתה, ונראה דלרש"י חייב מיתה כיון דנתכוין לע"ז, ולר"ת אינו חייב מיתה, כיון דאינו ע"ז.

שם - היינו כששוחט רחוק מההר. אולם ברמב"ן בחולין כתב דכוונת ר"ת דכיון דדרשינן מקרא דלא ההרים אלהיהם ע"כ דלאו לאו לע"ז מכווני, וצ"ב דא"כ איך יליף לקמן מ"ו א' במה הצד ממחובר ובע"ח, הא באמת מחובר אסור, וקרא דלא ההרים אלהיהם מיירי דלא מתכוין לע"ז, [ויש ליישב], ובמאירי כתב ג"כ דכוונת ר"ת דאינו מתכוין לע"ז, אך לא מחמת דקרא מעיד דאינם עובדים את ההר ולדידיה א"ש הגמ'.

שם - ולפי"ז קשה לר"י וכו'. עי' מהר"ם דבאמת מצו לאקשוויי מתחילת הסוגיא דמדוע יש צד דמחובר שרי לגבוה ואילו בבע"ח פשיטא דאסור לגבוה, אלא דמריש הסוגיא יש לדחות דכוונת הגמ' להסתפק בדין מכשירי קרבן [ולקמן בסוגיא דנעבד יבואר בעוד אופן], ויל"ע בעיקר קו' הר"י דאמאי לא הק' לרש"י להיפוך דאמאי באמת מחובר אסור לגבוה כבע"ח, הא שאני בע"ח דהוה אלהות משא"כ במחובר, וצ"ב, [ובעזה"י יבואר בזה עוד בסוגיא דנעבד לגבוה].

שם - ולא דמי לפעור וכו'. עי' מהר"ם ובהגהות ראמ"ה, ועי' בתוס' הרא"ש דנראה דאיכא חסרון תיבות וכוונתם דלא נילף מכלים דהר דאסורים.

נמצא סיכום הדיעות לענין תקרובת במחובר:

דעת רש"י דתקרובת מחובר מותר בהנאה. ומצינו בזה ד' ביאורים בראשונים. א. לרש"י משום דמחובר אינו ע"ז. ב. תוס' בחולין כתבו משום דילפינן ממשמשי דמחובר דמותר בהנאה. ג. ברמב"ן חולין נקט דכל שהוא אינו נאסר אף התקרובת אינו נאסר דהא מקור הדין דתקרובת הוא מזבחי מתים ומת אינו אסור מחובר וה"נ בתקרובת למחובר, (והא דלא נקט כתוס' משום דאזיל לשיטתו דמשמשי מחובר אסור). ד. תוס' בע"ז כתבו דאף לרש"י הא דתקרובת שרי משום דלא הוי דומיא דבעל פעור.

דעת ר"ת דתקרובת מחובר אסור, ובתוס' כתבו דלפי"ז סוגיא דחולין מיירי בשוחט רחוק מההר, אולם ברמב"ן בחולין ובמאירי כאן ביארו בדעת ר"ת דבשוחט להר אינו מתכוין לאלוה אבל אם אמר בפירוש אסור אבל בגדא דהר ע"כ הוא מתכוין לאלוה.

תוס' ד"ה ת"ק - וי"ל דמיירי הכא בציפוי הנעבד וכו'. ויל"ע מה הדין באופן דעבד רק את הציפוי, וצ"ב.

שם - וי"ל דהכי קא מייתי וכו'. וצ"ב דבריהם, ושמעתי מהרב ישעי' קוסובסקי שליט"א לבאר עפ"י דיש להסתפק ביסוד הדין דצפוי ונוי אם יסודו משום דהוא טפל לע"ז או דהוא מדין משמשי ע"ז, ונראה דתוס' ס"ל דיסודו משום דהוא טפל לע"ז, ולכך ס"ל דנעבד אגב ההר דמי לצפוי בעלמא בתלוש, ודו"ק [וע"ע לקמן בסוגיא דחוץ לקלקלין דנחלקו בזה רש"י ותוס'].

שם - א"נ איכא למימר וכו'. ויל"ע דא"כ איך יליף בסוגיא דתמורה מדברי ר"י דציפוי בע"ח נמי שרי, הא שאני מחובר דאינו ע"ז כלל ולכך אף ציפוי שרי דהא אינו ציפוי לע"ז, אבל בבע"ח הא הוי אלהות, ואף דהוא אינו נאסר, אבל ציפוי צריך להיות אסור, וע"כ מוכח דטעמא דר"י משום דציפוי טפל לעיקר הע"ז ואין לו שם ציפוי, ומשו"ה אין נפק"מ בין ציפוי דמחובר לציפוי דבע"ח.

עי' ביאור הגר"א ס"ק ט"ז דהוכיח מדברי התוס' בתירוצם זה לענין משמשי דהר, וצ"ב כוונתו, ואולי יש שם ט"ס.

ע"י תוס' חולין דהק' מ"ש תקרובת הר מציפוי הר, ותי' דמיירי בציפוי הנעבד, ומ"מ ס"ל לר"י דשרי דלא יהא טפל חמור מהעיקר, ואח"כ הק' דמשמע בתמורה דציפוי בע"ח מותרים להדיוט, ואפילו אי מיירי שלא עבדו את הציפוי עדיין קשה מ"ש מתקרובת בע"ח, ותי' דציפוי שרי טפי לפי שבטל אגבייהו, עכתו"ד, ונראה בביאור דבריהם, דבין הב' כוונתם להק' דאי מיירי בציפוי הנעבד אמאי ציפוי דבע"ח שרי, ולכך כתבו דבאמת מיירי בציפוי שאינו נעבד, ולכך איכא חילוק בין ציפוי דבע"ח לציפוי דמחובר, אלא דאכתי תקשה דמ"ש מתקרובת דבע"ח דאסור, וע"ז תרצו דאיכא סברא דבטל אגבייהו, אולם סברא זו שייך רק לתרץ הקו' הב' דמ"ש תקרובת מציפוי, אבל על קו' קמא אמאי ציפוי דבע"ח הנעבד שרי, א"א לתרץ דאיכא סברא דבטל אגבייהו, דהא סו"ס עבד את הציפוי, ורק אחרי דהוכיחו דמיירי בציפוי שאינו נעבד שייך לפרש הסברא דשאני ציפוי דבטל אגבייהו, ודו"ק.

ציפוי למחובר

בדעת רבי יוסי [לר"ל] יל"ע אם טעמו משום דלית ליה שם ציפוי כיון דבטל להר [וכן משמע בלשון רש"י] או דס"ל דלא יהא טפל חמור מהעיקר, ונפק"מ לשאר נוי דהר, דאי נימא דטעמו משום דציפוי בטל א"כ בשאר נוי דמחובר אסור, אבל אי נימא דלא יהא טפל חמור מעיקר אף שאר נוי דמחובר שרי. ועי' בראב"ד ד"ה ציפוי הר הביא בזה ב' שיטות, ויש להוכיח מרש"י דכתב דלר"י קרא דלא תחמוד קאי על ע"ז תלושה, ואמאי לא כתב דקרא אתי לאשמועינן דשאר נוי דמחובר אסור, ולדעת התוס' הרי אף לת"ק ליכא איסור במחובר אלא בנעבד אגב ההר אבל נוי באמת שרי [וע"ע במה שכתבנו בתוס' ד"ה ת"ק].

משמשי מחובר

ע"י סוגית הגמ' בדף נ"א ב' תנהו ענין לכלים וכו'. שי' תוס' דקמ"ל דמשמשי מחובר אסורין, אולם בתוס' חולין כתבו דרק משמשי תלוש אסורין, ובתוס' הרא"ש בדף מ"ה הביא לב' השיטות וביאר דפליגי בפשט הגמ', ועי' רמ"א קמ"ה סעיף ב' דשי' רבינו ירוחם דמשמשי הר כציפוי ואסור אבל תקרובת שרי. ע"י ביאור הגר"א סק"ה דליכא סתירה בדברי התוס' דתוס' בע"ז אזלי להשי' דמחובר הוי אלוה ותוס' בחולין אזלי בשי' רש"י דאינו נעשה אלוה (עפ"י ביאור מרומי שדה בדברי הגר"א) ובשטמ"ק לחולין החדש כתב לתרץ בהיפוך ע"ש בארוכה.

ע"י בריטב"א שם דנראה מדבריו דלס"ד דאשמועינן דמקומות אסורין היו המקומות נאסרין מדין משמשי ע"ז, ולפי"ז הרי מוכרח דהמיעוט של מחובר מיירי אף על משמש ע"ז מחובר, [ועי' לעיל במה דכתבנו על רש"י במתני'].

משמשים ותקרובת שהם עצמן בע"ח

ברש"י חולין מ, א הק' אמאי בשוחט לפני עבודת כוכבים אסרה הא אין בע"ח נאסרין, ומבואר דנקט דליכא איסור תקרובת בבע"ח, אף שעיקר הע"ז אין בה רוח חיים.
 עי' רש"י לקמן נ"ד א' ד"ה והאי בימוס דאין בע"ח נאסרים משום משמשי ע"ז.

הרחבת דברים

הנה בעיקר שיטת רש"י יש לבאר דבאמת הא דמחובר ובע"ח אינן נעשין ע"ז הוא משום דאין בהן תפסי"א, וכמבואר בהצד השוה, אולם אי"ז רק דין דאינו נאסר, אלא כיון דאין בהם תפסי"א לא חייל עלייהו חפצא דע"ז, אלא דמ"מ איכא חילוק לענין דין התקרובת, דתקרובת למחובר כיון דאינו ע"ז אף תקרובתו מותר, אבל בבע"ח ילפינן בגזה"כ מקרא דתועבת מצרים דמ"מ לגבי תקרובת יש עליו דין ע"ז דחשיב תקרובת לאלוה, וזהו דהוכיח רש"י בחולין מתועבת מצרים דאעפ"י דודאי דאין השמש והירח נאסרים, מ"מ חשיב דהקריב לאלוה ואית ליה דין תקרובת, אבל בעיקר דינם ליכא חילוק ביניהם ותרוייהו שרו מחמת דאין בהן תפסי"א [וצ"ע בדינא דבמה הצד אם שייך לומר כה"ג בה"צ שהרי סו"ס אין דינם שוים, ודו"ק מדברי הרא"ש ריש ב"ק ואכ"מ]. [נתעוררתי לזה קצת מהרב יוסף שלמה פרידמן נ"י].

ולפי"ז א"ש קו' הגרש"ר איך ילפינן במה הצד, וכן מיושב הא דמצינו בראשונים דמיעוטא דמחובר קאי אף על משמשי מחובר, דהא הוי מיעוט דכל שאין בו תפסי"א לא חייל עליה דין ע"ז, ומה"ט ילפינן בסנהדרין מת במחובר מע"ז, ומה"ט א"ש דברי רש"י בחולין דמהני מעשה בבע"ח, וא"ש מה דהק' על תוס' ד"ה ת"ק איף יליף הגמ' בתמורה דינא דצפוי מריה"ג, ולהנ"ל א"ש דהא בע"ח נמי אינו אלוה ולכך ציפוי שרי, ורק לענין תקרובת איכא גזה"כ דחשיב אלוה, ומה"ט א"ש אמאי במקריב לבהמת חבירו איכא דין תקרובת, ומ"ש מתקרובת דהר, ולהנ"ל א"ש דאדרבא הא דמי לבע"ח, [ואולי אף עדיף מיניה], דאף דלא חייל עליה דין ע"ז מ"מ חשיב דמקריב לאלוה, וה"נ בבהמת חבירו חשיב דהקריב לע"ז ואסור, ואף דהא דבהמת חבירו אינו נעשה ע"ז הוא משום דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, מ"מ שאני איסור תקרובת, דכיון דבהמה הוא מהדברים הנעבדים, ואם היה שלו היה אסור, לכך תקרובתו נמי אסירא, דסו"ס הקריב לאלוה.

ובנוסח אחר שמעתי מהרב ישעי' קוסובסקי שליט"א לבאר בשיטת רש"י דבאמת נימא כמו שכתב בקה"י דבמחובר נאמרו ב' דינים חדא דאינו נעשה אלוה ותו דע"ז במחובר שרי כיון דאין בו תפסי"א, אלא דצ"ב המקור לזה, ונראה דיסוד הדבר הוא, דהנה שיטת התוס' בע"ז דמשמשי הר אסורים, והיינו כיון דסו"ס הוא משמש למעשה ע"ז חייל עליה שם נעבד ואסור, וכן מצינו כה"ג בנעבד לגבוה דגם במחובר אסור, ואי נימא דהוא משום חלות שם ע"ז [ודלא כהגרי"ז הל' ע"ז] א"כ מבואר דאף דנתמעט מקרא דאינו נאסר אבל יש לו שם נעבד, ולפי"ז הרי בכל נעבד יש לנו לדון מחמת ב' סיבות, חדא משום דהוה אלהות, ותו יש לנו לאוסרו מחמת שם נעבד, דאף אם לא יחול עליו אלהות עדיין יש לאוסרו מחמת דהוא נעבד לע"ז, ולא גרע מנעבד לגבוה ומשמשי הר דאסורין, ומזה הוכיח רש"י דע"כ דבמחובר איכא עוד דין דכל שאין בו תפסי"א לא חייל עליה דין איסור ע"ז, ואף דאסור לגבוה שרי להדיוט,

ושפיר ילפינן במה הצד ממחובר ובע"ח דכל שאין בו תפסי"א שרי, אלא דיש להק' דא"כ מאי הק' רש"י אמאי עובדיהם בסייף, הא לא גרע ממשמשי הר דאסורים, ולכך אף העובדו חייב, דהא אית ליה שם נעבד, וצ"ע [וע"ד הפלפול יש לומר דרש"י חיפש טעם לענין גוי, דהא בדברי המנח"ח מבואר דבישראל איכא הלכה דאף אם אינו מתכוין לעבודה, אם עשה למעשה העבודה חייב, וי"ל דבב"נ אינו כן אלא דבעי' לעבוד אלוהים אחרים, ובפרט דלחד מ"ד בסנהדרין זהו אזהרתו של ב"נ, ולכך בב"נ לא שייך לחייבו מחמת דין נעבד, ולכך הוצרך רש"י לפרש דמ"מ הוא מתכוין לעבודה, וזה ישוב בדרך רחוק], עכתו"ד.

הנה בעיקר שיטת ר"ת נראה דגם ר"ת מודה דאין דין ע"ז גמורה על מחובר, אלא דס"ל דמ"מ כיון דיש לו קצת דין ע"ז תקרובתו אסורה, ומיושב בזה קו' התוס' [לפי' המהר"ם] דמאי מספק"ל לגמ' אם מחובר לגבוה שרי, הא איכא למפשט מבע"ח, ולהנ"ל א"ש דכיון דאין לו דין ע"ז גמורה אינו דומה לבע"ח, וא"ש לפי"ז הגמ' בסנהדרין דמדמי למחשבין מעבודה לעבודה, כיון דאף לר"ת י"ל כהגרי"ז דאף במחובר איכא חסרון במעשה העבודה, ומה"ט א"ש דליכא דין איבוד, כיון דאף לר"ת איכא חסרון בשם ע"ז של מחובר, ולא משום דמותר בהנאה, ועיקר הביאור בר"ת מצינו כן להדי' בתוס' ר"י מבירינא, אלא דהוא נקט דמה"ט ליכא דין תקרובת, ודלא כר"ת שהובא בראשונים.

ביאור דעת הרמב"ם

מדברי הרמב"ם בפ"ח נראה דציפוי אסור אף בגוונא דלא עבד את הציפוי ודלא כדברי התוס', וביאור הדבר נראה דהא הכרח התוס' הוא, דהיה קשה להם מ"ש תקרובת מציפוי, וע"ז תרצו דמיירי בציפוי הנעבד, אבל דעת הרמב"ם דבאמת תקרובת דמחובר אסורה, [וכוונת הגמ' בחולין דמיירי דעבד לשם רפואה], ולכך ס"ל דאיסור ציפוי הוא אף שלא בזמן העבודה, ובפה"מ בתמורה כתב הרמב"ם דמיירי בציפוי הנעבד, ונראה דאזיל לשי' בפה"מ בחולין דליכא איסור תקרובת בהר, וא"כ הרי קשיא קושיית התוס' דמ"ש מציפוי, ולכך הוצרך לומר דמיירי בציפוי הנעבד, ובחי' מרן רי"ז הלוי הל' ע"ז נקט דדעת הרמב"ם דבין מחובר ובין בע"ח לית להו דין ע"ז ומ"מ תקרובת דידהו אסורה, ודבריו צ"ב חדא דאדרבא להרמב"ם י"ל דתרווייהו הוו אלהות וכדעת ר"ת, ותו דא"כ יקשה בסברא אמאי איכא איסור ציפוי אף שלא בזמן העבודה הא ליכא שום חפצא דע"ז, וצ"ע.

מ"ו ב'

נעבד לגבוה

גמ' יש נעבד במחובר וכו' מכשירי קרבן וכו'. עי' רש"י ותוס' דפרשו דהספק אם מחובר דמי לבע"ח או לא, וע"ע ברמב"ן.

והנה עי' תוס' לעיל מ"ה א' דהק' על ר"ת דס"ל דמחובר כבע"ח מסוגיין, וע"ש במהר"ם דקו' מעיקר הספק, וצ"ב דא"כ הו"ל לאקשוויי נמי להיפוך לרש"י איך מדמה לבע"ח לאיסור, וע"כ נראה דמעיקר הספק אין להק' וכמו

דנתבאר לעיל [בתוס' שם] שהרי אף לר"ת איכא חסרון במחובר בשם ע"ז, אלא דקשיא להו על האו חילוף דפשיטא לגמ' דשרי לגבוה עד דבעי' למילף מינה לאתנן, ע"ז קשיא להו לשיטת ר"ת מנ"ל הך פשיטות הא לא גרע מבע"ח. ובשי' רש"י י"ל או כמוש"כ במרחשת ח"ג דהספק דילמא הא דע"ז אסורה לגבוה אינו משום דחל עליו שם ע"ז אלא משום דהוי מאוס כיון דנעבדה בו עבירה, ולכך אין לחלק בין מחובר לבע"ח, אולם לפי"ד הגרי"ז דודאי סיבת האיסור לגבוה משום דנעבדה בו עבירה, י"ל דספק הגמ' [לפי רש"י] דילמא כל זמן דאינו אלוה לא חשיב דנעבדה בו עבירה.

ויש בזה נפק"מ, דהנה יל"ע לרש"י דספק הגמ' היה בדרך את"ל, הרי אין שום שייכות בין הספק דנעבד לגבוה לספק דמכשירי קרבן, שהרי אף אם אין נעבד במחובר לגבוה עדיין יש להסתפק לענין בע"ח אם מכשירי קרבן כקרבן או לא, והנה אי נימא כמו דנקט במרחשת דהספק הוא אם דין נעבד לגבוה הוא משום דחייל עליה שם ע"ז או משום דנעבדה בו עברה, א"כ להצד דאין נעבד במחובר ע"כ דהוא איסור במסויים לגבוה, וא"כ פשיטא דכמו דאין שייך לומר דאיסור מום שייך במכשירי קרבן ה"ה דלא שייך לומר דאיסור נעבד לגבוה שייך גם על מכשירי קרבן, ומשו"ה אין שייך להסתפק על בע"ח, ולכך רק אחר דנקטינן דשייך דין נעבד במחובר לגבוה, וע"כ דמדין מיאוס אתינן עלה, שפיר יש להסתפק אם גם לענין מכשירי קרבן נאמר דין מאוס, [לנפק"מ זו נתעוררתי מהרב יוסף שלמה פרידמן נ"י].

בהא דאסרינן מחובר לגבוה עי' בתוס' ר"י מבירינא דנפק"מ למ"ד דאיכא קרבן עצים, ובחי' מהר"י שפירא כתב דנפק"מ במשתחוה לאילן אם פירותיו כשרים לביכורים, דהא מבואר בביכורים פ"ג מ"ו דבעו תנופה ומניחן בצד המזבח, ובבנין שלמה כתב דנפק"מ במשתחוה למעייין שמימיו עומדים אם כשרים לנסכים.

אמר רבא ק"ו וכו'. עי' תורת חיים דתמה ל"ל קרא לנעבד בבע"ח תיפו"ל מק"ו ותי' דאה"נ לא בעי קרא אלא דשרי להדיוט, וצ"ע דהא בגמ' בתמורה כ"ח ב' פריך למאי בעי' קרא תיפו"ל בק"ו מציפוי דאתנן, וכבר ביאר בחי' רעק"א שם בדף כ"ט א' דודאי הגמ' ידע דסברת התורה דבע"ח מותרין להדיוט, ולכך בעי מנלן דאסור לגבוה, ולבתר דידעינן דאסור לגבוה ממילא ידעינן מהך קרא גופא דשרי להדיוט, ולפי"ז ביאר דכוונת הגמ' להק' דאף אם נדע מעלמא דבע"ח שרי להדיוט, עדיין לא בעי קרא דאסור לגבוה כיון דאיכא למילף בק"ו, וא"כ א"א לפרש דהגמ' בעי' מנלן דשרי להדיוט, אולם באמת דתוס' תמורה כ"ח ב' ד"ה ומה אתנן כתבו כהתו"ח, וברש"ש שם תמה עליהם דא"כ עדיין יקשה למאי בעי' קרא דמן הבקר, ובשטמ"ק החדש על חולין מ' א' הביא מהתוס' שאנן דהגמ' פשיטא ליה מסברא דבע"ח אין בהו דין נעבד, וכנראה דסברתו דפשיטא לגמ' דצריך להתירו מכח הסברא דאין בו תפסי"א.

ובחולין כ"ג א' בעי' למילף מקרא דאיכא דין נעבד בעופות, דסד"א כל שאין בו מום אין פוסל בו עבודת כוכבים, וצ"ע דנילף בק"ו מאתנן דמה אתנן דמותר להדיוט אסור לגבוה אף בעופות, וכדילף מקרא בתמורה ל' ב', נעבד דאסור בתלוש להדיוט אינו דין דאסור לגבוה אף בעופות, [כ"ז ראיתי].

שינוי בנעבד

עי' תוס' ד"ה יש שינוי דהק' מאי מספק"ל אם יש שינוי בנעבד נימא דיו מאתנן, ותי' דבאמת כל הספק אינו אלא מדרבנן, (ועי' חזו"א ב"ק י"ז סק"כ בביאור דבריהם), וברמב"ן הביא בשם הראב"ד לתרץ דתלוי אם דון מינה ומינה או דון מינה ואוקי באתרה והוי כמו ע"ז בתלוש, נויש לפלפל לפי"ד הגרי"ז דנעבד לגבוה אינו כמו איסור ע"ז להדיוט אלא יסודו משום דנעבדה בו עבירה, א"כ לא שייך בזה כלל דאוקי באתרה, דהא אין בו שום פרשה דנוקי לה באתרה, ובשלמא אי נימא דהוא מדין איסור להדיוט, שייך לומר דאוקי באתרה בפרשת ע"ז דאסורה להדיוט דאין בו דין שינוי, אבל להגרי"ז צ"ב].

והרמב"ן עצמו מתרץ דאי"ז מדין ק"ו אלא הוי במה מצינו, דכמו באתנן לא חילקו בגבוה בין מחובר לתלוש ה"נ בנעבד אין חילוק בין מחובר לתלוש, ויש בזה נפק"מ דהנה יל"ע מה הדין במוקצה במחובר אצל גבוה, והנה אי נימא דכוונת הגמ' למילף בק"ו מאתנן, הרי לא שייך לומר כן על מוקצה דהא שרי להדיוט, אולם להרמב"ן י"ל דילפינן במה מצינו מאתנן דכמו באתנן אף דמותר להדיוט מ"מ אסור לגבוה אף במחובר, ה"נ לענין מוקצה אף דמותר להדיוט אסור לגבוה אף במחובר, ועדיין צ"ע בזה.

עי' או"ש פ"ג מאיסור"מ הי"ב וחזו"א ב"ק י"ז סק"כ דספק הגמ' דוקא באופן דלא היה ראוי להקריב קודם השינוי, (ומה דהוכיחו תוס' מהכא דליכא שינוי באם, ע"ש בחזו"א). ולפי"ז דחו לראיית קצוה"ח שנ"ד סק"א מסוגיין דלידה לא חשיב שינוי אף לולד, (וע"ע מכתב הקה"י בעבודת מתנה אות ז' עוד בישוב קו' הקצוה"ח דשאני שינוי דנעבד משינוי דגזילה), ועי' בכלי חמדה פר' כי תצא עמ' רל"ט דיישב עד"ז לדברי הרמב"ם דפסק דיש שינוי בנעבד, ומ"מ ס"ל דמשתחוה לבהמה צמרה פסול, ותי' דהצמר ראוי אף כשהוא על הבהמה ע"ש.

עי' רש"י ד"ה או אין דמיירי רק במחובר, אולם בר"ח גרס לענין תלוש, ובתורי"ד מהדו"ק ד"ה בעי כתב דמיירי דביטולם אלא דמ"מ לא מהני ביטול בגבוה ומספק"ל אם מ"מ מהני שינוי, ועי' זכרון שמואל סי' ס"ז סק"א דהק' דהתורי"ד סתר דבריו לעיל בבעיא דאבניו מהו למזבח דפירש דחצבן גוי ודאי מהני מדין ביטול, וכן בבעיא דמהו למצוה פירש דמיירי דישאל חתכה, ומשמע דאילו גוי חתכה מהני הביטול להתירו לגבוה.

ושמעתי מהר"י קוסובסקי שליט"א ליישב דיש חילוק בין איסור נעבד בתלוש לגבוה לאיסור נעבד במחובר לגבוה, דבתלוש דילפינן מקרא דמן הבקר ליכא היתר ע"י הביטול, אבל איסור נעבד לגבוה הא ילפינן ממחובר בק"ו מאתנן, וא"כ כל הק"ו שייך רק באופן דהוא אסור להדיוט אבל אחר הביטול דשרי להדיוט, ליכא למילף בק"ו דיהא עדיין מחובר אסור לגבוה, וא"ש לפי"ז דברי התורי"ד דגבי אבני הר למזבח דמיירי במחובר אין בהם אחרי הביטול איסור נעבד לגבוה אבל בביא דשינוי דמיירי בתלוש שפיר י"ל דגם אחר הביטול אסור לגבוה.

מ"ז א'

נעבד למצוה

ע'י תוס' ד"ה מי דהספק הוא לענין לכתחילה, אולם ברמב"ן כתב דהספק אפילו על בדיעבד, וע'י בריטב"א ובר"ן ובתוס' סוכה ל"ב א' ד"ה באשירה בשם ר"ת.
ובמה דכתבו בתוס' דמיירי הכא אחר הביטול ע'י מהרש"א מהר"ם ושו"ת אבנ"מ סי' כ"ז.
ולהלכה ע'י שו"ע או"ח תקפ"ו סעיף ג' וע"ש במג"א סק"ו [והובאו דבריו במ"ב סי' י"א ס"ק ל"ו], וע"ע תרמ"ט סעיף ג' ורמ"א בסוף הסעיף ובביאור הגר"א שם.

צמר לתכלת

ע'י תוס' ד"ה היינו ובמהר"ם, וע"ע כס"מ פ"ד מאיסו"מ ה"ז דלהרמב"ם לא חשיב שינוי, וע"ע מג"א י"א סק"י"ב ומ"ב שם ס"ק ל"ה ושעה"צ ס"ק כ"ה

ביטול ע"ז לגבוה

ע'י ח' הרמב"ן דלא מהני ביטול לגבוה, [ע'י לעיל מהתורי"ד] וע'י לקמן נ"ב ב' דאי לאו דין אבנים שלימות היה מהני ביטול לאבני המזבח, ובריטב"א שם תמה דהא לגבוה לא מהני ביטול, [וע"ש במאירי די"א דמשמשי ע"ז שאני]. וע"ע בריטב"א בדף נ"ד א' ד"ה האי בימוס, וצ"ע מהסוגיא דתמורה דאם נעבד אסור להדיוט לא בעי קרא לגבוה והא נפק"מ דנאסר לגבוה אף לאחר הביטול, וע"ע בזכר"ש ס"ו סק"ו ה-ט דהאריך בכ"ז וע"ש עוד בסי' ס"ו ובספר עבודת מתנה, ובספר ירחי כלה על סוכה ח"ב תוספת דברים בזה.

משתחוה למעייני

ע'י מהר"ם ורש"ש דצ"ל מארעיה, וכ"ה בלשון הרמב"ם פ"ד מאיסו"מ ה"ז, וע'י או"ש שם ה"ו ד"ה והנה באבי עזרי בשם הגר"ח וזכר"ש ס"ז סק"א, [ויש שתי' דכיון דבעי' לאסור גם את המים שלא באו לעולם בהכרח בעינן דליחול שם ע"ז על המעייני].

מ"ז א'-ב

איסור בניית כותל לע"ז

אם הכותל עצמו נעבד

דעת רש"י ד"ה מי ור"ן על הרי"ף דהבית עצמו נעבד, וע'י תוס' בע"ב ד"ה אבניו דהק' למ"ד דאין ע"ז לשברים, וצ"ב דאף למ"ד דעובדין אינו אלא בע"ז עצמה ולא במשמשין ומוכח לכאור' דס"ל כרש"י, וע'י במהר"ם וש"ך קמ"ג סק"א דכוונת רש"י דאם היה רק משמש לע"ז לא היה טומאת משא אף לרע"ק וכ"ה בריטב"א בע"ב ד"ה אבניו, אולם הדרישה פירש דכוונת רש"י דעובד לכל אבן ואבן וכמוש"כ התוס' בע"ב, ובב"ח פירש דרק בכה"ג

חשיב דמהנה לע"ז וע"ש בש"ך דתמה דודאי איכא איסור בתשמיש לע"ז (ועי' ביאור הלכה קנ"ד סעיף י"א ד"ה נרות לענין איסור תשמיש).

אולם רש"י שבת פ"ב א' ד"ה כותלו פירש שהיה הכותל משמש כמחיצה לע"ז, וכ"ה ברמב"ם פ"ו משאר אבות הטומאה ה"ה, וע"ע פנ"י בשבת שם דלרש"י צ"ל דמתני' לצדדין קתני.

טעם הרחקה

ברש"י בשבת מבואר דהוא משום דמהנה לע"ז, וע"ש בתוס' ד"ה אסור, ויל"ע לרש"י דידן מהו יסוד האיסור, ועי' היטב במהרש"א לעיל י"ג א' על תוס' ד"ה אבל דאף לר"ל דליכא איסור מהנה אסור לבנותו, ובחי' הראב"ד כתב דהוא משום דנעשה פתח לע"ז, וברמב"ם דלא גרס ד' אמות וכ"ה בשו"ע סעיף א'.

היה שלו ושל עכו"ם

דעת רש"י דאיירי לגבי דין הרחקה ומיירי דהיו שותפין גמורים בכותל, ועי' בר"ן דפי' דמיירי דכל אחד מכיר את חלקו אבל בלא"ה אסור מדין ברירה, ומיירי נמי דנשתתפו על דעת כן, [ובעבודת מתנה הק' מרן הגראי"ל שליט"א דא"כ איך היה מותר לו לבנותה עם הגוי מלכתחילה הא הוי דומיא דנפל דאסור לבנותו עם העכו"ם], ועי' ברעק"א דתמה על הר"ן דברירה שיק' רק בדבר דמעולם לא היה מבורר ולא בדבר דלאחר נפילה נתערבו, וע"ש דהביא דהק' כן בתרוה"ד סי' של"ז ועי' קצוה"ח קנ"ז סק"ה, וע"ע במערכת הקנינים סי' י"ד עמ' מ"ו דהאריך בזה, וע"ש דהק' עוד על רש"י דא"כ איך היה הישראל יכול לגור שם הא נהנה מכותל ע"ז, וע"ע אגרו"מ או"ח מ"ז. אולם הריטב"א והתור"י דכתבו דמחצה שהיו בחלקו של ישראל מותרים ומחלקו של גוי אסורים וטמאים, ועי' היטב בתור"י דבג' קושיותיו על שיטת רש"י.

רש"י ד"ה נדה - עי' רש"ש.

תוס' ד"ה אבניו - עי' מהר"ם. ומה שכ' בתי' דמיירי דהשתחוה לכל אבן, עי' בתוס' בשבת דהוסיפו דמיירי דהשתחוה לכל עפר ועפר וצ"ב בזה, ומדברי התוס' מבואר דע"ז של ישראל אף לאחר ביטול יש לה דין טומאת ע"ז, ואולי מה"ט בתוס' שבת לא הזכירו להך שינויא, וע"ע ברש"ש.

עי' תוס' י"ג א' ד"ה אבל דהק' דמאי פריך והא קא מרווח ליה הא ס"ל לר"ל דמהנה שרי, ותמה בגליון הש"ס דמאי קושיא הא קיי"ל כר"י וקו' הגמ' היא אליבא דר"י.

ושמעתי מהר"י קוסובסקי שליט"א לתרץ דהנה במהרש"א הק' אמאי לא הק' תוס' מגופא דמתני' דאסור לבנותו דע"כ דמהנה אסור, ותי' דאיכא למימר דמתני' מיירי שהבית עצמו נעבד ולכך לכו"ע מהנה אסור, והיינו דבכה"ג דהבית נעבד יש כאן איסור בעצם הבניה, אולם בתוס' בשבת באמת הק' מגופא דמתני'.

והנה בעיקר קו' הגמ' והא קא מרווח ליה, יל"ע טובא דמה מק' הגמ' הרי ממנ"פ בכל מה דהוא יעשה איכא הנאה, דאם ירחיק יהיה הנאה לגוי ואם לא ירחיק אלא יבנה במקומו ג"כ יהיה הנאה לגוי, וע"כ נראה דאדרבא הגמ' מק' להיפוך דכיון דבלא"ה יהיה הנאה לגוי א"כ למאי בעי' שירחיק הא אינו מרויח מידי במה דמרחיק דמ"מ אית ליה הנאה, אולם הך מילתא מתלי תלי בהא, דאי נימא דהאיסור לבנותו משום דמהנה אותו א"כ שפיר פריך דכיון דבלא"ה מהנהו אין דין שירחיק, אבל אי נימא כהמהרש"א דהוא איסור בעצם, א"כ אף דמשום מהנה הוא לא מרויח כלום אבל יש לו איסור לבנות לו כותל ומאי פריך, ולפי"ז מתו' קושיית רעק"א דהא באמת קו' תוס' היא ממתני' אלא דהיה אפשר לומר כהמהרש"א דהוא איסור בעצם, ולכך הביאו לקו' הגמ' והא קא מרווח ליה דע"כ מוכח דלא כהמהרש"א אלא דהוא איסור מהנה, וא"כ שפיר תקשי ממתני'.

סיידו וכיידו לע"ז וכו'. עי' ריטב"א ב' דעות אי מיירי אף באופן שדעתו לעבוד את כל הבית או דבכה"ג הכל אסור בהנאה, ועי' תוס' ד"ה גדעו, ועי' תוס' הרא"ש מ"ח א' ד"ה גדעו (הא') דמסיק דאף אם דעתו על כל הבית אין נאסר אלא הסיוד והכיוור, ועי' חזו"א סי' ס' סק"ד וס"ק י"ד ד"ה ופר"י.

ע"ע בריטב"א דתמה אמאי אין הבית נאסר מדין משמשי ע"ז, וע"ש בתרוצו, ועי' בחזו"א סק"י בביאור כוונתו וע"ש עוד בס"ק י"ד ד"ה סיידו מה דהק' על הטור.

הכניס לתוכה עבודת כוכבים עי' רש"י, ועי' בבעה"מ ובר"ן שפרשו דהכניס דרך קבע ואתינן עלה מדין ביטול, וע"ע ברמב"ן ובריטב"א, [ובתוס' ד"ה ה"ג העמיד הק' במתני' דאשרה דלרבנן אי"ז משמשי, ואי נימא דהכניס דרך ארעי אף לר"י יקשה אמאי אסור הא אי"ז משמשי ע"ז, ומבואר לכאור' דס"ל כהבעה"מ]. עי' ב"י סי' קמ"ה סעיף ג' דנתקשה בלשון הר"ן וע"ש בב"ח ובחזו"א ס"ק י"ד ד"ה ב"י.

עי' ברמב"ן דהביא מהראב"ד יסוד חדש דבית אסור מדין תוספת ע"ז ותמה עליו דמ"ש מסיפא, ועי' בחי' הראב"ד ד"ה אבן דהביא מהתו"כ דבעי' שיהא עשייתה מתחילה לכך, וע"ע בתו"כ בהר פרשתא ו' פרק ט' ובפי' הראב"ד שם.

אמר רב המשתחוה לבית וכו'. עי' ברמב"ן.

עי' מה דנתבאר במקואות פ"ד מ"ה בדין תולב"ח בדאו' הנוגע להכא.

והא אנן בנאו תנן בנאו אעפ"י של השתחוה. ומבואר דאיסור הבית משום ע"ז עצמה ולא משום משמשי, ועי' תוס' ר"י מבירינא דהביא בשם רבינו אלחנן דהכוונה בנאו והכניס לתוכה ע"ז ומדין משמשי אתינן עלה, ועי' יד רמ"ה

סנהדרין מ"ח ב' ד"ה ותנן נמי דכתב על מתני' דבית שבנאו מתחילה "ובדעייל ע"ז לגויה קמיירי" והוכיח מזה דאין משמשי ע"ז מחובר נאסרין אלא בהזמנים קודם לכן ע"י מעשה [וצ"ב הסברא דהא בית חשיב כתלוש].

מהו דתימא וכו'. ע"י בריטב"א דהק' להשי' דמיירי שלא נתכוין לעבוד את הבית מהיכ"ת לאסור הכל, וע"י חזו"א סק"ד ד"ה והנה מה דהו"א דכוונתו לעבוד את הבית.

רש"י ד"ה הרי זה - ואם של ישראל הוא וכו'. ע"י ב"י ד"ה ואם של ישראל וכו' דהק' דהא ע"ז של ישראל אינו נאסר עד שיעבד, וע"י מש"כ ליישב, וע"י הגהת דרישה סק"ב ט"ז סק"ו, וע"ע ט"ז ובית מאיר ריש סי' קל"ט.

תוס' ד"ה בית - אינן אסורין עד שיעבדו. ובחי' בית מאיר ביאר דאף דכתבו בד"ה אבן דבמעשה חשוב נאסר אף למ"ד דעד שתעבד, מ"מ שאני משמשי דלא מהני מעשה חשוב, והוכיח כן מהגמ' לקמן נ"א ב', וצ"ב הסברא לחלק, ובפרט לר"י לק' נ"ב א' דיליף דאינה אסורה עד שתעבד ממשמשי ודו"ק בלשון הגר"א סק"ט.

שם - הא גבי תפילין וכו'. ע"י רש"ש בביאור הראיה מהגמ' בברכות, וע"י גלחש"ס וכן בגלחש"ס על תוס' מ"ח א' ד"ה גדעו, וחזו"א סק"י"א, וע"ע בבית מאיר דתמה על מה דכתבו דאף למ"ד דאסורה מיד בע"י מעשה כל דהו, דלעיל מוכרח בסוגיא שם דסגי בקריאת שם, וכמבואר ברש"י שם.

תוס' ד"ה אבן - ומיהו לפי וכו'. ע"י ב"י סעיף ד' ובמה דתמה עליו בביאור הגר"א סק"ט'.

ביאור שיטת הריטב"א בדין חפר בה בורות

א] מ"ז ב' מתני' סיידו וכיידו נוטל נמה שחידש. וכתב הריטב"א בשם ר"י דכ"ז דוקא באופן דדעתו לאסור רק את הסייד והכייד אבל אם דעתו לעשות את כל הבית ע"ז הכל נאסר, והריטב"א נחלק עליו דדי לע"ז שתאסר בעשיה מה שנעשה לשם ע"ז, והביא דר"י הוכיח מהא דבעבד מעשה בקרקע אסרה, ותי' דהתם השתחוה לכל הקרקע אחר שעשה בו מעשה אבל הכא דלא השתחוה לו כלל אין נאסר רק הסייד והכייד, עכתו"ד, וצ"ע דלקמן נ"ד ב' כתב הריטב"א ג"כ דלא מהני חפר בה לאוסרה אלא בהשתחוה אבל בלא השתחוה שרי, אף למ"ד דע"ז של עכו"ם נאסרת מיד, וטעמא דמילתא דכיון שהיתה מחוברת וחפירה זו עשאה תלוש להיות ראויה ליאסר לא מתסרא עד שתעבד לכו"ע, והיינו דאין המעשה דמפקיע מיניה שם מחובר מועיל ג"כ לאוסרו מיד, וצ"ע דבסוגיין כתב הריטב"א דסייד וכייד בבית תלוש וחפר בה בורות דמו אהדדי, אלא דשאני התם דאין דעתו לאסור את כולה ולכך בע"י שישתחוה אבל אם יהא דעתו לאסור את כל הבור אסור אף בלא שישתחוה, ואילו הכא מבואר דאין מעשה תפס"י במחובר יכול להועיל לאוסרו מיד.

ואפ"ל דבאמת תרוייהו משלימים זא"ז, דהנה יל"ע בהא דבית שבנאו מתחילה לכך נאסר ע"י מעשה כדי שיחול ההזמנה לאוסרו, מי נימא דבאמת עיקר האוסר הוא מה דמזמינו ומיחדו לע"ז, אלא דבלא מעשה אין לזה שם הזמנה דהוי פטומי מילי, וע"י המעשה אית ליה שם הזמנה, או דבאמת עצם היחוד וההזמנה אינו אוסרו, אלא דהמעשה עצמו זהו ההזמנה.

ולכאנ"ל נראה דבזה תלוי פלוגתא דהר"י והריטב"א, דאי נימא דההזמנה היא האוסרת, א"כ שפיר י"ל דאף דלא היה מעשה בכל הבית, מ"מ כיון דהיה מעשה יחוד והזמנה בכל הבית משו"ה נאסר כל הבית, דלזה ודאי סגי במה דאיכא מעשה על הסיווד והכיווד דתו אי"ז פטומי מילי בעלמא, וממילא נאסר כל הבית מחמת היחוד, אבל אי נימא דהמעשה עצמו הוא האוסר, א"כ בודאי דאין נאסר כל הבית, שהרי לא נעשה מעשה בכל הבית.

והנה סברת הריטב"א בדף נ"ד דאין המעשה יכול להועיל לב' דברים, נראה דג"כ תלוי בהא, דאי נימא דהמעשה הוא האוסר א"כ שפיר יש להבין דאין המעשה דמפקיע מיניה שם מחובר יכול להועיל ג"כ לאסרו בעשיה דאין מעשה אחד פועל ב' חלותים, אבל אי נימא דהמעשה הוא רק היכ"ת בשביל מעשה היחוד א"כ בודאי אף דמועיל לבטל ממנו שם מחובר בודאי דיכול להועיל ג"כ דיאסר מכח היחוד וההזמנה.

ולפי"ז י"ל דזה ודאי דאיכא חילוק בין חפירת קרקע ללסייד וכייד, דחפירת קרקע חשיב מעשה בכל הקרקע וסייד וכייד אי"ז מעשה אלא ביחס לגידוע ופיסול, אלא דהר"י ידע להך סברא דאין מעשה אחד יכול להועיל לב' הדברים, וכוונתו להוכיח דמהא דחזינן דבחפר בה בורות נאסר כל הבור, אף דאין מעשה יכול להועיל לב' הדברים, וע"כ חזינן דאין המעשה אוסר אלא הייחוד הוא האוסר, וא"כ פשיטא דאף דאין מעשה בכל הבית, מ"מ ע"י היחוד נאסר כל הבית, וע"ז דחה הריטב"א דבאמת המעשה הוא האוסר ולכך בחפר בה בורות אינו נאסר בלא השתחוויה, ולכך בסיווד וכיווד כיון דליכא מעשה בכל הבית אינו נאסר, ודו"ק.

[ב] ויש להוסיף בזה דבאמת בעיקר הדין דע"ז נאסרת מיד, יל"ע אם זה מדין הזמנה דכה"ת וכמ"ד דההזמנה מילתא, או דבאמת אינו אלא דין מחודש בע"ז דאיכא דין הזמנה לגבי ע"ז דהמעשה אוסרו.

והנה לקמן נ"א ב' אם אינו ענין למקומות וכו' תנהו ענין לכלים, והק' הריטב"א דנימא דקרא מיירי באופן דעשו מעשה בקרקע כמו חפר בה בורות דמהני לאוסרו, ותי' בתי' בתרא דהיינו כלים, [וביאור דבריו דלמד דהסוגיא מיירי לענין משמשי הר, וע"ז הק' דא"כ נימא דקרא מיירי רק לגבי חפר בה בורות, וע"ז תירץ דזהו גופא כוונת הגמ' דאם אינו ענין להיכא דלא הוי משמשין בלא עשיה, תנהו ענין לכלים דשייך בהו עשייה, וה"ה בקרקע כשחפר בה דנמי איכא עשיה, דמ"מ אינו נאסר בעשיה אלא בעבודה], וצע"ג דהא דעת הריטב"א דבאמת לא מהני חפר בה בורות עד שיעבדו אליבא דכו"ע, וא"כ מה תירץ דהיינו כלים, הא הגמ' מבארת דמה"ט ס"ל להאי מ"ד דעד שיעבדו, ומה הראיה הא בגוונא דחפר בה בורות לכו"ע אינו אסור עד שיעבדו.

ואפ"ל דהנה הברייתא קאמר יכול עשאום וכו' ת"ל אשר עבדו שם הגויים שאין אסורין עד שיעבדו, והנה הא דלהו"א של הברייתא אסור אף בלא עבודה בפשוטו הוא מדין הזמנה דכה"ת, אולם למסקנא י"ל דאינו כן ובאמת לרע"ק אף דאיכא גזה"כ דע"ז של גוי אסורה מיד, אינו מדין הזמנה דעלמא, אלא דאיכא גזה"כ דיש דין הזמנה

מיוחד לענין ע"ז דהמעשה אוסרו מיד, ולפי"ז הרי י"ל דהא דכתב הריטב"א דאין מועיל המעשה לב' הדברים, מתלי תלי בהא, דאי נימא דהוא מדין הזמנה דעלמא בודאי דליכא חסרון במה דהמעשה מועיל אף לבטל ממנו שם מחובר, אבל אי נימא דאיכא גזה"כ בע"ז דהמעשה אוסרו מדין הזמנה שפיר י"ל דאין מעשה אחד מועיל לב' חלותרים, ולכך להו"א של הגמ' דהוא רק מדין הזמנה דכה"ת שפיר נקט הריטב"א דא"כ היינו כלים, כיון דאין סיבה דדלא יהא אסור ע"י ההזמנה גרידא, אבל למסקנא דהוא גזה"כ לענין ע"ז דהמעשה אוסרו שפיר י"ל דחפר בה בורות אינו נאסר אלא בהשתחוויה, וממילא א"ש לפי"ז דלהו"א דבאנו לאוסרו מדין הזמנה דעלמא שפיר י"ל דמסברא אף במשמשיין איכא איסור מיד אבל לבתר דגלי לן קרא דבע"ז ליכא נידון משום הדין דהזמנה בעלמא, ואיכא גזה"כ דמ"מ או בעכו"ם או בישראל איכא מ"מ איסור מיד, אבל בודאי דאין לדון כן אף לענין משמשיין, דמהיכ"ת דגם במשמשיין נתחדש להך דין הזמנה שמצינו לגבי גוף הע"ז.

ולפי"ז הרי י"ל דעיקר המחלוקת בין הר"י לריטב"א הוא בהך מילתא גופא אם הא דע"ז נאסרת מיד הוא מדין הזמנה דעלמא או דהוא דין מחודש בע"ז, וא"ש נמי הכל עפ"י החשבון הנ"ל ודו"ק.

[ג] מ"ח א' אמר שמואל וכו' מתיב רבי אליעזר וכו'. ובתוס' הק' אמאי לא משני כמו לעיל במתני דג' בתים דגדעו אעפ"י שלא השתחוה השתחוה אעפ"י שלא גדעו, ובריטב"א תירץ דאה"נ אלא דניח"ל לאוקמי לסתם מתני' כרבנן ולמימרא דשמואל כריבר"י, ודבריו צע"ג חדא דהא הגמ' משני דמתני' כרבנן, וצ"ע דמה הכרח לומר דמתני' כרבנן הא י"ל דמתני' ככו"ע וגדעו אעפ"י שלא השתחוה, וביותר קשה דהא הגמ' פריך לר"א דבעיקרו פליגי א"כ גדעו ופסלו מאן קתני לה, ומאי קשיא הא י"ל דמתני' ככו"ע וגדעו אעפ"י שלא השתחוה, ועוד צ"ע דלשיטת הריטב"א הנ"ל דחפירת בור לא מהני לאוסרו כיון דאין המעשה יכול לשמש לב' דברים, א"כ מה הק' דנימא דגדעו ופסלו אעפ"י שלא השתחוה.

ונראה לומר דהנה בעיקר מימרא דשמואל דמשתחוה לאילן תוספתיה אסורה יש לפרש דבאמת מיירי אף באילן שעלה מאליו, וקמ"ל דאעפ"י דמחובר אינו נאסר משום ע"ז, אבל מ"מ כיון דהשתחוה לו וחייל עליה שם ע"ז, כל מה שנולד ממנו של ע"ז נאסר אף כשהוא בא ממחובר, ולכך ס"ל לשמואל דאף דהעיקר לא נאסר כיון דהוא מחובר אבל הגידולין שגדלו אחר שכבר נעשה ע"ז אסורין, ולהתורא"ש דאף בעלה מאליו אסור ע"כ צריך לפרש כנ"ל דמה"ט מ"מ הגידולין אסורין, ודחי הגמ' דאין כוונת שמואל לחדש דין חדש אלא כוונתו לדינא דריבר"י ורבנן דמהני תפס"י לאוסרו ביחס לגידולין.

ולפי"ז א"ש היטב דלהו"א דהטעם דהגידולין אסורין משום דגדלו מכח ע"ז א"כ אינו אלא כמו דבר שנאסר מכח הזמנה גרידא דנתבאר לעיל דע"ז לא שייך דברי הרטב"א, וה"נ כיון דהגידולין נאסרו מאליהן מכח השם ע"ז דחייל על האילן בודאי דגדעו מהני אעפ"י שלא השתחוה, ולא שייך בזה הסברא של הריטב"א בדף נ"ד וכנ"ל, אבל למסקנא דדינא דשמואל הוא מכח התפס"י דחייל באילן בודאי דלא שייך לומר גדעו אעפ"י שלא השתחוה דאין המעשה יכול להועיל לב' הדברים, ודו"ק. [כל הביאור הנפלא הנ"ל בדברי הריטב"א שמעתי מהגאון ר"י קוסובסקי שליט"א והקב"ה חדי בפלפולא דאורייתא].

לעיי' בשו"ת הרמ"א דהאריך בביאור דברי התוס'

ביאור דברי התוס' בסוגיא דגדעו ופסלו¹

מ"ח א' תוס' ד"ה גדעו ופסלו - וי"ל היינו טעמא וכו'. בגליון הש"ס תמה דהא חזינן להדי' בסוגיא דמשתחוה לבית אסור ואילן עיקרו מותר וע"כ דאיכא חילוק בין בית לאילן וא"כ מדוע הוצרכו להביא ראיה ממרחק מהסוגיא בחולין, וכדי ליישב קו' רעק"א יש לבאר לעיקר דברי התוס'.

א[דהנה בעיקר דבריהם יל"ע דכתבו בתחילת דבריהם דיש סברא דכיון דהשריש בקרקע בטלה תפיסתו, ואח"כ כתבו דטעמא משום דהוא מחובר, ותו קשה דכתבו ואפילו למ"ד דנאסרת מיד וכו' ומשמע דעד השתא מיירי למ"ד דעד שהשתחוה ולדידיה הרי אין כלל נידון דגדעו אעפ"י שלא השתחוה, וכמו"כ צ"ב למאי הוצרכו להוסיף דאין דעתו לעבוד את כל האילן ומדוע באמת כשדעתו לעבוד את כל האילן אינו נאסר, וכמו"כ צ"ב עיקר הסברא דאמאי הדין דהשריש מהני לבטל הדין דע"ז אסורה מיד ולא מהני לבטל הדין דמהני אח"כ עבודה לאוסרו מכח התפס"י שהיה מתחילה ומה החילוק בזה, סוף דבר כל דבריהם צ"ב.

ונראה לומר דדבריהם מבוססים על מה שכתבו לעיל מ"ז ב' ד"ה אבן דאפילו למ"ד דאינו אסור עד שישתחוה מ"מ היכא דאיכא מעשה חשוב כמו חציבה נאסר מיד, ולפי"ז נראה דבתחילת דבריהם אזלי למ"ד דעד שישתחוה ודנו התוס' לאוסרו מיד מדין מעשה חשוב, וע"ז כתבו דכיון דהשריש בטל המעשה חשוב, וביאור הדבר דכיון דהשתא אינו פסל רק מכח המעשה אלא הוא גדל מעצמו אין לו את המעלה דמעשה חשוב לאוסרו, ורק לגבי חציבת אבן דאין בזה ענין של השרשה והכל הוא מכח מעשיו שייך לדון דיאסר מחמת מעשה חשוב, אולם עדיין תקשי למ"ד דנאסר מיד אף במעשה כל דהו, א"כ מאי איכפ"ל דהשריש הא סו"ס צריך להאסר מיד, [ופשוט לתוס' דהשרשה מבטלת את המעשה חשוב אבל אין השרשה יכולה לבטל את המציאות שהיה כאן מעשה כל דהו], וע"ז כתבו דאף למ"ד דנאסר מיד כ"ז שייך בתלוש אבל במחובר ליתא להאי דינא דכיון שפסלו נעשה אלוה, [וע"ז הוכיחו מהסוגיא דחולין דאית ליה דין מחובר], אולם זה ודאי דגם למ"ד דנאסר מיד, בודאי דשייך לאוסרו מחמת הסברא דמעשה חשוב, דלא גרע מלמ"ד דעד שישתחוה דמעשה חשוב אוסרו, וכל המיעוט דבקרקע ליכא דין דנאסר בעשיה שייך רק לענין הדין דילפינן מקרא דפסלו דנאסר במעשה כל דהו, אבל לגבי הדין דמעשה חשוב יכול לאוסרו, לא ילפינן לה מקרא דפסלו, אלא מסברא הוא כמו למ"ד דעד שישתחוה דמ"מ ס"ל מסברא דמעשה חשוב מהני, וממילא אף לדידיה בעינן לטעמא דהשריש דתו אי"ז מעשה חשוב, אבל לגבי הדין דנאסר בהשתחויה בודאי דלא מהני הסברא דהשריש לבטלו, דדמי לנטעו מתחילה לכך דחזינן דאף לרבנן דנטעו ולבסוף עבדו מותר משום דבטלה תפיסתו מכח ההשרשה מ"מ בנטעו מתחילה לכך הרי"ז אסור, [וכמבואר בתוס' לעיל ובר"ן דכיון דהיה בו תפס"י לשם ע"ז הרי"ז נאסר בהשתחויה], וה"ה הכא בגדעו ופסלו לשם ע"ז הרי"ז נאסר בהשתחויה, ומישוב היטב הא דהוסיפו התוס' דממירי שלא היה בדעתו לעבוד את כל האילן, ומשום דבאופן דדעתו לעבוד את כל האילן נמצא דמכח המעשה חשוב אנו באים לאסור את כל האילן ובודאי דלא יועיל בזה מה דהוא השתא מחובר, דדמי

¹ סוגיא זו לא כתבתי בשלימות, וידידי הרב ל"י רפפורט נ"י האריך בזה בכתביו, ע"ש.

לחפר בה בורות דמבואר בתוס' לעיל דאוסר את הקרקע דהוא ג"כ מדין משעה חשוב, וע"ז הא ליכא המיעוט דקרקע, וה"נ יהא אסור בגדעו ופסלו מכח מעשה חשוב, ולכך כתבו דמיירי דאין דעתו לעבוד את כל האילן וממילא אין שייך לאוסרו מכח הסברא דמעשה חשוב, דהשרשה מבטלתו, ונמצא דאין לדון אלא משום מעשה כל דהו וזה לא נתחדש במחובר. [ולפי"ז נמצא דאף למ"ד דעד שישתחוה דרצינו לאוסרו מדין מעשה חשוב, בעי' להך מילתא דמיירי שלא נתכוין לכל האילן אלא לגידולין, וצ"ב קצת בלשון התוס'].

ולפי"ז אולי אפשר ליישב לקו' הגרעק"א, דבאמת בעיקר החילוק בין אילן לבית, אפשר לומר דבאמת אילן יש לו דין תלוש, אלא דמ"מ באילן כיון דהשריש בטלה התפס"י ולכך אין העיקר נאסר, אולם עדיין אין לנו שום הכרח לומר דאית ליה דין מחובר, והתוס' הרי באו להוכיח דאילן שהשריש יש לו דין מחובר, ולכך לא הוכיחו מהך מילתא.

ב[ובעוד אופן י"ל [ויתורץ למהלך זה חלק מהקו' הנ"ל] דנדון התוס' הוא האם מחובר הוי כמו מטלטלין ונאסר מיד או דאינו אלא כשישתחוה, וידעו כבר מתחילה דאיכא חילוק בין בית לאילן, דבית הוי תלוש ואילן חשיב כמחובר, אלא דמ"מ בגדעו ע"מ לאסור את כולו בודאי דכל האילן נאסר מיד, ואעפ"י דהוא מחובר, לא איכפ"ל, דהוי כמו מטלטלין דנאסרין בעשיה, אבל באופן דגדעו ע"מ לאוסרו כשיגדל עדיין יש להסתפק דיאסר או מדין מעשה חשוב [וכנ"ל בביאור הקודם] או מדין עשיה גרידא, וע"ז כתבו התוס' חידוש דאינו נאסר מכח העשיה, דכיון דהשריש בטלה עשייתו, ולפי"ז א"ש קו' רעק"א דלהך מילתא אם השרשה מבטלת לעשייתו אין לנו ראייה מהא דאיכא חילוק בין אילן לבית, וידעו כבר מתחילה להך חילוק דאילן חשיב כמחובר אולם עדדין יש בזה עוד נידון אם בטלה עשייתו במחובר.

אלא דלפי"ז צ"ע מה הוכיחו מהסוגיא דחולין, ואולי י"ל דהנה מסברא אמינא דהך מילתא דבעינן דאחשבינהו לצורך דבר תלוש אינו תלוי אם בדיני התורה חשיב כמחובר או כתלוש אלא דאנו דנים לפי המציאות דאם במציאות הוא מחובר הרי"ז מחובר ואם לאו הרי"ז תלוש, אלא דא"כ תקשי מה איכפ"ל דכותל הוי תלוש ולבסוף חברו הא סו"ס השתא במציאות הוא מחובר, וע"כ צ"ל דכיון דהאבן היה בפועל דבר המטלטל, לא איכפ"ל דהשתא הוא מחובר, דכיון דהיה דבר המטלטל אית ליה שם מטלטלין ויש למים דין הכשר בתלוש, אלא דא"כ תקשי דהרי אילן ג"כ היה דבר המטלטל קודם נטיעתו ונימא דחשיב כתלוש, וא"כ לא מצינו שום זרע בלא הכשר, וע"כ דשאני אילן דכיון דהשריש בטלה תפיסתו וא"א להתייחס למצב הקודם שלו, וה"נ א"א לדון דיאסר מחמת העשיה דבטלה עשייתו.

ולפי"ז יש לבאר דחייטם דשאני אילן דהפירות מחוברים, וצ"ב דמ"ש האילן מהפירות דכמו דהאילן חשיב כתלוש ה"ה דהפירות חשיבי כתלושין, ונראה דכוונתם דודאי אילן חשיב כמחובר וכמו דהוכיח הגרעק"א ממשתחוה לאילן, אלא דמ"מ י"ל דכ"ז ביחס למה שגדל אחר דהשריש, אבל ביחס למה שהיה תלוש ונזרע בפועל עדיין יש צד דחשיב כתלוש מחמת מצבו הקודם, וא"כ הרי האילן הוא תלוש, וע"ז כתבו דמ"מ כיון דהפירות מחוברים לא מהני.

אולם באמת נראה דכוונתם לחלק בין דין המים לדין הפירות דביחס לדין המים אנו דנים לפי הדין אם הוא חשוב כתלוש או כמחובר אבל ביחס לדין הכשר הפירות אינו תלוי אלא אם במציאות הוא תלוש או כמחובר, וטעמא דמילתא דכיון דיסוד הדין דהכשר הוא משום גמר הפרי, ממילא אינו תלוי אלא במציאות, ופשוט. והא דחילקו בדין השרשה דאף דאינו נאסר בעשייתו עדיין יש לאוסרו מכח התפס"י ע"י ההשתחויה, נראה לבאר דבאמת יש חילוק גדול בין הדין דנאסר מכח העשיה על הגידולין שיבואו להדין דמהני התפס"י דכשישתחוה יהא אסור, דהא דנאסר בעשיה דהשתא על הגידולין שיבואו אינו חלות דין דחל השתא על החפצא דיאסר לכשיגדל אלא דזהו מציאות דכיון דנעשה בו מעשה ע"ז על הגידולין ממילא כשיגדלו יהיו אסורין אבל הא דמהני התפס"י הוא חלות דין דחל על החפצא דהוא חפצא שיש בו תפס"י וממילא מהני השתחויה לאוסרו, וי"ל דס"ל לתוס' דהא דמהני השרשה לבטל הוא רק לגבי המציאות דהיה בחפצא עשיית פסל וע"ז אמרינן דכיון דהשריש בטלה עשייתו, אבל דינים אינן מתבטלים ע"י השרשה, ודו"ק.

הוספה

ובקו' סברי דבית ואילן הוא נידון אחד האם תלוש ולבסוף חברו הוי תלוש או מחובר ולזה כתבו דאם שמואל סובר דתלוש ולבסוף חברו הוי תלוש, ממילא בית ואילן חשיבי כתלוש, אבל אי נימא דתלוש ולבסוף חברו הוי מחובר תרוייהו חשיבי כמחובר, ולכך לרב דס"ל דבית הוי כתלוש שפיר איכא למימר דבנאו אעפ"י שלא השתחוה, אבל למ"ד דהוי כמחובר א"כ ליכא למימר דבנאו לחוד מהני, ואעפ"י דבנאו מתחילה לכך לא מהני לאוסרו מיד, [וברש"י סנהדרין מ"ז ב' כתב באמת דבית שבנאו מתחילה נאסר רק משום דיש לו דין תלוש, ועי' שער המלך] ומדוייק היטב לשונם "ולעיל נמי ליכא למימר לשמואל בנה אעפ"י שלא השתחוה" והיינו דכיון דרצו לומר דשמואל ס"ל דבית הוי כמחובר ממילא בעי' השתחוואה, ומיושב לפי"ז קו' רעק"א דהא מוכח ממתני דחצבה דמיירי בלא השתחוואה, דלהנ"ל אין כוונתם להוכיח מהו לכוונת התנא בלשונו, אלא דכוונתם דלשמואל א"א לומר דנאסר בעשיה, אבל באבן כיון דהמיירי במטלטלין אף לשמואל הוא נאסר מיד, ודו"ק.

איסור הנאה מצל ע"ז

מתני' מ"ח ב' לא ישב בצילה וכו' רמב"ם פ"ז הי"א ובכס"מ, פ"ט ה"י וראב"ד, טור ושו"ע קמ"ב סעיף ט' י'.

באינו מתכוין עי' ב' פרושים בר"ן אם מיירי באינו מתכוין ומ"מ אסרו לישב או דמיירי במתכוין אבל באינו מתכוין מותר, וכתב הר"ן דנפק"מ אם מותר לעבור בלא לישב שם, אולם צידד ד"ל דלא חשיב כלל הנאה ואף אם מתכוין ליהנות שרי, וע"ע בחי' הרמב"ן ד"ה ולא פליגי ובריטב"א ובמאירי, ועי' רש"ש.

איסור צל עי' רעק"א קמ"ב ס"ט דהביא מהקריט ספר דאיסור צל אינו אלא מדרבנן כיון דהוי כשלהבת, [ועי' בכס"מ בשם הרמ"ן] ובשער המלך פ"ה מיסוה"ת ה"ח ד"ה ומעתה הבא הביא ג"כ לדברי הק"ס ונקט דזהו שיטת

התוס' דחומרא דע"ז שאני דהחמירו אף בדבר שאי"ב ממש, אולם הוכיח דהר"ן סובר דהוא איסור דאו' דכתב דרך באינו מתכוין הוי איסור דרבנן ומשמע דבמתכוין הוא איסור דאורייתא, וע"ש דהק' דא"כ איך הביא לשיטת הראב"ד.

צל צילה בגמ' מבואר דאיסור לישוב בצל צילה של אילן וכן פסק בטור, אולם הרמב"ם פ"ז הי"א והשו"ע השמיטו להאי דינא, ועי' ר"ן ובהגהות הגר"א על הגמ' ובשו"ע ס"ק י"ח.
דעת רש"י דצל היינו הצל כמידת גובה האילן וצל צילה היינו מה שמכאן ואילך, **אולם להרמב"ם** החילוק אם זה מהאילן או מהשריגים, וכן פירש הראב"ד ד"ה לא ישוב.

צל בית עי' תוס' ד"ה לא ב' תירוצים אם יש איסור צל בבית, ועי' בתוס' פסחים כ"ו א' דכתבו לתרץ בתי' קמא כתוס' דידן והוסיפו דטעמא דשרי בבית משום דהוי שלא כדרך ובתי' בתרא כתבו דאיכא חומרא אף בשלא כדרך [ועי' רש"ש דהק' דא"כ מאי פריך פשיטא], ועי' רעק"א בגלהש"ס דציין לדברי התוס' לעיל י"ב ומ"ג, וכוונתו להק' חדא דנקטו דיש בע"ז איסור אף בשלא כדרך ותו קשה דמבואר בתוס' דאף בשאר מילי איכא איסור מדרבנן בשלא כדרך, ועי' בשער המלך הנ"ל דביאר דטעמא דשרי מדאו' משום דהוא דבר שאין בו ממש, ועי' היטב ביאור הגר"א סוף ס"ק כ"ח דביאר דב' תירוצי התוס' דידן פליגי אם יש איסור שלא כדרך בע"ז, [וצ"ב היכן פליגי, וכנראה דנקט דכוונת תוס' לשנויי בתי' בתרא דבע"ז החמירו אף בשלא כדרך אולם איסורו מדאו', ועי' במה שכתבנו להלן מהר"י קוסובסקי], וע"ע בחי' רבינו דוד פסחים כ"ו א' דנקט דצל בית גרע מהנאה שלא כדרך ואינו חשוב הנאה כלל, וכן האריך להוכיח בספר מקור מים חיים קמ"ב סעיף י' דצל אחורי הבית גרע, וע"ש עוד במה דתמה על הגר"א הנ"ל. ע"ע בראשונים בשם הראב"ד.

[באחרונים הק' דבתוס' מ"ג ב' ד"ה אמרו כתבו דילפינן מקרא דלא ידבק בידך מאומה דאיכא איסור אף בנהנה שלא כדרך, ובקונטרס דברי הרב סי' ל"ח כתב לתרץ דחלוק איסוה"נ בע"ז משאר איסוה"נ, דבכל איסוה"נ יסודו משום דנהנה מהאיסור, אולם בע"ז איכא עוד דין דאיכא איסור במה דמתרבה ממונו ממזון ע"ז, ולכך בתוס' לעיל דמיירי לענין הנאה משחיקת ע"ז שפיר כתבו דאיכא איסוה"נ אף שלא כדרך כיון דסו"ס מתרבה ממונו, אבל בסוגיין דליכא ריבוי ממון שהרי הוא רק נהנה מהצל, לכך כתבו דליכא איסור בשלא כדרך, וע"ע בקו' מרן הגרי"מ פיינשטיין זצ"ל].

טעם האיסור לעבור תחתיה עי' ר"ן אם הוא משום טומאת עכו"ם [וצ"ב מה האיסור לישראל להטמא, וצ"ל דהטעם המבואר לקמן נ"ב ב' משום הרחקה שייך גם הכא] או משום שנהנה מהצל, ועי' בריטב"א בשם הרשב"א ובתורי"ד מהדר"ק נ' א' ד"ה ומאי.

טומאת אהל לריב"ב דעת רש"י דאין תקרובת מטמא אלא מדרבנן אולם דעת תוס' בחולין י"ג ב' ד"ה תקרובת דמטמא מדאו', ועי' תויו"ט דהק' אמאי אינו טמא מחמת האשרה עצמה, וע"ע ר"ש זבין פ"ה מי"א דהוכיח מהא דמבואר בתוספתא דהכניס ראשו ורובו לבית ע"ז טמא, והרי באהל המת מטמא אף בהכניס אצבעו, וע"כ דאינו אלא מדרבנן.

היתה גוזלת את הרבים דעת רש"י והר"ן דמיירי אף באופן דנופה נוטה לרה"ר, ואף דנטעוה קודם שהיה שם דרך לרבים, אולם הריטב"א והראב"ד כתבו דדוקא היכא דדרך הרבים קדמה, ועי' שו"ע סעיף י'.

וטעם ההיתר - עי' רש"י דהוא משום דהיכא דגוזל הרבים לא גזרו, ולשי' תוס' בחולין דהוא טומאה מדאו', ביארו התוס' שם דבגוזלת הרבים לא חששו שיש שם תקרובת, ועי' רש"ש שם דהוא מדין טומאת סככות [וצ"ב דהא מבואר בתוס' נדה נ"ז א' דהוא משום דליכא טפח וא"כ מ"ט ברישא טמא מה"ת, וצ"ל דבאמת ברישא ליכא טומאה מה"ת], ועי' בריטב"א בשם הראב"ד עוד טעמים בזה.

עי' ביאור הגר"א סק"כ דהק' אמאי השמיט הרמב"ם להא דגוזל את הרבים וכתב בסתמא דאיכא חילוק בין איכא דרכ"א לליכא דרכ"א, וקן' צ"ע דהא מבואר בריטב"א דאיכא פלוגתא בין הרמב"ן להרשב"א אם זה חילוק בהל' טומאה או בהל' הנאה, וי"ל דהרמב"ם ס"ל דהוא ספק בהל' הנאה, ולכך ס"ל להרמב"ם דמתני' דמבואר דלא יעבור תחתיה הוא משום הטומאה אולם כ"ז לריב"ב דס"ל דאיכא טומאת אהל בע"ז אבל לדידן דליכא טומאה א"כ שפיר איכא לספוקי אם עבר או עובר, אף באינה גוזלת את הרבים ולכך השמיטו הרמב"ם. [נתעוררתי מהרב אלי' דוד קנינסקי שליט"א].

טעם האיסור באיכא דרכ"א ברמב"ן מבואר דהוא משום דנהנה, אולם בריטב"א כתב בשם הרשב"א דהאיסור משום טומאת ע"ז.

בליכא דרכ"א אם עובר אף באינה גוזלת בטור פסק דמיירי בגוזלת הרבים ולכך בליכא דרכ"א שרי לכתחילה, אולם ברמב"ם ובשו"ע מבואר דמיירי אף באינה גוזלת הרבים.

אדם חשוב בטור כתב דאדם חשוב יש לו לרוץ אף בליכא דרכ"א, אולם הריף והרמב"ם והשו"ע השמיטו, ועי' ר"ן כס"מ וב"ח ולח"מ, וע"ע ש"ך קנ"ב סק"ב.

[א] בגליון הש"ס הק' על תוס' דאיך נקטו לפשוט דליכא איסור שלא כדרך בע"ז הא לעיל י"ב ב' ומ"ג ב' נקטו דאיכא איסור אף בשלא כדרך, ותו קשה דהא מבואר לעיל דמדרבנן איכא איסור אף בשלא כדרך ואמאי כתבו התוס' דהוא רק חומרא בע"ז.

ושמעתי לומר דהנה הר"ן דן אם סוגיין מיירי בלא קא מיכוין הרי מתלי תלי אם אפשר ולא קא מיכוין שרי או לא, וקיי"ל דשרי, וא"כ ע"כ צ"ל דאיכא גזירה שמא יתכוין, ולפי"ז תקשי א"כ מאי פריך פשיטא, או דבאמת מיירי במתכוין ולכך פריך הגמ' דפשיטא שאסור, ושוב דחה הר"ן דהגמ' פריך פשיטא למ"ד דאפשר ולא קא מיכוין אסור, וכוונת הגמ' להק' בממנ"פ דאי מיירי למ"ד דאסור א"כ אף אי מיירי אף באינו מתכוין תקשי פשיטא, ואי מיירי למ"ד דמותר א"כ ע"כ מיירי במתכוין וא"כ תקשי פשיטא.

ולפי"ז היה אפשר לומר דתוס' ס"ל באמת דהכא מיירי באינו מתכוין, ומשו"ה ס"ל לתוס' דאף דבעלמא היכא דלא כתיב אכילה איכא איסורא אף בשלא כדרך, אולם כ"ז באופן שהדבר עומד לכך ומחשיב להנאה את הנאתו מהדבר, ולכך אעפ"י דאי"ז הנאה כדרך, מ"מ כיון דמחשיבו להנאה והוא דבר דבחפצא אית ביה הנאה, משו"ה שייך לאוסרו אף שהוא שלא כדרך, אבל בגוונא דאינו מתכוין ליהנות ואף הדבר אינו עומד להנאה, א"כ כ"ז שאינו מתכוין ליהנות ואינו מחשיב את הדבר להנאה בודאי דליכא איסור בשלא כדרך, ואף איסור דרבנן דעלמא לא שייך דליכא כאן כלל הנאה, ודו"ק.

אלא דא"כ תקשי מה פריך הגמ' פשיטא [וכדהק' הר"ן] הא איכא חידוש גדול דאעפ"י דליכא איסור בשלא כדרך מ"מ איכא איסור מדרבנן, וברש"ש הק' כן על עיקר תי' בתרא דתוס' דכל האיסור הוא משום חומרא דע"ז, דא"כ מאי פריך פשיטא.

וע"כ נראה דהנה בתוס' מ"ג ב' כתבו לבאר דאמאי איכא איסור בע"ז בשלא כדרך "דיש לחלק גבי חמץ כתיב לא יאכל והלכך אינו אסור אלא כדרך הנאה גמורה אבל בעבודת כוכבים כתיב לא ידבק בידך מאומה מן החרם ואפילו כל דהו" וצ"ע למאי הוצרכו להוסיף להך טעמא הא סגי במה דבע"ז לא כתיב אכילה. ונראה לומר דתוס' באו להוסיף דבע"ז שאני מכלאי החרם ושאר דוכתי, דבשאר מילי דאיכא איסורא בשלא כדרך בודאי דבעינן לאחשביה בשביל שיהא בו איסור הנאה, אבל בע"ז איכא גילוי מיוחד בקרא דמאומה אפילו כל דהו, דלא בעי' לדין אחשביה ואפילו כל דהו אסור. ולפי"ז י"ל דבאמת תוס' בתי' בתרא ס"ל דהגמ' הכא מיירי למ"ד דאפשר ולא קא מיכוין אסור, אולם מ"מ כשבאים לדון על הנאה שלא כדרך בעינן לאחשביה, אלא דמ"מ איכא סברא דע"ז שאני, וא"כ י"ל דתוס' לא נתכונו לומר דע"ז שאני מדרבנן, אלא דבע"ז איכא חומרא גדולה דאף במקום דליכא אחשביה כמו בהנאה מצל מ"מ איכא איסור בשלא כדרך אולם בודאי דאיסורו מדא', [וכן מבואר מהגר"א וכדלעיל], ושפיר פריך הגמ' דפשיטא דאסור.

ב] ומעתה נבא לפתוח פתח בדעת הרמב"ם, דהנה הרמב"ם פסק דצל צלה שרי, וכמו"כ ביאר דצל צלה היינו צל העלין והשריגין, ותמה עליו הר"ן דהא בל"ק מבואר להדיה דאסור, ובל"ב נמי מבואר בגמ' דאסור, ואפילו אם לא נגרוס כן בל"ב עדיין תקשי דהא בל"ק מבואר להדי' דאסור ובל"ב מספק"ל.

ונראה לומר דהנה בעיקר דברי הרמב"ם דמחלק בין צל אילן לצל השריגין צ"ע מה הסברא לחלק בזה, וצ"ל דכוונת הרמב"ם לצל שבא מהצד, וס"ל דהצל שבא מצדו של הגזע כיון דהגזע עשוי לצל חשיב דנהנה כדרך, אבל העלין והשריגין עשויין לצל שתחתם ולא לצל שבא מן הצד ולכך חשיב דנהנה שלא כדרך.

ולפי"ז י"ל בדעת הרמב"ם דס"ל כתי' קמא דתוס' וס"ל נמי דיסוד המחלוקת בין ל"ק לל"ב הוא, דל"ק ס"ל דאפשר ולא קא מיכוין אסור ולכך פריך דא"כ פשיטא דאסור, אבל ל"ב לא פריך פשיטא ומשום דס"ל דאפשר ולא קא מיכוין באמת מותר וא"כ איכא חידוש בהא דאסור, ויש בזה נפק"מ לתירוץ הגמ',

[כ"ז שמעתי מהגאון ר"י קוסובסקי שליט"א וצ"ע ובדיקה בכ"ז].

סוגיא דזוז"ג מ"ח - ב²

יסוד ההיתר דזה וזה גורם

עי' בר"ן דכתב [לתרץ דעת רש"י] דיסוד ההיתר הוא מדין ביטול, והא דלכתחילה איכא איסורא משום דאין מבטלין איסור לכתחילה, ובשו"ת אבני מלואים סי' ו' כתב דלפי"ז בגוונא דליכא דין ביטול כמו חמץ בפסח לכו"ע זוז"ג אסור, והוכיח כן מהכס"מ פ"ה מנדרים ה"ט דבאופן דהוא דבר שיש לו מתירים דליכא דין ביטול לכו"ע זוז"ג אסור, אלא דאכתי קשה דהא ע"ז אינה בטלה אפילו במשהו, ואיך שייך בזה דינא דזוז"ג, וע"ש דהאריך לתרץ. ובשער"י שער ג' פכ"ה עמ' רע"ט האריך לתמוה על האבנ"מ, ולכך פירש דכוונת הר"ן דהכח הגורם של האיסור הוא בטל בכח גורם דהיתר, וכיון דהגורם אינו חפצא דע"ז יש לו דין ביטול, ולא שייך בזה הכללים של ביטול ברוב, וע"ע בחי' רבינו דוד פסחים כ"ו ב' דהאריך דלאו מדין ביטול אתינן עלה, ובשער"י שם האריך לבאר בעוד אופן.

וביד יהודה בהשמטות לסי' ק"ג ביאר את דברי הר"ן כפשוטו, דהא בכל האופנים דהוזכרו בש"ס דינא דזוז"ג מיירי באופן דהוי עיקר היתר דנוסף עליו גורם דהיתרא עם גורם דאיסור, ובכה"ג ס"ל להר"ן דודאי איכא דין ביטול ברוב דבטל גורם דאיסורא ברוב היתר, ודייק לפי"ז לשון הר"ן.....

זוז"ג לכתחילה ובדיעבד

לשיטת רש"י דהראיה דר"י ס"ל דזוז"ג מותר מהא דמודה שאם נטע מותר, א"כ הא דתני אין נוטעין היינו משום דאין נוטעין לכתחילה, ולפי"ז ע"כ דחכמים ס"ל דזוז"ג שרי לכתחילה, וכבר תמהו בראשונים דודאי אסור לכתחילה, ולשיטת התוס' דהראיה דזוז"ג שרי מהא דמודה ר"י דאם נטע והבריך והרכיב מותר, אבל בנטע גרידא אי"ז זוז"ג כיון דהם ב' ענינים, והא דקתני אין נוטעין לאו דוקא הוא, דהא אף בדיעבד אסור, א"כ אין לנו הוכחה מהא דאין נוטעין אילן של ערלה דזוז"ג אסור לכתחילה, דהא לר"י אסור אף בדיעבד ולרבנן הא לא מיירי בדינא דזוז"ג. [ואולי אף לתוס' איכא הוכחה דמ"מ חזינן דאף לרבנן דשרי בדיעבד מ"מ מוכח מיניה דאף במקום דבזמן ההנאה ליכא איסור, מ"מ אסור לו לכתחילה להביא למצב זה].

עי' תוס' בפסחים כ"ו ב' ורמב"ן בסוגיין דהוכיחו דאיכא איסור לכתחילה בזוז"ג מהא דאין נוטעין אגוז של ערלה, והתוס' בסוגיין הוסיפו להוכיח דאיכא איסור לכתחילה, דאל"כ אמאי ערלה בשריפה ינטעו אותם ויהיה היוצא

²סוגיא זו לא גמרתי לכתוב עליה, וכן לא הספקתי לציין לדברי הנחלת ברוך, ואי"ה לכשאפנה אשנה.

זו"ג, ובריטב"א הוסיף דא"כ מצינו היתר לאיסור"נ, ובריטב"א בהמשך הסוגיא הוכיח כן מהא דלכו"ע חדש יוצן, וע"כ משום דהמשך פעולתו הוא כלתחילה, וע"ע תוס' לעיל מ"ג ב' ד"ה אמרו.

ע"י ברמב"ן ובריטב"א דהק' מה ההוכחה מר"י דזו"ג אסור דילמא טעמו משום דלכתחילה איכא איסור בזו"ג, [וצ"ל לפי"ז דהא דשוחק וזורה לרוח, הוא כמבואר ברמב"ן לקמן ס"ב ב' דדילמא אזיל לאיבוד ולא מזבלן ואת"ל מזבלן הרי זו"ג מותר], ותי' דהכא הנאה דממילא הוא ושרי אף לכתחילה, ובריטב"א תירץ דהכא חשיב כדיעבד, ובתורא"ש הק' בסגנון אחר דאמאי רבנן מתירים לכתחילה לזרוע, וע"ש בתרוצו, וצ"ב אמאי לא הק' הראשונים כהתורא"ש.

עוד הק' הראשונים אמאי למ"ד זו"ג שרי שדה תזרע הא איכא איסור לכתחילה, ובתוס' ד"ה שדה תי' דמיירי שאין הזבל בעין, ובריטב"א תירץ דהכא חשיב כדיעבד כמו בתנור דמהני לחזור ולהסיקו בעצי היתר.

בתוס' בפסחים הק' אמאי בחדש סגי ביוצן הא אסור לכתחילה לאפות בו, ותי' דכיון דיהיה הפסד חשיב כבדיעבד [ע"י להלן כוונתם], וברא"ש הוסיף דאין התנור עצמו אסור אלא נגמר בעצי איסור, [וע"ש בק"נ אות ר', ובחזו"א סי' נ"ז סק"ב הק' דמ"ש מאגוז של ערלה דאסור לנטוע הא איכא הפסד האגוז], ובשו"ת אבנ"מ סי' ו' [ד"ה והנה הר"ן כתב ובסו"ד ד"ה מיהו] הק' דלהר"ן דטעמא משום דאין מבטלין איסור לכתחילה, איך אופין לכתחילה בתנור חדש, הא אין מבטלין אף במקום פסידא, ובסו"ד תירץ עפ"י הרא"ש הנ"ל דליתא לאיסוריה בעיניה, ובכה"ג שרי לבטל לכתחילה.

ע"י לקמן ס"ב ב' דילמא מזבלי בהו, ובתוס' שם הק' דהא זו"ג מותר, ותי' דיש לחוש לרבנן, וברמב"ן תירץ דודאי לכתחילה אף לר"י אסור, ושאני ההיא דשוחק וזורה לרוח דהוי ס"ס, וכ"ה בריטב"א ובר"ן שם.

בעיקר האיסור דלכתחילה יש לדון אם הוא איסור מדאו' או לא, וע"י לשון רש"י ד"ה ערלה דמשמע דהוא דין דאו', והנה לתוס' בפסחים דבמקום דאיכא פסידא שרי, ע"כ דהוא דין דרבנן, דבדאו' לא שייך להתיר במקום פסידא, וכ"ה לשון הרמב"ן "דאין ראוי לגזור" וכמו"כ להר"ן דהוא משום דינא דאין מבטלין בודאי דאינו אלא מדרבנן, ובחזו"א [נ"ט סק"י ד"ה פסחים וסי' נ"ז סק"ב] תמה שהרי סו"ס הוא משתמש באיסור"נ, ולכך נקט באמת דהוא דין דאו', ופי' דתוס' בפסחים כוונתם לסברת הרא"ש שם, וכ"ה להדי' בתורא"ש בפסחים, [אולם בתוס' בע"ז דהוכיחו מהא דאיכא דין שריפה, ע"כ דס"ל דהוא איסור דאו', דאל"כ עדיין יקשה אמאי מדאו' איכא דין שריפה, אולם ע"י לקמן דלשון התוס' צ"ע אם כוונתם לדין זו"ג].

ובדעת שאר הראשונים צ"ל דבאיסור"נ ליכא איסור השתמשות וכל האיסור הוא קבלת הנאה, וכיון דקבלת ההנאה היא בהיתר לא חשיב דיש כאן קבלת הנאה ולכך שרי מדאו', ומוכח כן מהא דמבואר בחולין ח' א' דשרי לשחוט בסכין ע"ז, וצ"ב דאף דליכא קבלת הנאה, מ"מ איכא השתמשות באיסור"נ, וע"כ כנ"ל, וצ"ע.

ע"י רא"ש חולין פ"ק סי' ט' דאעפ"י דשחט בסכין ע"ז שרי בדיעבד כיון דאינה חסירה כי אם להכשירה בשחיטה, ואף דנהנה הרבה בשחיטה אינו אסור רק לכתחילה, והוכיח כן מהא דלא קתני במתני' דאם זרע אסור, וע"כ

דביעבד שרי, וצ"ב דא"כ אמאי תלי הגמ' לדינא דמתני בדינא דזוז"ג הא לכתחילה לכו"ע איכא איסור, ואולי יש חילוק בין נביה לצל, [העירוני].

עי' רש"י מ"ה א' ההרים עצמן מותרין וכו' ולזריה וכו', והק' מרן הגר"א ל"ל שליט"א דלמ"ד זוז"ג מותר למאי בעי קרא דשרי לזרוע במחובר, ואף דאסור לכתחילה, מ"מ לתוס' פסחים הפסד ההר יחשב כהפסד תנור, ואי נימא דכוונת תוס' כתורא"ש שם א"ש, דההר עצמו הוי חפצא דאיסורא ואסור אף בדיעבד.

תוס' ד"ה ואין נוטעין - ינטעו אותם ויהיה היוצא מהם זוז"ג. צ"ב דהא לרבנן זוז"ג אסור, ותו קשה דהא באגוז לכו"ע זוז"ג אסור כיון דהוא משני ענינים, ותו קשה דלשיטת התוס' דטעמא לאו משום זוז"ג, א"כ אמאי באמת אסור לכתחילה.

בעיקר שיטת התוס' דבערלה אף למ"ד דזוז"ג אסור הכא שרי, עי' תוס' הרא"ש ומהר"ם דביארו דהוא דין בערלה דפרי אסר רחמנא ולא גידוליו, אולם ברמב"ן ור"ן הביאו מהירושלמי דהוא כלה בארץ עד שלא יצמח, ועי' נחל"ב סי' ד' ענף א' דהק' דסו"ס הא נגרם מהאיסור וע"ש ב' אופנים ליישב.

מה שמשביח פוגם

עי' בתוס' הרא"ש דדימה את זה לגמ' בחולין ח' א' דמותר לשחוט בסכין עכו"ם, וכן דימה הר"ן בחולין (ב' א' מדפי הרי"ף ד"ה גרסין תו), ובתוס' הרא"ש הוסיף דפליגי אם הנביה הוי טפי מהנזק או פחות, ועי' לשון רש"י ד"ה דרבנן "דליכא גורם איסור כלל" (ועי' ברמ"א סי' רכ"א סעיף י"ב דדינא דהגמ' בחולין הוא אף בשאר איסוה"נ ובט"ז כתב דהוא רק לגבי איסור ע"ז, והסברא בזה צ"ל כמוש"כ בדברי הרב סי' ל"ח דשאני איסור ע"ז דהוא שלא יתרבה ממונו מע"ז, ומשו"ה אעפ"י דנהנה בשחיטה כיון דסו"ס יש לו הפסד אין כאן הנאת ממון, אבל בשאר איסורים כיון דלמעשה יש לו הנאה אסור).

זוז"ג בשני ענינים

שיטת רש"י

שיטת רש"י דלמסקנא בסוף הסוגיא דר"י לדברי רבנן קאמר, אף בב' ענינים כמו בזורע בימות החמה תלי בזוז"ג, ובריטב"א ובר"ן ביארו בדעתו דכ"ז למסקנא, אבל להו"א רש"י מודה דבכה"ג ל"א זוז"ג, ומוכח כן ברש"י ד"ה והא דפירש דרבנן היינו רבנן דאף היא נעשית זבל, ולא פירש דהיינו רבנן דמתני' כמו דפירש במסקנא, וע"כ דלפי ההו"א רש"י מודה לסברא זו, אלא דא"כ צ"ב לפי ההו"א מ"ש אגוז דס"ל לרש"י דחשיב זוז"ג מחמת גרמת קרקע דהיתר, ואילו לענין זריעה בימות החמה ס"ל השתא דלא חשיב זוז"ג, וצ"ב.

וצ"ל דס"ל לרש"י דשאני זריעה בחמה דהוי ב' פעולות נפרדים, דהצל הוא למנוע מהחמה לייבש את הזרעים, והקרקע היא בשביל שיצמח, והם ב' פעולות נפרדים, משא"כ באגוז כיון דב' הענינים גורמים לאגוז לגדול חשיב זוז"ג בענין אחד, אלא דלפי"ז יוצא דרש"י ותוס' פליגי בתרתי, חדא אם למסקנא אמרינן זוז"ג בב' ענינים, ותו אם להו"א אגוז הוי ענין אחד או ב' ענינים.

והר"י קוסובסקי שליט"א ביאר לדברי רש"י באופן אחר, דהנה לכאור' אפשר לפרש דיסוד הנידון בזוז"ג הוא אם אנו דנין לפי התוצאה של הפרי, ולפי התוצאה הרי האיסור אינו יכול לגרום לפרי לגדול, ולכך זוז"ג שרי, או דאנו דנין על כל ענין בפנ"ע אם הוא איסור או היתר, ולא דנין לפי התוצאה, ולכך אם היה גורם של איסור אסור.

והנה עיקר הנידון אם בב' ענינים אמרינן זוז"ג תלוי בהא, דאי נימא דטעמא דמאן דשרי משום דאנו דנים רק לפי התוצאה, א"כ בודאי דגם בב' ענינים אמרינן זוז"ג, דסו"ס ביחס לתוצאה אין כאן הנאה רק מהאיסור, אבל אי נימא דבב' ענינים לא אמרינן זוז"ג, א"כ פשיטא דיסוד הנידון הוא אם מיחסים את התוצאה לגורם או לא, ובזה שפיר שי לחלק דבב' ענינים תמיד אנו דנין את גורם האיסור בפנ"ע.

והנה בריש בסוגיא פריך סתירה מרבנן דצל לרבנן דזבל, ומשני שאני הכא דמה שמשיבין בנביה פוגם בצל, וצ"ב הסברא בזה, ונראה דתלוי בהא, דאי נימא דדנין רק לפי התוצאה של הפרי, א"כ שפיר י"ל דכיון דלמעשה בתוצאה של הפרי אין לו שום ריוח, משו"ה לא איכפ"ל דהם ב' פעולות נפרדים, דסו"ס ביחס לתוצאה אין לו שום ריוח.

ולפי"ז הרי ברור דאף דבתחילת הסוגיא ס"ל לגמ' דבב' ענינים לא אמרינן זוז"ג, ומה"ט לא הק' מרבנן דמתני', מ"מ לבתר דמשני דאיכא סברא דמה שמשיבין פוגם, בודאי דאף בב' ענינים אמרינן זוז"ג, וכנ"ל דתלוי הא בהא, ולכך לבתר דהגמ' ס"ל לסברא דמה שמשיבין פוגם, שפיר ס"ל דאף באגוז אמרינן זוז"ג, וכן מוכח בשיטת הרמב"ם דאעפ"י דס"ל דאף בב' ענינים אמרינן זוז"ג, מ"מ פירש בפה"מ דר"י לרבנן דזבל קאמר, [ולא כפירוש רש"י] וא"כ בהכרח דסבר דכבר מקודם הדרה בה הגמ', וע"כ כנ"ל, [אלא דקשה מהא דהוכחנו לעיל דגם בהמשך הסוגיא עדיין רש"י פירש דהראיה היא מרבנן דזבל, אולם ברמב"ם יתכן לפרש כן].

שיטת תוס' והרמב"ן

שיטת תוס' בהו"א דל"א זוז"ג בב' ענינים ולכך אין זורעין בימות החמה ואין נוטעין אגוז, וברמב"ן כתב דאף למסקנא לא אמרינן זוז"ג בב' ענינים, ומה"ט ס"ל לת"ק דאסור לזרוע בימות החמה, וכוונת הגמ' לרבנן דזורה לרוח, וכן ביאר המהרש"א בדעת תוס', ועי' בריטב"א ובתורא"ש דמסתפקים אם יש להוכיח כדברי התוס' מספנא דארעא, ועי' בשלטי גבורים דמסתפק בשיטת תוס' דאולי בכה"ג יש לילך אחר העיקר.

אולם יש חילוקי דינים בין תוס' לרמב"ן, דלדעת תוס' אגוז וזריעה בחמה חשיב כב' ענינים, ולדעת הרמב"ן זריעה בחמה נמי הוי ב' ענינים, אולם ביאר בטעמא דמילתא דהצל עביד מילתא אחרייתא מהקרקע, אבל נביה וקרקע דתרווייהו נעשין זבל ומהנין וכן בתנור דתרווייהו מצטרפין ואופין חשיב זוז"ג בענין אחד, ולפי"ז ה"ה דאגוז וקרקע חשיב זוז"ג בענין אחד כיון דכל התועלת אינה יכול לבא אלא בהצטרף האגוז והקרקע, ומה"ט הסכים הרמב"ן לפירושו של רש"י בדינא דאגוז דחשיב זוז"ג, ועוד מצינו חילוק, דלדעת תוס' נביה וקרקע חשיב זוז"ג בב' ענינים,

[ושאני הכא דמיירי דהיה נמי זבל דהיתר], אולם ברמב"ן כתב להדי' דנביה וקרקע חשיב זוז"ג בענין אחד, ועי' היטב בלשונות תוס' הרא"ש.

והיינו דלתוס' יסוד הדין תלוי אם זה אותו תועלת או ב' תועליות, ולהרמב"ן תלוי אם הגורמים נצטרפו או דכל גורם בפנ"ע.

ויל"ע להרמב"ן אם יסוד הדין דבשביל דיהא זוז"ג בעי' דהגורמים יצטרפו או דסגי במה דאינו גורם לבדו כמו הנאת הצל דהוא תועלת אחרת לאילן מאשר תועלת הקרקע, ויש להוכיח מהא דשאר של חולין ושל תרומה דכל אחד עביד מעשה בפנ"ע, ולא משמע דמיירי רק באופן דבאמת נתערבו, [ואולי יש חילוק בין נגרם מהאיסור לשאר דמחמץ דהוי כגוף האיסור] וע"כ דכיון דתרוייהו גורמים לאותו תועלת חשיב זוז"ג, [וצ"ע מלשון הרמב"ן דב' מדורות חשיב ב' ענינים] עוד יל"ע אמאי בהמה שנתפטמה מקרי זוז"ג, הרי כל מעט כרשינים הם גורמין תועלת בפנ"ע, ואולי כיון דבפועל תרוייהו מועילים לחזק את גוף הבהמה חשיב כנצטפו והוי זוז"ג, או דס"ל דחשיב זוז"ג מחמת דגוף הבהמה חשיב כגורם דהיתר.

עי' שו"ת אבנ"מ סי' ז' ד"ה ושמא יש לדקדק הק' דהא בתנור חדש נמי הוי ב' ענינים דהתנור מחזיק לפת והעצים אופים, ותי' עפ"י תוס' בפסחים דאף התנור שומר על החום שלא יתפזר, אולם בקה"י סי' י"ח תמה דעדיין חשיב לב' ענינים שהרי התנור הוא רק שומר על החום והעצים הם האופים והוי ב' ענינים [וברמב"ן באמת הוכיח מתנור כשיטתו דכה"ג חשיב כגורם אחד], ותי' דודאי כל היכא דהנפעל הוא אפיית הפת לכו"ע חשיב ענין אחד ושאני אגוז דהקרקע היא פועל באגוז והאגוז היא נפעל ולכך חשיב כב' ענינים, ולפי"ז כתב בדבר דאין זרעו כלה אף לתוס' חשיב כזוז"ג, וע"ש דיישב לפי"ז קו' הנחל"ב מגידולין.

ובאופן קצת אחר י"ל דשאני תנור דהוא מצטרף לעצים לאפות הפת וחשיב הכל כדבר אחד האופה, אבל באגוז יש כאן ב' גורמים האגוז והקרקע וכל אחד עביד פעולה אחרת, ואף דבפועל תרוייהו גורמים את גדילת האילן לא איכפ"ל, ודו"ק.

שיטת הרמב"ם

עי' פ"י ממעש"ש ה"כ וכ"א דדעתו דגם בב' ענינים כמו בנטיעת אגוז חשיב זוז"ג, [וכן דעת הראב"ד סוף פ"ה מנדרים], וכן הוכיחו הראשונים ממה דפסק בפ"ז מע"ז הי"ד דזורעין תחתיה לכתחילה בימות החמה, וברמב"ן תמה דהא דודאי איכא איסור לכתחילה, ובאבנ"מ סי' ז' ד"ה אלא ר"ל דדעת הרמב"ם כתוס' אלא דס"ל כהשלט"ג דאזלינן בתר העיקר ועיקר הגורם הוא הקרקע ולכך זורעין בימות החמה, אולם צ"ע מלשון הרמב"ם בהל' מעש"ש דכתב להדי' דהוא מדין זוז"ג.

עי' בהגהות הגרא"ז דתמה דהרמב"ן הוכיח בתחילת הסוגיא דכיון דהוי הנאה דממילא שרי אף לכתחילה לזרוע, וא"כ מה הק' על הרמב"ם איך התיר לכתחילה, וכן תמה במקור מים חיים בהקדמה לסי' קמ"ב.

ואפשר ליישב בג' אופנים.

א] דהנה עיקר הנידון דזוז"ג מצינו בזה ב' אפשרויות, או דהוא מדין ביטול ברוב וכמבואר בר"ן, או דהוא נידון בהל' שנים שעשו אם כיון דזה אינו יכול וזה אינו יכול אנו מתייחסים לכל גורם בפנ"ע, או דאין דנין כלל על כ"א בפנ"ע כיון דלא מצי למיעבד בפנ"ע כלום, ונפק"מ לענין איסורו לכתחילה, אם הוא מדין דאין מבטלין איסור לכתחילה או דהוא משום דאסור ליהנות לכתחילה, ואפ"ל עוד נפק"מ דאי נימא דהוא מדין ביטול ברוב י"ל דאף בב' ענינים אמרינן זוז"ג דסו"ס איכא דין ביטול [ובר"ן מבואר להיפוך] אולם אי נימא דהוא נידון בהל' התייחסות שפיר י"ל דבב' ענינים כיון דכ"א פועל בפנ"ע אנו דנין את האיסור לבדו, והנה דברת הרמב"ן להתיר זריעה לכתחילה משום דהוי הנאה דממילא, ונראה דכ"ז אם הטעם משום דאיכא איסור לכתחילה ליהנות, ובזה י"ל דכיון דהוי הנאה דממילא שרי אף לכתחילה, אבל אי נימא דהוא מדין דאין מבטלין איסור לכתחילה בודאי דאף בהנאה דממילא איכא איסור לכתחילה, [ובר"ן מבואר להיפוך], וכיון דנתבאר דלהרמב"ם דאף בב' ענינים אמרינן זוז"ג ע"כ דס"ל דהוא מדין ביטול ולדידיה בודאי דאיכא איסור לבטל לכתחילה. [תירוץ זה שמעתי מהגאון ר"י קוסובסקי שליט"א].

ב] דכל סברת הרמב"ן דליכא איסור לכתחילה משום דהוי הנאה דממילא כ"ז שייך לענין זריעה בימות הגשמים דאין זה חשוב כסוף חמה לבא דיהא חשוב כמעשה בידים דהנביה הוא דבר המתחדש, אבל בימות החמה חשיב טפי כמעשה בידים שהרי בודאי דתבא החמה והאילן יצל עליו. [מהרב אליקים שלזינגר שליט"א].

ג] דנראה דלדעת הרמב"ן דיסוד הדבר תלוי אם הגורמין מצטרפין או דכ"א גורם בפנ"ע, י"ל דחלוק יסוד האיסור לכתחילה בזוז"ג בענין אחד מהאיסור לכתחילה בב' ענינים, דבענין אחד כיון דבפועל איכא תוצאה אחת משותפת להיתר ולאיסור ליכא איסור מדאו' ליהנות לכתחילה, אלא דמ"מ רבנן אסור ליהנות לכתחילה, ובאופן דהוי הנאה דממילא שרי אף מדרבנן, אבל בב' ענינים כיון דהוי תוצאה נפרדת לאיסור ותוצאה נפרדת להיתר, שפיר איכא איסור מדאו' לכתחילה ליהנות, דבמה דזורע תחת האילן חשיב שיש כאן הנאה לכתחילה מהצל, ובזה לא יועיל הסברא דהנאה בא ממילא, וא"ש היטב דברי הרמב"ן. [ויל"ע לפי"ז במה דכתב בשלט"ג דאזלינן בתור העיקר, וכ"ז שייך אי נימא דב' ענינים יסודו דאסור ליהנות מחמת התוצאה, ובכה"ג דעיקר ההנאה מהיתר שרי, אבל אי נימא דיסודו מחמת עצם פעולת ההנאה, א"כ לא שייך לומר דהיכא דאיכא רובא שרי ליהנות, וצ"ע בזה]. [מהרב אריה פרידמן שליט"א].

זוז"ג בחפצא דאיסורא

הנה לשיטת רש"י בהברכה והרכבה חזינן חידוש גדול דגם בגוונא דאינו נגרם מדבר האסור אלא דהוא חפצא דאיסורא הוי בכלל דינא דזוז"ג, ועי' בחי' הגר"ח פ"ג ממאכ"א הי"א דנקט לדבר פשוט דבחפצא דאיסורא לא שייך דינא דזוז"ג, וכבר תמה בזכרון שמואל סי' י"ג דהא חזינן ברש"י להיפוך, ואף תוס' לא נחלקו עליו בפרט זה, וע"ש דהוכיח כן מהב"י יו"ד סי' רצד, וע"ע בחזו"א בגליונות ובערלה סי' א' ס"ק י"ט על דברי הש"ך דדבריו סתרי אהדדי.

זו"ג בזה יכול וזה יכול

דעת תוס' בסוגיין ולקמן ס"ח ב' דבכה"ג לכו"ע אסור, אולם בתוס' בפסחים כ"ז א' הביאו מהרשב"א דאף בכה"ג שרי. ועי' ברמ"א יו"ד סו"ס פ"ז דאם העמיד גבינה בהיתר ואיסור הוי זו"ג, ובט"ז ובש"ך תמהו דהא בזה יכול ל"א זו"ג, וביד יהודה תמה עליהם דכל דברי התוס' שייך במחמץ דכיון דיש חימוץ אחר חימוץ ממילא בזה יכול הוא אסור דהא גם בלעדי ההיתר יש חימוץ, אבל במעמיד דאין מעמיד אחד מעמיד, כיון דהעמידו ביחד הו"ל זו"ג, שהרי סו"ס בלא ההיתר ליכא מעמיד, ואדרבא בכה"ג לכו"ע שרי, כיון דגם בלא האיסור היה מעמיד, ובמשנה ברורה סי' תמ"ב שער הציון ס"ק מ"ה פסק כהט"ז.

ובדרך אמונה פ"י מעש"ש ה"כ בבה"ל הק' דא"כ אמאי בנטע הבריך והרכיב לשיטת תוס' חשיב כזו"ג הרי כ"א יכול לגדל פרי בפנ"ע והוי כזה יכול וזה יכול, ותירץ דכיון דתלש את הענף ואינו יכול להצמיח במצב שלו עכשיו אא"כ יחברו לקרקע, אף דהיה יכול לנוטעו בפנ"ע בקרקע, כיון דהשתא הבריחו חשיב כאינו יכול, וע"ש עוד במה דהאריך בזה.

זו"ג באיסור אכילה

עי' תוס' ד"ה שאם דבאיסור אכילה לא אמרינן זו"ג, ועי' נחל"ב דתמה מולד טריפה ועי' קה"י סי' כ' דהאריך ליישב, וע"ע בקה"י סי' י"ט דהק' משאור של תרומה שנפלה וחמצה דאף דהוא רק איסור אכילה מ"מ תלי לה הגמ' בדינא דזו"ג.

סוגיא דיש שבח עצים בפת

עי' פסחים כ"ו ב', רש"י ותוס' כל הסוגיא, מהרש"ל ומהרש"א. רא"ש סי' ב' ר"ן על הריף חי' הר"ן, תוס' הרשב"א תוס' רבינו פרץ ורבינו דוד, ע"ע פסחים ע"ה א' בעא מיניה רב חנינא וכו' תוס' מהרש"ל ומהרש"א, טור ושו"ע יו"ד סי' קמ"ב ובנו"כ, טשו"ע או"ח סי' תמ"ב מג"א סק"י וביאור הגר"א שם.

יסוד המחלוקת דשבח עצים

עי' בתוס' הרשב"א דהביא בשם הריב"א דכל המחלוקת הוא רק בדין נגרם אם שבח העצים מהני לאוסרו כאילו ממשו של האיסור מונח בפת, או דאינו אלא נגרם מהאיסור וממילא הוי זו"ג ושרי, ותמה עליו תוס' הרשב"א דא"כ מאי פריך עצים דאיסורא לרבנן היכי משכח"ל הא בודאי דאסור ליהנות מהעצים היכא דליכא עוד גורם דהתירא, ולכך ביאר דפליגי אם חשיב דאיכא איסור בעין או לא.

יש שבח עצים

במהרש"א נקט דגם למ"ד יש שבח עצים אינו אוסר בתנור ישן אלא מדין זוז"ג, ולא משכח"ל לאיסור דפת אלא בתנור חדש בהיסק ראשון, ובפנ"י נחלק עליו דודאי אין התנור חשיב כגורם כיון דהוא רק שומר את החום ורק העצים הוו גורם. ועי' תורי"ד בע"ז מ"ט א' דנקט להדי' דאין התנור חשיב כגורם אף למ"ד זוז"ג אסור. [והנה בלשון הפנ"י אין מוכרח דנקט הכי גם למ"ד דאין שבח עצים], אולם עי' בבעל המאור דג"כ נקט דלא כמהרש"א, אולם ביאר באופן אחר דכיון דיש שבח עצים בפת רואים את הפת כאילו הוא עצים דאיסורי, ובאיסור בעין לא שייך כלל דינא דזוז"ג, [וכ"ה לשון הפרישה קמ"ב ס"ק ט"ו בדעת הטור], ויש נפק"מ בהנך טעמי אם יועיל להוסיף עצי היתר, דלהפנ"י חשיב כזוז"ג ולהבעל המאור לית ביה דין זוז"ג [ועי' יד אפרים או"ח סי' תמ"ה מג"א סק"ה תלה הך מילתא דעצי איסור והיתר בהנך סברות].

ועי' בתוס' ד"ה בין חדש (הב') דהק' אמאי בעי צינון הא זוז"ג שרי, והק' הפנ"י דהא התנור אינו חשיב כגורם, ולכך פירש דכוונת תוס' להק' דאמאי בעי צינון הא יכול להוסיף עצי היתר דיהא זוז"ג, [וצ"ב דא"כ יקשה אף בתנור חדש דיוסיף עצי היתר ויש לחלק], אולם להבעל המאור הנ"ל בודאי דלא יועיל מה דיוסיף עצי היתר, כיון דחשיב דאיכא איסור בעין. אולם בעיקר קו' הפנ"י כבר תמה במקור מים חיים [בהקדמה לסי' קמ"ב] דליכא כלל ראייה מתוס', דהא תוס' קיימי השתא לרבנן דס"ל דאין שבח עצים בפת ולשיטתם חשיב דליכא איסור בעין, ושפיר הק' דיש להתיר את הפת לכתחילה מדין זוז"ג, וע"ז תי' דמ"מ איכא איסור לכתחילה [וכמובן דכ"ז לביאור הבעל המאור].

אולם העירני הרב ל"י רפפורט נ"י דדברי המקמ"ח צע"ג, דהא בתוס' ד"ה בין קמא בארו דטעמא דיוצן משום דזוז"ג שרי, וע"ז הק' דהא רק בדיעבד שרי ותי' דהכא הוי כדיעבד, והרי להדי' דתוס' מיירי למסקנת הסוגיא דבאמת יש שבח עצים אולם מ"מ יוצן כיון דזוז"ג שרי, [ואי הוי ס"ל דטעמא משום דאין שבח עצים א"כ לא קשיא כלל ושפיר שרי לכתחילה, והן אמנם דרש"י בדף כ"ז פליג על תוס' וס"ל דבאמת טעמא דרבנן דיוצן משום דס"ל דאין שבח עצים, והק' לנפשיה דא"כ אמאי יוצן ותי' דמ"מ לכתחילה אסור, אולם הרי תוס' דנו מחמת האיסור לכתחילה שבזוז"ג] ועל זה באו דבריהם בדיבור שאח"כ דמ"מ תקשי אמאי ישן יוצן הא זוז"ג שרי, וא"כ בודאי דתוס' מיירי למ"ד דיש שבח עצים בפת, והדרה קו' הפנ"י דא"כ מה הק' התוס' הא לא מהני זוז"ג היכא דיש שבח עצים.

ובמנחת ברוך סי' י"ד ענף ב' ד"ה והנה לכא' הביא מהאחרונים לבאר דקו' התוס' אמאי יוצן הא סגי לגרוף את הגחלים ולאפות את הפת בחום השלהבת ויהא שרי מדין זוז"ג, עכתו"ד, ולפי"ז לכא' צ"ל דס"ל דהתירא דגחלים הוא מדין זוז"ג, אולם נראה דאינו ראייה, דבאמת התירא דגחלים הוא מדין דקלי איסורו, אלא דמ"מ עדיין איכא איסור לכתחילה, וע"ז הק' התוס' כיון דאיכא גורם דהיתר מחמת התנור ממילא יהא מותר אף לכתחילה כמו בתנור חדש דשרי לכתחילה וכמו דביארו בדיבור הקודם וע"ז תי' דאין לו הפסד ואסור לכתחילה, [העירני הרב ל"י רפפורט נ"י].

ע"י ר"ן ד"ה ולענין דמשום יש שבח עצים איכא איסור אף בישן שלא ציננו, וזהו כהפנ"י, ובחי' אנשי שם תמה דסותר לתחילת דבריו דהק' כקו' התוס' ישן אמאי יוצן הא זוז"ג שרי, ולהנ"ל לק"מ.

ובעיקר הנידון בעצי היתר ועצי איסור יש להוכיח מדברי הרמב"ם פט"ז מאיסור"ב הכ"ד דקדרה שבשלה בעצי איסור ועצי היתר ליכא זוז"ג כיון דבאו בזא"ז, ובכס"מ תמה דתיפו"ל דאיכא זוז"ג מחמת הקדרה ותי' הט"ז קמ"ב סק"י דהקדרה לא מהני משום דיש שבח עצים בפת, ולפי"ז בהכרח דע"י שיש עצי היתר ליכא כבר נידון משום שבח עצים ובע"י לדינא דזוז"ג, וזו ראייה לפני"י [ובדעת הכס"מ י"ל דס"ל כמבואר בר"ן (ל"ב א' מדפי הרי"ף) "לפי שלא שמענו שבח עצים בתבשיל" ולכך הק' דתיפ"ל משום הקדרה].

ע"י במהרש"א דכתב דמוכח כשיטתו בדברי המהרש"ל בסוגיא דעצי הקדש, אולם כבר תמה במקור מים חיים דאדרבא מדברי המהרש"ל מוכח להדי' להיפוך, דהנה במהרש"ל הק' מאי מספק"ל הא אפר הקדש אסור והוי כאיסור בעין, ותי' דמבעי בתנור חדש שלא הותץ או ישן שלא הוצץ דהו"ל זוז"ג, ואעפ"י דליכא לא גחלים ולא אפר, [דאי איכא גחלים או אפר ליכא למבעי ופשיטא דאסור], מ"מ כיון דאיכא חום התנור שייך להתירו מכח זוז"ג, ומבע"ל מה הדין זוז"ג בהקדש, ובמהרש"א שם תמה עליו כיון דפירש דמספק"ל בדין זוז"ג א"כ הו"ל לפרושי בפשוטו דמיירי דאיכא גחלים או אפר, אולם נראה דאדרבא באמת המהרש"ל ס"ל דהיכא דאיכא דין דשבח עצים לא שייך לדון מחמת דינא דזוז"ג, ולכך היכא דאיכא איסור על אפרן, כיון דאף לרבנן איכא דינא דשבח עצים, ליכא למבעי בדינא דזוז"ג, כיון דאף אם זוז"ג שרי הכא אסור, אולם היכא דאיכא רק לחום התנור, אף דהוא הבל דאיסורא גרע מאפרן ולא שייך בזה דינא דשבח עצים לרבנן, [וכדמשמע בלשון רש"י ד"ה בשלה, וע"י מהרש"א לקמן ע"ה ויבואר עוד להלן], ושייך לדון להתירו מחמת דינא דזוז"ג, ולכך מבע"ל מה דין זוז"ג בהקדש, עכתו"ד המקמ"ח. ולפי"ז מבואר דבשלה ע"ג גחלים דשרי לרבי הוא מחמת דינא דזוז"ג, ופלא על האבני מלואים בתשו' ו' דהביא להוכיח מההו"א של הכס"מ דבשלה ע"ג גחלים הוא מדין זוז"ג, דהא מוכרח הוא להדי' מכח דברי המהרש"ל.

ובעיקר הנידון דיש שבח עצים שו"ר דבהשגות הראב"ד בפסחים בסוגיא דיוליך הנאה כתב דכמו דיש שבח עצים בפת ה"ה דיש שבח עצים בבגד מחמת הכרכור, [וע"י בט"ז ובנקה"כ קמ"ב דנחלקו בזה, וע"י להלן] ולכאו' כ"ז לביאור הפנ"י דיסוד הדין דיש שבח דזהו הגורם העיקרי של החפץ, ולכך שייך למימר הכי גם לגבי שבח הכרכור, אולם להבעל המאור הרי בודאי דשייך רק באופן של בליעות כמו בשבח עצים ולא בשבח בגד, ומה"ט נראה דס"ל להראב"ד דבשבח עצים חשיב כולו חפצא דאיסור, דהא האיסור הוא המעמיד שלו, אבל להבעל המאור בודאי דלא מסתבר למימר דכולו חשיב חפצא דאיסורא, אלא רק השבח עצים חשיב כאיסור בעין, אבל אינו גורם דכל הפת יהפך לחפצא דאיסור, ואף הרמב"ן דנחלק על הראב"ד וס"ל דהוא רק כמו יין ביין, נמי מודה לסברת הפנ"י, אלא דס"ל דמ"מ אין זה סיבה דכולו יהא חפצא דאיסורא. [חלק מהדברים נתעוררתי מהרב מתתיהו סטאר שליט"א].

אין שבח עצים

במהרש"ל ובמהרש"א כ"ז ב' נקטו דהיתר דאין שבע"צ הוא מדין הנשרפין אפרן מותר, ומה"ט נקטו דהיכא דאפרן אסור רבנן מודו דאסור, [ולכך הק' מאי מיבעי ליה בעצי הקדש], וכ"ה בתוס' רבינו פרץ ובתוס' הרא"ש כ"ז ב. אולם ברש"י כ"ז א' ד"ה הני קערות מבואר להדי' דהנידון דשבח עצים שייך גם לענין עצי אשרה, אף דאפרן אסור, וכן הוכיח בלח"מ פ"ג מחמץ ומצה הי"א מהמ"מ, וע"ע ברבינו דוד כ"ז ב' דמסתפק אם שייך הך דינא גם בעצי אשירה. ולהנך שיטתם הביאור בזה דכיון דמקלי קלי ליתא לאיסורא בעין, ולכך שרי, וע"ע בתוס' ר"י מברניא בע"ז דביאר דהיתר דאגוז של ערלה הוא משום דכלה האגוז וכמו דהביאו הראשונים מהירושלמי, והוסיף דדמי לאין שבח עצים בפת, ומבואר להדי' דיסודו מחמת דקלי איסורא.

בשלה על גבי גחלים

ברא"ש סו"ס ב' דהיתר דגחלים הוא מדין הנשרפין אפרן מותר אבל בנקברין דאפרן אסור, גם בבשלה על גבי גחלים אסור, ואף רבנן מודו דאסור בכה"ג, וכן מבואר בר"ן ד"ה תנור [וצ"ע דבע"ז כתב להדי' דגם בע"ז שייך התירא דגחלים דמקלי קלי לאיסורא], וכן נקטו המהרש"א, אולם באבנ"מ סי' הביא מבכס"מ פט"ז ממאכ"ס הכ"ב דנקט בתחילת דבריו דהיכא דאבוקה כנגדו ס"ל לרבי דעיקר הגורם הוא העצים, אבל בבשלה על גבי גחלים מודה רבי דגם התנור חשיב כגורם והוי זוז"ג דשרי, ולפי"ז אף בנקברין שרי מדין זוז"ג, ועי' לעיל דהוכחנו כן אף ממהרש"ל ולקמן נבאר עוד דמוכח כן גם בדעת הטור.

ובביאור הגר"א או"ח תמ"ה סעיף ב' ד"ה ואם בישל כתב דחלוק התירא דרבי בגחלים מהתירא דרבנן בגחלת, דלרבי דס"ל דיש שבח עצים, שפיר י"ל דבשלה ע"ג גחלים שרי מכח התירא דנשרפין אפרן מותר, אבל לרבנן דס"ל דאף באבוקה כנגדו שרי, ע"כ דטעמא לאו משום התירא דהנשרפין, אלא מחמת דקלי איסוריה, וא"כ ה"ה התירא דגחלים לאו משום התירא דנעשית מצותו, אלא מחמת דקלי איסוריה, ולפי"ז ביאר אמאי מבע"ל בעצי הקדש רק לרבנן ולא לרבי, דלרבי בודאי כיון דאפר הקדש אסור ליכא התירא דגחלים, אבל לרבנן דטעמייהו לאו משום דנעשית מצותו שפיר איכא להסתפק בעצי הקדש מהו, עכתו"ד הגר"א הנפלאים. אולם בלשון התוס' לא משמע הכי דכתבו בדף כ"ו ב' ד"ה חדש יותץ "ורבנן ס"ל אין שבח עצים בפת אעפ"י שהאבוקה כנגדו דשלהבת אינה באה מן העצים אלא מחמת משהו הנשרף וא"כ היא כמו גחלת דאין האיסור בעין" ומבואר להדי' דטעמא דרבנן משום דדמי לגחלת דרבי וחד טעמא הוא, וכן מבואר בלשון תוס' כ"ז ב' ד"ה מכלל.

תנור שגרפו

עי' סוגיית הגמ' לקמן ע"ה א' דמבע"ל בגרפו מהו דין הפת, והנה יש לדון אם כוונת הגמ' להסתפק אם ההבל הוא הבלא דהתירא או הבלא דאיסורא, או דאף דהוא הבלא דאיסורא מ"מ יש להתירו מדין זוז"ג, ולהצד דכוונת הגמ' משום דדמי לגחלת דרבי וחד טעמא הוא, וכן מבואר בלשון תוס' כ"ז ב' ד"ה מכלל.

להתירו מדין זוז"ג, בודאי דאין הכוונה דליכא כלל ספק לענין גדרי ההבל, דהא הגמ' תלי בדינא דצלי אש, אלא דאם הוי צלי אש א"כ אית דינא דשבח עצים ולא אמרינן ביה זוז"ג ואי לית ביה דינא דצלי אש אמרינן ביה זוז"ג, ולפי הבעל המאור יש לפרש דאם הוא צלי אש א"כ חשיב כאיסור בעין ולא שייך ביה דינא דזוז"ג, ואי לא הוי צלי אש אית ביה דינא דזוז"ג, ולפי הפנ"י י"ל דדוקא אם חשיב כצלי אש אית ליה חשיבות כגורם גמור והתנור אינו נחשב כגורם משא"כ אי נימא דאין לו דין של צלי אש א"כ בטלה חשיבותו וגם התנור חשיב כגורם באפית הפת.

ועי' רמב"ם פט"ז ממאכ"א הכ"ג דמשמע דמיירי אף בתנור חדש ועי' בכס"מ שם דהאריך בזה, וע"ע ט"ז סק"ו וביאור הגר"א ס"ק י"א, ולכאור' תלוי בהא מילתא, דאי ספק הגמ' בדין זוז"ג א"כ אי"ז שייך כלל בתנור חדש, אבל אי נימא דספק הגמ' אם יש כאן הבל אסור, א"כ שפיר י"ל דגם בתנור חדש יש להתיר הפת בתנור שגרפו.

בתוס' הביאו דהריב"א הק' דמ"ש מגחלת, ותי' ר"י דהבל גרע, ובפשוטו תלוי בטעמא דגחלים, דאי נימא כמהרש"ל דהוא מדין הנשרפין א"כ הבל גרע כיון דבא מכח השלהבת שאסורה, אבל אי נימא כהכס"מ דהוא משום דבכה"ג גם התנור נחשב לגורם, בודאי דגם לגבי הבל התנור נחשב לגורם והוי זוז"ג, ועי' היטב באבנ"מ תשובה ו' ד"ה איברא.

בדברי הרמ"ה

עי' טור דהביא מהרמ"ה והרא"ש דבשלה על גבי גחלים בע"ז אסור, ועי' ב"י דנתקשה דהא קיי"ל זוז"ג שרי, ונשנו באחרונים ב' דרכים בזה, הט"ז בס"ק ד' האריך לבאר דכוונתו דכיון דא"א בלא גורם האיסור, אעפ"י שיש גם גורם דהיתר הרי"ז יותץ, ודוקא באופן דאפשר בלא הגורם דאיסור אלא דהוא משביחו שרי, אולם הש"ך בס"ק ה' האריך לבאר דבאמת באופן דיהא גחלים של ע"ז אסור כיון דבע"ז ליכא היתר דהנשרפין, וכמו כן בגרף את התנור כיון דגם לגבי ההבל בעינן להתירא דנעשית מצותו איכא איסור בע"ז, ובהיסק שני בודאי שרי מדין זוז"ג, וע"ע אבנ"מ תשו' ו' מה שהאריך בזה.

יולין הנאה לים המלח³

עי' ר"ן ורא"ש עיקרי השיטות, עי' בעל המאור ורמב"ן בסוגיין ובפסחים (ו:) והשגות הראב"ד. תוס' יבמות פ"א ב' ד"ה כולן, תוס' זבחים ע"ב ב' ד"ה כולן.

הולכת הנאה ושיעורה

³ לעי' מקבץ שיעורים לרב"צ בורודיאנסקי שליט"א על פסחים בסוגיא זו, ול"ע כעת.

ע"י תוס' ע"א ד"ה יולריך, לדעת רש"י דמי עצים ודעת תוס' דמי הפת, וכ"ה שיטת הרמב"ם, אך ע"י ר"ן דמסיק דסגי בדמי עצים, וכ"ה שיטת הרא"ש, [אף דלדידיה מיירי רק בנתערבה. ע"י שו"ע קמ"ב סעיף ד' דפסק דמי כל הפת, וע"י מחנ"א פט"ז ממאכ"א ה"כ בביאור דברי התוס' והרמב"ן].

אם רק בנתערבה או גם בפנ"ע

ע"י תוס' ע"א דתלו בפלוגתם עם רש"י, וע"י ר"ן דיש מדמים למוכר חוץ מי"נ שבו דלא מהני ביין, ע"י חי' הר"ן בריש דבריו ובהשגות הראב"ד בפסחים דביארו הטעם משום דהפת נעשה כולו איסור, ובשו"ע פסק דדוקא בנתערבה, וע"ע טור סי' לענין שחיטת מסוכנת דמהני הולכת הנאה, וע"י דרישה וביאור הגר"א סק"ג והגהות כנה"ג בגליון השוע.

בנתערב גוף האיסור

ע"י ב' תירוצים ברא"ש, ומסיק דלא מהני, וכ"ה שיטת תוס' בזבחים וביבמות, וכ"כ הר"ן (עמ' 44) וע"ע בר"ן (כב, א) ג' שיטות בדין יין ביין לענין הולכת הנאה.

אם מהני בשאר איסורים

ע"י רז"ה ור"ן בשם רבינו שמואל דמהני בשאר איסורים, וע"י היטב ברז"ה ובלחמות בפסחים דפלוגתם תליא אם הולכת הנאה מדין פדיון או משום דאינו נהנה.

אם מתיר פת באכילה

ע"י רז"ה דלא מהני, אולם הרא"ש בשם הר"י מתיר הפת לאכילה, ובטור כתב דכ"ה דעת הרא"ש, וע"י ביאור הגר"א סק"ט בדעת השו"ע, וע"י השגות הראב"ד בפסחים ב' שיטות אם לבישה חשיב כאכילה.

ע"י תוס' ד"ה ארג בשם הירושלמי, וע"י בבית מאיר קמ"ב סעיף ג' דהק' דלהשיטות דיוליך היינו הנאת כל הפת איך ימכור חוץ מדמי איסור שבו, וע"י משנה ברורה תמ"ה שער הציון ס"ק כ"ט.

ע"י רמב"ם פט"ז ממאכ"א הכ"ט ובכס"מ, ביאור הגר"א קל"ד סק"ז, חזו"א נ"ט ס"ק י"ב וס"ק ט"ז, קה"י סי' כ"ח.

פרק רבי ישמעאל

תקרובת ע"ז וחיוב העובד

ע"י סוגיית הגמ' עד נ"א ב' מתני' עבודת כוכבים, וסנהדרין ס' ב' ס"ב א'.

שבירת מקל

שיטת רש"י

א) שיטת רש"י בסוגיין ובסנהדרין ס"ב א' דמיירי בדרכה בקשקוש מקל, וברמב"ן תמה דהא מבואר בסנהדרין ס"ב א' דשבירת מקל הוי תולדה דזביחה ולמאי בעי' שיהא דרכה במקל, ותי' הרמב"ן דס"ל לרש"י דבאמת להו"א לא בעי' דרכה במקל אבל למסקנא דליכא תולדות בעי' שיהא דרכה במקל, אולם כבר תמה הרמב"ן דרש"י שם פירש כן אף בהו"א, ובריטב"א ובר"ן תי' דפשיטא לגמ' דלא הוי תולדה אלא בדרכה במקל.

ב) עוד תמה הרמב"ן דהא הגמ' מוקי לפרכילי ענבים דמיירי בבצרון לכך, והא אין דרך מרקוליס בענבים⁴, [ויש להוסיף עוד דיש להק' למ"ד דבעי' כעין פנים, ומה"ט שבר מקל פטור, א"כ אמאי פרכילי ענבים אסורים], ובריטב"א ובר"ן תי' דכיון דענבים באין לפנים בבכורים הוי תולדה דזביחה אף שאין דרכה בענבים, וברא"ש סי' א' כתב משום דראוי לעשות ממנו שמנים וסלתות הקריבין בפנים, וכן מבואר בחי' הראב"ד ריש פרקין, ובחזו"א נ"ו ס"ק י"א ביאר דבריו דלא ניח"ל בטעמא דביכורים שהרי אין הענבים קרבין למזבח, ולכך הוצרך לפרש דראוי לעשות מהן שו"ס, אולם בחי' הרשב"א נחלק על סברא זו כיון דענבים אינן יין ופנים חדשות באו לכאן, ולכך ביאר כטעמא דביכורים.

ובמקור מים חיים סי' קל"ט סעיף ג' תמה דא"כ תקשי ממנ"פ, דהא תוס' הביאו דשיטת רש"י דכל שהוא קרב בפנים לא בעי' זריקה המשתברת, וא"כ ממנ"פ אם ענבים חשיבי כדבר הקרב בפנים לא בעי' זריקה המשתברת, ואי לא חשיב כדבר הקרב בפנים לא מהני הבצירה, דהא אין דרכה בכך, אולם בחזו"א סק"ט ביאר דברי הר"ן היטב, דודאי איכא גריעותא בענבים דאף דבאין בפנים אבל הרי אינם קרבים למזבח, ולכך אף דמהני הא דראוי לבכורים לענין דלא בעי' שיהא דרכה בענבים, אבל בודאי דלא סגי בהאי טעמא לגמרי ובעי' נמי זריקה המשתברת, ולפי"ז ביאר לשון הגמ' בשלמא יינות וכו' איכא כעין פנים ואיכא כעין וכו', ובביאור הגר"א ס"ק י"ד הק' לשי' רש"י דהא כיון דהוי כעין פנים למאי בעי' אף כעין זריקה, ותי' דלרבותא קאמר, אולם בחזו"א ביאר דאין כוונת הגמ' למ"ד דכעין פנים, אלא למעליותא דהוא קרב בפנים, ולכך בשלמא יינות שו"ס הוו דבר הקרב בפנים ולא בעי' זריקה המשתברת, ואיכא נמי עוד סיבה דאיכא זריקה המשתברת ומהני אף שאין דרכה בכך, אלא פרכילי ענבים הא אינו קרב ממש במזבח, וגם אין דרכה בכך, ולא מהני בלא זריקה המשתברת.

ג) ובעיקר שיטת רש"י הק' הראשונים מה מועיל הא דדרכו במקל הא לא מצינו הך מילתא רק לענין חיוב העובד ולא לענין איסור תקרובת, וביארו הרמב"ן והריטב"א דסברתו דע"י דדרכה במקל נעשה מקל זה לארורה זו כבהמה בפנים, והיינו דאי לאו דדרכה במקל לא חייל עליה שם עבודה, אולם כיון דדרכה בכך חייל עליה שם עבודה, ועי' חזו"א סק"ב במוסגר.

ד) והנה בגמ' מדמי לה לספת לה צואה וניסך עליה עביט של מ"ר ושחיתת חגב, ובתוס' כתבו דלרש"י צ"ל דהנך מילי מיירי נמי דדרכה בכל אלו, אולם בריטב"א כתב דברש"י לא משמע כן, וכוונתו דבד"ה שחט כתב דשחט לכל עבודת כוכבים, והיינו אף באין עבודתה בכך, וביאר הריטב"א בטעמא דמילתא דבהנך מילי איכא עליהו שם

⁴ וברש"י הרי כתב להדי' בע"ב דמתני' מיירי במרקוליס, ועי' תורת חיים.

עבודה ומשא"כ במקל, וכן נפסק להלכה בטור ובשו"ע דאעפ"י דבמקל אינו אסור אלא כשדרכה במקל, מ"מ בחגב אסור אף באין דרכו בכך, ובחי' הר"ן ריש פרקין כתב דיש לחלק בין חגב דלא בעי' שיהא דרכו בכך לצואה ומ"ר, וכן מדויק בלשון רש"י בדב"ה חייב כתב אפילו אם אין עבודתה בכך, ומשמע דאין עובדין אותה בצורה זו, אבל עובדין אותה בצואה, וצ"ב החילוק בין חגב לצואה ומ"ר, ואולי אפשר לדחוק בלשון הר"ן, דסברתו דאעפ"י דבצואה ומ"ר אית להו שם עבודה שבפנים דומיא דחגב, מ"מ כיון דהוא דרך בזיון אף שמתכוין לעבודה לאו עבודה הוא ופטור, ודוחק, ועוד אפ"ל דשאני זריקה דבעי' זריקה מדבר הנשחט דומיא דפנים, וזה לא שייך בצואה ומ"ר, משא"כ בשחט חגב דעבדתו דומיא דפנים.

(ה) ובתוס' כתבו דלרש"י צ"ל דריו"ח דפטר בבהמה בע"מ מיירי שאין דרכה בבהמה, אולם להריטב"א א"א לומר כן דהא בע"מ לא גרע מחגב, ובריטב"א כתב דבאמת פליגי ריו"ח ורב, אולם הביא דרבותיו פרשו דבע"מ גרע, וכ"כ בכס"מ פ"ג מע"ז ה"ד, ועי' חזו"א סק"ג ד"ה וזו גם.

(ו) עי' חוות דעת סי' א' סק"ד דביאר שיטת הר"ן דשוחט בהמת חבירו לע"ז אסורה באכילה, דכיון דא"ע ל"מ אמרינן רק היכא דעי"ז יתוקן האיסור, ממילא כיון דפסלנו לשחיטתו אינו כעין פנים ונתקן האיסור וממילא אסור באכילה כיון דאין לו היתור שחיטה, וצ"ע אמאי בעי' שיהא לזה שם שחיטה הא לא גרע משבירת מקל, ואולי י"ל דנפק"מ לרש"י דבעי' שיהא במקל דרכו בכך, ובשחיטה אסור אף באין דרכו בכך, ובכה"ג בעי' שיהא לזה שם שחיטה, וע"ע במנח"ח כ"ו סק"ג ובחי' הגרי"ז זכאים י' א' דציין בתו"ד לחו"ד הנ"ל.

שיטת הראב"ד והרמב"ן

בחי' הראב"ד ובהשגות פ"ג מע"ז ה"ד וכן נקט הרמב"ן דאף באין דרכה במקל אסור כיון דהוא דומיא דזביחה, והא דנקט דמיירי בדרכה במקל משום דאתי לאשמועינן דמ"מ בזרק פטור, ור"נ דמחייב בזרק מקל מיירי בדרכה בזריקה ולא פליגי, ועוד פירש דמיירי בדרכה בקשקוש ופליגי אם זריקה דמיא לקשקוש, וריו"ח דפטר בבע"מ פליג על רב וס"ל דאינו חייב רק בדבר הקרב בפנים, והק' הרמב"ן דא"כ אמאי פרכילי ענבים אסורים הא אינו קרב למזבח, ותירץ דראוי למזבח בבכורים חשיב כעין פנים, וכוונת הגמ' להק' דמ"מ הא ליכא זריקה המשתברת, ומשני דמיירי בבצרון לכך, [ואין להק' אמאי לא תי' כן לעיל על רש"י, דודאי אף דחשיב כדבר הקרב בפנים מ"מ עדיין יק' מג"ל דמהני דלא נבעי' שיהא דרכה בכך, ויהא חשיב המקל כבהמה מחמת דראוי לבכורים]. ובריטב"א כתב דכיון דראוי לבכורים אסור מדרבנן, [וכנראה דס"ל דדבר שאינו קרב ממש במזבח אינו אסור מדאורי'].

וברשב"א ובמאירי תרצו ג"כ כהרמב"ן, אולם בארו את הגמ' באופ"א, דכיון דאיכא בבכורים הלכה שיהא בצרון מתחילה לכך, משו"ה פריך דלא כעין פנים הוא ולא כעין זביחה, ומשני דמיירי בצרון לכך, ומשו"ה חשיב כקרב בפנים, ואיכא נמי זריקה המשתברת, וצ"ב דהא אינו אלא דין לכתחילה ומדוע אינו כעין פנים, וצ"ב.

ובתורי"ד מהדו"ט נ"א א' ד"ה מנין תירץ דריו"ח איירי לענין מיתה אבל לגבי תקרובת אין דין פנים ממש, ועי' חזו"א ס"ק י"א דנקט דאין לחלק בין האיסור לחיוב.

דבר הקרב בפנים אם נאסר בלא זריקה המשתכרת

שיטת רש"י

(א) עי' תוס' ורא"ש דהביאו דדעת רש"י דדבר הקרב בפנים לא בעי' זריקה המשתכרת, וכן משמע בלשון רש"י נ' א' ד"ה כעין פנים דאבני מקוליס אינם אסורין כיון שאין עובדין בהם בפנים, וצ"ב דאף אם היו עובדים בפנים נמי לא הוו אסורין כיון דבעי' זריקה המשתכרת, וע"כ דאם היו קרבין בפנים לא בעי' זריקה המשתכרת, ובחזו"א ס"ק י"א ד"ה ואמנם תמה דלא יתכן דיהא איסור תקרובת בלא חיוב העובד, [אולם הבאנו לעיל מהתור"ד דשייך שיתחלק האיסור מהחיוב], ולכך ביאר דכוונת הרא"ש דבדבר הקרב בפנים אף זריקה שאינה משתכרת [או הנחה] חשיב דומיא דפנים, שהרי מצינו בחטאות החיצונות דדם קרוש כשר לזביחה, ורק בדבר דאינו קרב בפנים בעי' שיהא דומיא דעיקר עבודה שבפנים, [וע"ע חזו"א מנחות כ"ג סק"ח וחי' הגרי"ז מנחות דף כ"א בשם הגר"ח].

(ב) עי' ברא"ש דהוכיח כשיטתו מהא דבשר היוצא אסור, והרי בבשר ליכא זריקה, וע"כ דקרב בפנים שאני, ואין לומר דהוא משום דשחטן לע"ז, דא"כ גם הנכנס יהא אסור, וברשב"א הק' דאם לא שחטו לע"ז, א"כ אי"ז דומיא דפנים, דהא בשר החתוך אינו ראוי לפנים, ותי' הרשב"א דמצינו כן אף בפנים, שהרי כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרים, ודבריו צ"ע דהא כתב דבכורים בעי' שיהא בצרן לכך כדי דיהא חשוב ראוי לפנים, והרי ודאי דהוא רק דין לכתחילה, ומ"ש משלא לשמה⁵, והנה בריטב"א ד"ה כגון שבצרן כתב להק' אמאי בשר הנכנס מותר ולא חיישינן דשמא שחטו לכך, ותי' דאין תולין אלא מה שנכנס בפנים דמסתמא בצרן לכך, ואולי לפי"ז י"ל דשאני בשר היוצא דתלינן דמסתמא אף נשחט לע"ז אבל בנכנס לא חיישינן, ועדיין צ"ע.

(ג) וע"ע בתוס' ל"ב ב' ד"ה והיוצא דהק' אמאי מוקי לה כריב"ב הא ליכא מאן דפחליג ותי' ר"ת דרבנן וריב"ב פליגי בגוונא דליכא עבודת פנים אם אסור או לא, ולפי"ז הרי לליכא לאקשווי מסוגיין דסוגיא דבכא אזיל לרבנן, אולם הביאו מר"י דהנידון לגבי טומאה, ובפשוטו ר"י ס"ל דכיון דהוא דבר הקרב בפנים ליכא דין עבודת פנים, אולם כבר תמה בביאור הגר"א ס"ק י"ד דהא בתוס' דידן הביאו דר"י סבר דגם בדבר הקרב בפנים בעי' זריקה המשתכרת, וע"כ צ"ל דר"י ס"ל דבהא ודאי לא פליגי ולכו"ע בעי' גם עבודת פנים, ושאני בשר היוצא דתלינן דנשחט לע"ז וכהריטב"א הנ"ל. וע"ע ברכת שמואל סוף ח"א ד"ה ולרש"י נוכל.

⁵ ויש שהק' מכאן לפי מה דיסד מרן הגרי"ז דאי לאו דמחשבת שלא לשמה חשיב מחשבה הפוסלת היה הקרבן מרצה, משום דחשיב דנשחט לשמה, א"כ לא דמי כלל להכא דלא נשחט לשמה, אולם זהו טעות דודאי אף לדעת הגרי"ז ליכא דין לשמה בשביל כשרות הקרבן, ובודאי אף אם סתמא לאו לשמה היה הקרבן כשר, ורק ביחס לדין ריצוי כתב הגרי"ז דאי לאו מחשבה הפוסלת היה אף מרצה, ואדרבא מה"ט מחשבת שלא לשמה אינה פוסלת רק את הריצוי [עי' חביון עוז] ואכמ"ל.

(ד) וברא"ש כתב דמה"ט מצא יינות שו"ס אסורים כיון דקרב בפנים, אולם בר"ן נ"א ב' ובריטב"א נ"א א' ד"ה בשלמא ביארו דחיישינן דהקטיר קצת והשאר נאסר מדין שיריים, ועי' חזו"א סק"ב דתמה דלא שייך כאן דין שיריים, ועי' סק"ט דיישב דברי הר"ן, עוד יל"ע דהר"ן סותר דבריו דבריש דבריו כתב דמה"ט מים ומלח שנמצאו לפנים מהקלקלין אסורין, כיון דקרב בפנים לא בעי' זריקה המשתברת, [ואפשר דזהו באמת היה מקורו של רש"י], ומה ראייה הא י"ל משום דחיישינן שהקטיר מקצת מהמלח, וצ"ע.

ובחי' הרשב"א כתב ד"ה יינות בשם הרב נ"ר להק' אמאי נקט במתני' דטעמא משום דקרב למזבח, משום דמתני' מיירי בדרכה בכך ומה"ט אסור אף בליכא זריקה המשתברת כיון דקרב בפנים, ע"ש בכל דבריו, וצ"ב למאי הוצרך לומר דמיירי בדרכה בכך, ואולי י"ל דס"ל דלא שייך שיהא איסור תקרובת בלא שיהא נמי חיוב לעובד, וכמו דנקט החזו"א, ומשו"ה בשלמא אי נימא דאיכא זריקה המשתברת שפיר איכא חיוב לעובד, אבל כיון דמיירי בליכא זריקה המשתברת, א"כ בהכרח צ"ל דמיירי בדרכה בכך בשביל חיוב העובד⁶, אלא דצ"ע דהא בגמ' בע"א מבואר דמיירי באיכא זריקה המשתברת, דפריך בשלמא יינות וכו' ואיכא וכו', ועוד צ"ע דהרשב"א אח"כ בד"ה והרב נ"ר כתב להדי' משמיה דהרב נ"ר דמיירי בין בדרכה בכך ובין שאין דרכה בכך, וצ"ע, ואולי יש כאן איזה ט"ס.

(ה) עי' רש"י יבמות ק"ג ב' ד"ה של תקרובת דסנדל של תקרובת משכח"ל כגון שהקריבו לדורון, וברמב"ן תמה דהא בעי' משתבר כעין פנים, ועי' בהגהות ר"ש מדסוי שם דתי' דרש"י לשי' דקרב בפנים לא בעי' משתבר, וכנראה דכוונתו שהרי עור הראש קרב בפנים כמבואר בזבחים פ"ה ב' ולכך לא בעי' משתבר.

שיטת ר"י

עי' בתוס' דהביאו בשם ר"י דגם בקרב בפנים בעי' זריקה המשתברת, וכתבו דכן משמע בסוגיא, ועי' ביאור הגר"א ס"ק י"ד דכוונתם דלשון הגמ' בשלמא יינות שמנים וסלתות איכא כעין פנים ואיכא זריקה המשתברת ומבואר דבעי' לתרוייהו, ועי' לעיל תי' החזו"א.

עוד הוסיפו תוס' להוכיח ממקל דאעפ"י דדרכו בכך מ"מ בעי' זריקה המשתברת, וכבר תמה במקור מים חיים דמה ענין מקל להכא, הא מקל אינו קרב בפנים, וצ"ל דפשיטא להו דדרכו בכך לענין מקל שוה במעלתו לדבר הקרב בפנים, וכלשון הראשונים דנעשה מקל זה לארורה זו כבהמה בפנים, ולכך הוכיחו דע"כ דגם בקרב בפנים בעי' זריקה המשתברת, ועדיין צ"ב, וע"ע משאת המלך.

⁶ אלא דיש להסתפק במה נחלק הרשב"א, אם משום דס"ל דלא בעי' דרכה בכך לאיסור, או דס"ל דמ"מ בעי' זריקה המשתברת, וכדעת הרמב"ן.

איסור תקרובת כשאינו כעין פנים

בריטב"א נ' א' ד"ה כעין פנים הביא מהראב"ד דאף מה שאינו כעין פנים אסור אלא דמהני ביטול, והובא שיטה זו גם במאירי, וכן נקט בהגהות הרמ"ך פ"ח ה"ט. וכבר תמה בשער המלך פ"ח מלולב ה"א דא"כ מאי פריך בדף נ"א א' אבני מרקוליס במה יאסרו, הא איסורא איכא, ואין לומר דפריך אמאי אסור עולמית, דהא גם לתי' הגמ' אינו אסור עולמית, ובתוס' כתבו להדי' דרשב"ם הביא מרש"י לענין ככרות דבתקרובת שאינו כעין פנים לא בעי ביטול.

ע"י בב"ח קל"ט סק"ג הק' אמאי נרות ל"ח תקרובת, הא הכהן היה מדליק הנרות בפנים כל יום ולא יועיל ביטול, ותי' דלענין ביטול בעי' דוקא דבר מאכל אבל בשאר מילי מהני ביטול.

ע"י רש"י סוכה ל"א ב' ד"ה לולב דפי' בפי' הב' דלולב של ע"ז מיירי שעבודתה בלולב להעבירו לפניו או לזרקה בו, ותמה בכפות תמרים דא"כ אמאי קאמר רבא ואם נטל כשר, הא תקרובת אין לו היתר ואמרינן דכתותי מכתת שיעוריה, ועוד תמה איך נעשה תקרובת הא בעי' זריקה המשתברת, ובשער המלך פ"ח מלולב ה"א תי' בג' אופנים, (א) דס"ל כהרמב"ם דלפנים מהקלקלין איכא איסור אף באופן דאינו כעין פנים, אולם מ"מ מהני ביטול, (ב) דס"ל כהראב"ד דאף בגוונא דאינו כעין פנים מ"מ איכא איסורא אלא דמהני ביטול, (ג) דס"ל כהשי' דאף דאינו כעין פנים מ"מ הוא מאוס למצוה.

ובחזו"א סי' ס' סק"כ כתב לתרץ "דאין כוונת רש"י שזורקין לשם תקרובת אלא זו עבודתה והוי הלולב משמשין" ונראה דכוונתו דדינא דתקרובת אינו חפץ דנעשה בו עבודת ע"ז אלא רק חפץ שמוקרב ללע"ז ע"י עבודה נעשה תקרובת, ולכך אף דעביד בלולב כעין ד' עבודות אינו אלא משמש לע"ז, כיון דאין כוונתו להקריבו אלא רק לעשות בו מעשה עבודה, וע"ע בספר משנת אליהו על סוכה דהאריך בענין זה.

בצרן לכך

(א) יל"ע אם הע"ז נאסרת משעת בצירה או רק בשעת הקרבה, ועי' ברשב"א ד"ה ואותן ככרות דלחם אונן [דמחוקי הע"ז נילוש לשמה] אסור משעת לישא, אולם לעיל ד"ה והרב נ"ר כתב דאף בבצרן לשמה אם לא נכנס לפנים אינו נאסר, ואין לומר דמיירי שאינו מחוקי ע"ז, דא"כ מה מועיל שבצרן לכך, הא כתב הרשב"א דלא מהני בצרן לכך כשאינו מחוקי הע"ז, וכן יל"ע דבד"ה פרכילי כתב דע"י חוקיהם ידעינן דבצרן לכך, ומשמע מלשונו להדי' דבגוונא דידעינן דבצרן לכך, אף דאינו מחוקיהם אסור, ושמעתי מהרב אליקים שלזינגר נ"י לתרץ דס"ל להרב נ"ר דכונת הגמ' דבצרן לכך מהני רק דמה"ט דמי לביכורים, וכדפירש הרשב"א בריש הסוגיא, ולכך אף דבצרן לכך והוי כדבר הקרב בפנים מ"מ אינו נאסר רק כשמקריבו לע"ז.

(ב) עוד יש לדון אם צריך להתכוין לעבוד בבצירה או דסגי במה דמתכוין שיהיה לע"ז, ולשון רש"י "ובבצירותן עבדה לעבודת כוכבים" ובפירוש הרא"ה כתב "שהבצירה עצמה לכוונת עבודה, שבאותה בצירה דהוי דבר המשתבר הוא עובדה", ועי' ברמב"ן דהביא דיש מי שאוסר נרות שעוה משום תקרובת ומדמה לפרכילי ענבים

דהדלקתן זו היא שבירתן, והרמב"ן נחלק עליהם דהכא הוא מתכוין לעבודה בבצירה אבל הכא לכבוד ע"ז עשויות, וכ"כ ברא"ה.

אולם אף דנתבאר דהבצירה היא עבודה, עדיין יש להסתפק אם הבצירה היא גופא עבודה, או דסגי במה דמחוקי הע"ז שאף ההכנה לע"ז היא נעשה לשם הע"ז, אבל לא בעי' דיהא הבצירה לתכלית עבודה בפנ"ע, ואי נימא דעובדה לתכלית הבצירה בפנ"ע, א"ש דלא הביא הרמב"ם להך דינא, דהא אינו צריך לפרט כל הדוגמאות של זריקה המשתברת.

ועוד יש לדון בכל זה אם שייך לנידון דמחשבין מעבודה לעבודה, עי' סוגיא דחולין ל"ט.

(ג) והנה אי נימא דעובדה בבצירה מסתבר דאסור כבר משעת בצירה, אבל אי נימא דאינו עובדה אלא רק מתכוין שיהיה לע"ז א"כ מסתבר דאינו נאסר אלא כשמקריבו לבסוף, וצ"ע בזה.

(ד) בהגהות הרמ"ך פ"ז הט"ז תמה אמאי השמיט הרמב"ם להא להא דפרכילי ענבים דאף דאינו קרב למזבח אסור משום דבצרן לכך, ובמרכבת המשנה [ח"ב] תירץ דהמקשה ס"ל דהוא מדין תקרובת ולכך הק' דהא ליכא זריקה המשתברת אבל למסקנא לאו מדין תקרובת הוא אלא מדין נוי, והא דבעינן בצרו לכך, בשביל דיהא אסור לעולם. ובאבני נזר יו"ד קט"ז סק"א הביא ליישב מאביו דס"ל להרמב"ם כהראשונים דמה"ט דמי לביכורים, ולא מדין זריקה המשתברת הוא, אלא משום דדבר הקרב בפנים לא בעי' זריקה המשתברת, [וע"ש אי בעי' דוקא משבעת המינים].

(ה) עי' רש"י לעיל י"ב ב' ד"ה בוורד דאסורים משום תקרובת, וצ"ע הא אינו כעין פנים ולא כעין זביחה דלא שייך בו זריקה המשתברת, ובמאירי מ"ד ב' ד"ה מה תי' דמיירי בבבצרן לכך.

וברש"י יבמות ק"ג ב' פירש דסנדל הקריבוהו לדורון לע"ז, והק' הראשונים שם הא לא הוי זביחה המשתברת, ותי' המאירי בסוגיין ד"ה ספת דמיירי בשקצעה לכך והו"ל כעין זביחה, וכ"כ בתוס' חד מקמאי שם, [ולעיל הובא עוד תי' מהגהות ר"ש מדסוי].

ובאבן האזל פ"ג מעכו"ם ה"ד תי' דס"ל לרש"י דיש ב' אופנים בתקרובת, חדא דמקריב אותו ממש לקרבן בפני הע"ז, ובכה"ג לא בעי' כעין פנים, ויש עוד אופן דאינו דאינו בא ממש לע"ז אלא עשו בו מעשה לכבוד הע"ז, ובכה"ג אינו נאסר אלא באופן דעבדו בו כעין פנים, וכיון דהסנדל הובא לשם קרבן ממש לא בעי' כעין פנים, [אולם צ"ב דא"כ מה פריך על פרכילי ענבים דלאו כעין פנים וכו', הרי כיון דאיכא הקרבה לא בעי' כעין פנים, וכן הרי הראשונים בארו דבשר הנכנס אסור משום דקרב בפנים, ולהג"ל הרי כיון דהובא לקרבן לא בעי' כעין פנים].

אם בעי' שיהא התקרובת בפני ע"ז

הנאה מע"ז

עי' סוגיית הגמ' נ"א ב' רש"י ומהר"ם, וסוגיית הגמ' לעיל מ"ד ב' רש"י ותוס' שם, עי' חז"ל הראב"ד, חז"ל הרמב"ן, חז"ל הרשב"א, חז"ל הריטב"א, רא"ש פ"ד סי' ב', ר"ן על הרי"ף, תוס' רי"ד, טור ושו"ע סי' קמ"ג מסעיף ג', רמב"ם פ"ז מע"ז הי"ז וכס"מ שם, וע"ע במל"מ דהאריך בביאור שיטת הראשונים.

שי' רש"י בסוגיין דהאיסור הוא בנתינת שכר, אולם ברש"י מ"ד ב' כתב דהאיסור בהחזקת טובה. והנה בעיקר איסור החזקת טובה כתב במל"מ פ"ז מע"ז הי"ז (ד"ה ובטעם האיסור) דיש לבאר בב' אופנים, חדא דע"י שהוא מחזיק לו טובה הרי"ז כאילו הוא נהנה מהע"ז עצמה, או דע"י שמחזיקו טובה הרי הוא כמהנה את הע"ז. והנה אי נימא דאיסורו משום נהנה קשה אמאי שלא בטובת ר"ג כטובת אחרים דמי, הא סו"ס הוא לא נהנה, [ועי' בר"ח דכוונת הגמ' שמא יבואו אחרים וירחצו באיסור, ולפי"ז לק"מ] ואי נימא דאיסור משום מהנה יקשה קו' התוס' לרש"י אף על ר"ת דהא לר"ל מהנה שרי, ואולי י"ל דיש חילוק בין הנאה ממונית להנאת של הכרת הטוב, דבהנאה זו לכו"ע איכא איסור דמהנה [ואולי הוא איסור דרבנן].

תוס' ד"ה נהנין -

ואדרבא בשכר ושלא בשכר וכו'. במל"מ הק' דמה שייך בזה לשון אדרבא, דהקו' היא דבשכר ושלא בשכר מבעי ליה.

תקשי מהכא למ"ד לעיל וכו'. ותמה במל"מ הנ"ל דהא בתוס' לעיל י"ג א' ד"ה אבל כתב ר"ת דרך בדרך בזיון איכא מ"ד דשרי אבל בדרך כבוד לכו"ע אסור.

ועוד דאמרינן לקמן וכו'. עי' בר"ן דת' דהוא רק הנאה פורתא ולא החמירו אלא כשאין לאחרים חלק בה.

ולא דמי ליריד וכו'. במל"מ (ד"ה ודע דמה) פירש דכוונתם להק' אמאי מותר לאפות בתנור בשכר הא לר"י איכא איסור מהנה, וע"ז תי' דהנאת כומרים שאני, אולם עדיין צ"ב חדא דהא סו"ס הכומרים עבדי לצרכי הע"ז, ותו קשה דמ"ש איסור הנאה דליכא איסור לכומרים, ואילו איסורא דליהנות מהם בטובה הוא אף לכומרים וכדאיתא במתני', וצ"ב.

והכי נמי אמרינן בסוף סורר וכו'. בקה"י תמה דאדרבא זו ראייה לסתור דהתם מבואר דאי לאו דהיה פקו"נ אסור להנותם בקאווקי אלא דאין בזה דין דיהרג ואל יעבור משום הנאת עצמן אבל איסור בודאי איכא, ועוד קשה מה הוכיחו מהתם לענין איסור מהנה הא אי"ז הנידון שם, ועי' בהגהות ראמ"ה דעמד בזה, ועי' באו"ש פ"ג מע"ז סוף ה"ח מה שתי בדברי התוס' [ונראה דכוונתו דתוס' באו להוכיח דאף דליכא חיוב ליהרג משום העברה על דת, מ"מ

עדיין יקשה לפי ר"י אמאי אין חייבים למסור נפשם שהרי עוברים על איסור מהנה, דמהנים לכומרים ומהנים לע"ז, והוי בכלל אביזריהו דעריות, וע"ז לא יועיל מה דמכווני להנאת עצמן, וע"כ דליכא איסור מהנה].

וגרס לקמן וכו'. כבר תמה בלחם סתרים דמה הביאו מהירושלמי הא הוי ראייה לסתור.

[עי' ברש"י מ"ד ב' פירש דאין הקדש לע"ז לענין תקרובת, והק' בחי' הגרי"ז זבחים ע"א ובברכת שמואל סוף ח"א דאף אם יהא הקדש לע"ז לא שייך לאסור הקדש בתקרובת, דכמו דלא שייך לאסור בהמה שהקצוה להיות נבילה, ה"נ לא שייך לאסור בהמה שהקצוה להיות תקרובת, ובשלמא לענין ע"ז שייך לומר דכל איסורו מה שמיוחד לע"ז, ולכך שייך לומר דאף מה שמיוחד לע"ז נאסר, אבל בתקרובת דיסודו משום זבחי מתים מה שייך לאוסרו ביחוד, אולם עי' חזו"א חו"מ ליקוטים לתוס' ב"ק ע"א ב' דהוכיח דאיסור תקרובת אינו כשאר מאכ"א אלא יסודו משום מה שמיוחד לע"ז, ומה"ט אי לאו קרא שייך בו ביטול, ולכך היה שייך בו דין הקדש, וכן נקט בברכת שמואל שם].

סוגיא דרע"ק ור"י אם נאסר מיד יש דברים מחודשים ברע"ק תנינא סי' ק' דהנידון אם ע"ז של גוי דאתי ליד ישראל נאסר מדאו' או מדרבנן תלוי בפלוגתא דרע"ק ור"י, ובפשוטו הכוונה דלר"י דאסור מיד מחמת ההזמנה, י"ל דיסוד האיסור אינטו תלוי במי שהזמין אלא במי שלו הע"ז מוזמן, ולכך כיון דהשתא היא ביד ישראל הרי"ז אסורה ואין לה ביטול, אבל אי נמא דאסור בעבודה א"כ תלוי בעובד ולא במה שהוא מוזמן לע"ז, ויש לפלפל מדברי הרמב"ן לעיל מ"ה ב' עוד יל"ע בדברי המראה כהן לעיל י"ט, ולא עיינתי כראוי בזה.

גניזה ושריפה בע"ז דישראל

(א) דעת רש"י בסוגיין ותוס' ביבמות ק"ד א' ד"ה סנדל דע"ז של ישראל אינה טעונה שריפה אלא גונזה כשהיא שלמה, וכן מבואר ברמב"ם פ"ח מע"ז ה"ט [וע"ש בכס"מ דהק' באמת אמאי לא בעי שריפה, ועי' בתורת חיים בסוגיין], אולם בתוס' בסוגיין ד"ה מה כתבו דדינו בביעור, או באיבוד או בשריפה, ובחולין פ"ח ב' ד"ה שחיקת כתבו טפי דדינה בשריפה, וכן עי' בתוס' פסחים כ"ז ב' דהק' אמאי אין היתר לאפר אשרה מדין ביטול, והוסיפו דאין לומר דמיירי באשרה דישראל, דהא מבואר דיש לה היתר לאח"ז בשריפת גוי, עכתו"ד, וצ"ב איך אפ"ל דהגמ' מיירי בע"ז דישראל, הא כיון דטעון רק גניזה אינו מהנשרפין אלא מהנקברין ואסור כדין הנקברין, והגמ' הא קאמר דהוא בכלל הנשרפין, וע"כ דאף בישראל איכא דין שריפה.

(ב) עי' בחי' הראב"ד דתמה דתיפו"ל מאשריהם תשרפון באש דמבואר לקמן דבמעשה העגל עבדו בשליחות ישראל, ותי' דדילמא היתה הוראת שעה, והנה לשי' רש"י יש להק' כע"ז דאיך יתכן דלא בעי שריפה הא בקרא דאשריהם תשרפון באש חזינן דבעי שריפה, וצ"ל כתי' הראב"ד דשאני התם דהיה הוראת שעה, אולם י"ל פשוט טפי עפ"י תוס' ביבמות ק"ד א' בתי' הב' דהיכא דעביד בשליחותיה גרע ודינו בשריפה, וא"כ שפיר כתיב בקרא

דאשריהם תשרפון, שהרי עבדו לדעת ישראל, [ומה"ט י"ל דהראב"ד הק' רק דנימא דמהך קרא משמע דלא מהני ביטול].

(ג) בחי' הרמב"ן הרשב"א והריטב"א תי' דאי מואשריהם הו"א דרך בגוי שעובד ע"ז דישראל מצינו דאין לה ביטול, משום דישראל הרי לא עבדה ואינו יכול לבטלה, והגוי נמי אינו יכול לבטלה, שהרי רק לאוסרה היה שליח ולא לבטלה, אבל היכא דישראל עבדה ס"ד דיועיל ביטול, שהרי הוא אסרה והוא יבטלה, קמ"ל דאין לה ביטול, ויש לדון אם הרמב"ן חולק על רש"י וס"ל דדין ע"ז דישראל בשריפה, ומה"ט פירש דכל הנידון בסוגיא הוא מנ"ל דלא מהני ביטול, או דנימא דבאמת גם רש"י מודה דנידון הסוגיא מנ"ל דלא מהני ביטול, אלא דפירש דלישנא דגמ' משמע דבעי מנ"ל דלא מהני ביטול לשוברה אלא אדרבא גונזה כשהיא שלימה, ותרוייהו אתי לאשמועין, וע"ז הק' הראב"ד דמ"מ הך מילתא דלא מהני ביטול שמעין מהך קרא דתשרפון, ויותר משמע כצד א', וצ"ע בזה.

ובחזו"א סי' ס' סק"כ תמה אמאי אין יכול הגוי לבטלו בע"כ, כדין עכו"ם מבטל כו"מ של חבירו, וכן יש להק' להיפוך דהישראל יוכל לבטלה דלא גרע מגוי דיכול לבטל כו"מ דחבריה, ואולי י"ל דאין כוונת הרמב"ן דס"ד דע"ז של ישראל יש לה ביטול כע"ז של גוי, דא"כ אף עכו"ם יוכל לבטלה, אלא כוונתו דישראל אינו יכול לבטלה כיון דע"ז של ישראל אלימא טפי ובעי' ביטול אלים, אלא דס"ד דמ"מ יכול לבטלה כיון דהוא עצמו עבדה, וביטול זה הוא אלים טפי מביטול דעלמא, וא"ש קו' החזו"א דביטול דגוי ודאי לא מהני בע"ז דישראל.

(ד) יל"ע לשי' רש"י, דבע"ז של גוי דזכה בה ישראל, נצטרך לשורפו אף לשי' רש"י, דהא כשהיה ברשות הגוי היה טעון שריפה, ואין דינו פוקע מחמת זכיית ישראל, אולם ברש"י לעיל מ"ב א' ד"ה אין לה כתב דסגי בגניזה, וצ"ב הסברא בזה, ותירץ הרב פנחס זליבנסקי נ"י ד"ל דכיון דרך בע"ז דגוי מצינו דין שריפה, א"כ י"ל דמשום הדין ע"ז של גוי בודאי דמועיל הביטול במה דהע"ז נשברה, אולם מ"מ עדיין הוא אסור כדין ע"ז דישראל, ולזה סגי בגניזה, ודו"ק.

אולם באמת דבתוס' ביבמות מוכח דלא כסברא זו, דהא תי' בתי' הב' דאית ליה חומר דתרוייהו, דטעון שריפה כגוי ולא מהני ביטול כישראל, וצ"ב דהא לפי"מ דהבינו בקו' דלא אמרין כתותי אלא בע"ז דטעונה שריפה, א"כ מה מועיל הא דלא מהני ביטול, והא מ"מ יש ביטול על הדין שריפה, וע"כ דס"ל דלא מהני ביטול אחר שזכה בה ישראל, ולכך כיון דעבדה לדעת ישראל ויש לה חומר דישראל איכא דין שריפה דגוי ולא מהני ביטול רק על הדין שריפה בלחוד, אלא דא"כ צ"ב באמת אמאי לא תי' דמיירי בע"ז של גוי שזכה בה ישראל,

(ה) עוד יש לפלפל בדעת רש"י עפ"י השיטות דהא דחייל באשירה דין ע"ז דישראל הוא רק מכח השליחות, ומשום אר"י מוחזקת לא שייך לדון כיון דמה שנטעו שייך להם וכמבואר בתוס' ר"ה י"ג א' עפ"י הפרד"ר, [עי' לקמן דהארכנו בזה והבאנו כן מהבית מאיר], וא"כ י"ל דבאמת הוי ע"ז דגוי והא דאין לו ביטול משום דעבדו בשליחותו ולכך בעי שריפה.

משמשים של ישראל

(א) בחי' הרמב"ן⁷ מסתפק אם משמשי ישראל יש להם ביטול, [ובר"ן הוסיף דכוונת הרמב"ן דתלוי בספיקא דהגמ' אם משמשי ישראל נאסרים מיד או רק בשעת עבודה, ועי' סק"ב מהרשב"א], והרמב"ן הוכיח מהא דלמ"ד בית חוניו ע"ז לא מבע"ל, והא יש להסתפק לאחר שביטלו אם מאוס לגבוה, וע"כ דלא מהני ביטול, וצ"ב דהא שיטת הרמב"ן לעיל מ"ז א' דאין ביטול מועיל לענין גבוה, ועי' להלן בע"ב שנבאר כל דברי הרמב"ן.

(ב) עי' חזו"א סי' ס' סוף ס"ק כ"ד דלמסקנא לר"י ילפינן משמשי ממשמשי ואינן נאסרין עד שיעבדו, והוכיח כן מחולין ח' ב', ע"ש, וכן משמע בתורי"ד מהדות"נ ד"ה משום, אולם לפי"ד הר"ן דהספק בדין ביטול במשמשי ישראל מתלי תלי בספיקא דרב המנונא, א"כ כיון דהוכיח הרמב"ן דלא מהני ביטול במשמשי ישראל, ע"כ דלמסקנא להלכה הוא נאסר מיד, אולם העירני ידידי הרב אריה פרידמן נ"י דברשב"א מוכח דאין כוונת הרמב"ן לתלותו בספק הגמ', דהא הרשב"א רצה להוכיח מהא דמבעי לענין טומאה ישנה, והק' הרשב"א איך פקע הטומאה הא במשמשי ישראל לא מהני ביטול, ומאי קושיא, הא בהכרח דהנידון הוא באת"ל, שהרי להצד דדמי לישראל ונאסר מיד אין כלל נידון, דהא מיד כשריתכו לע"ז נאסר, וע"כ דכוונת הגמ' דאת"ל דאין נאסר אלא בהשתחויה, וממילא דינו דאית ליה ביטול שפיר מבעי אם חוזר טומאה שינה, וע"כ דס"ל לרשב"א דאינו תלוי בספק הגמ'.

(ג) עוד הוכיח הרמב"ן מהא דאמרה תורת ונתצתם מזבחותם, והרי המזבח היה משמשי ע"ז, [וביאר בחזו"א ס"ק י"ח דכוונתו דהמזבח נמי הוי ע"ז דישראל דנעשו מאבני ישראל, ואין לומר דבאמת כל איסורו של המזבח משום דמשמש לע"ז של ישראל אבל המזבח גופיה כיון דהוא תלוש יש לו דין ע"ז של גוי, דא"כ מה רצה הרמב"ן לדחות דאולי המזבח היה גוף הע"ז, הא המזבח הוי דישראל, וע"כ כביאור החזו"א], ומ"מ מבואר בגמ' דכיון דעבדו בשליחות ישראל ליכא ביטול, ובר"ן דחה דהא הרמב"ן גופיה לעיל ביאר דא"א ללמוד מקרא דאשרה דיש דין שריפה דישראל לא עבדה ואינו יכול לבטלה, והגוי נמי אינו יכול לבטלה, שהרי לאוסרו היה שליח ולא לבטלה, וא"כ ה"נ י"ל דיש ביטול אלא דבאר"י לא היה מי שיבטל, וצ"ב דברי הרמב"ן דסותר דבריו.

וי"ל בב' אופנים. אופן א', דהנה יש לומר דחלוק ע"ז דישראל מע"ז דעכו"ם, [ועי' בסוגיא דשותפות מה שהבאנו מהירושלמי ודוק] דע"ז דגוי חייל מכח ההזמנה, דע"י ההזמנה חייל עליה שם ע"ז, ויסוד האיסור מחמת השם ע"ז דחייל מכח היחוד לעבודה, ומה"ט ס"ל לרע"ק דע"ז דגוי אסורה מיד דחייל שם ע"ז ע"י ההזמנה, [ור"י ס"ל דלא חייל שם ע"ז מכח היחוד עד שתיעבד], אבל ע"ז דישראל דלאו מדין הזמנה אתינן עלה, אלא דהמעשה עבודה הוא שאוסרה, אינו נאסר עד שתיעבד, [ולר"י דע"ז דישראל אסורה מיד הוא רק משום דס"ל דהזמנה נמי חשיב דאיכא מעשה עבודה], ונפק"מ בזה לענין הביטול, דאי נימא דהוא אסור מחמת העשיה א"כ הביטול הוא על העשיה, אבל אי נימא דהוא אסור מכח דחייל עליה שם ע"ז מחמת ההזמנה, א"כ הביטול הוא על היחוד.

ולפי"ז נראה דספק הגמ' לענין משמשי ישראל, הוא אם משמשים דישראל אסורים כמו ע"ז דגוי דיסוד דינו הוא מחמת דנתייחד לעבודה, וממילא אינו נאסר לר"י עד שיעבד, או דמשמשי ישראל אסורים כע"ז דישראל ואיסורו מחמת מעשה העבודה ולכך הוא אסור מיד לר"י, וע"ז כתב הרמב"ן דאיכא נפק"מ גם לרע"ק לענין ביטול, דאי נימא דחלות עשיית משמשי ע"ז הוא כחלות עשיית ע"ז דגוי, א"כ שפיר מועיל ביטול על השם ע"ז דחייל מכח

⁷ יש לעיין בהל' לולב להרמב"ן דהאריך בענין זה ולא עיינתי כעת.

ההזמנה, ולא איכפ"ל שהוא משמש של ישראל, דדמי שפיר לביטול ע"ז דגוי, אבל אי נימא דיסוד דינו דנאסר כע"ז דישאל ממילא אין לה ביטול.

ולפי"ז א"ש דברי הרמב"ן דודאי אי נקטינן דאיכא ביטול במשמשי ישראל א"כ יסודו מדין ביטול דגוי, ובודאי דלא שייך לומר דשאני התם דהוי בשליחות דישאל, דסו"ס הא גוי יכול לבטל ע"ז אף בע"כ דחבריה, [וכמו דהק' החזו"א] ומהא דליכא ביטול במזבח ע"כ דמשמשי ישראל אין להם ביטול, אבל לעיל דהרמב"ן מיירי להצד דאיכא דין ביטול בישאל, אולם אי"ז כביטול דעלמא כיון דלא שייך ביטול על עשיה, אלא דס"ד דיש דין ביטול מחודש דהוא אסרה והוא שרי לה, אולם בודאי דגוי אחר לא מצי מבטל, וא"ש קו' החזו"א. [כ"ז שמעתי מידידי הרב אריה פרידמן נ"י והדברים נפלאים].

[ויש להוכיח כן קצת מדברי הראב"ד, דהנה הרמב"ן הביא תי' מהראב"ד דשאני התם דהיה הוראת שעה, וצ"ע דא"כ מאי פריך הגמ' אמאי שרפו הא בביטול סגי, הא שאני התם דהיה הוראת שעה, וע"כ דאי הוי ע"ז דגוי בודאי דמהני ביטול כיון דהוי ליה דין ע"ז דחייל מכח הזמנה, ובודאי דמהני ביטול על ההזמנה, ולא שייך לומר דעדיין יהא הוראת שעה לשורפו אבל אי נימא דהוא ע"ז דישאל מחמת דעבדו בשליחותם והוי ליה דין ע"ז מחמת העשיה, שפיר י"ל דאף דמהני ביטול על העשיה, אבל בודאי דשייך הוראת שעה לשורפו. אולם זה ודאי דאין להק' על הראב"ד איך יליף מאשריהם תשרפון דינא דישאל שזקף לבניה, הא שאני התם דהיה הוראת שעה, וצ"ל דאי לאו דהיה לזה שם אשרה לא שייך הוראת שעה לשורפו, וע"כ דליכא חסרון של דבר שא"ש כיון דהוי בשליחותו, וע"ז שייך לומר דמ"מ איכא הוראת שעה דלא לבטלו, ועדיין צ"ע בכ"ז]

ובאופן ב' י"ל דהנה ברש"י נ"ג א' ד"ה א"ר הילל כתב "דהא נמי פשיטא שאינו יכול לבטל חלקו של עובד כוכבים שאפילו שלו אינו יכול לבטל" וצ"ב דהא ע"ז דידיה אינו יכול לבטל כיון דע"ז דישאל אין לה ביטול אבל עדיין לא שמענו דע"ז דנכרי שיש לה ביטול דאין ישראל יכול לבטלה, וע"כ מוכח דבקרא דושם בסתר נכלל ב' הדברים דכיון דבעלות של ישראל גורם דאינו יכול לבטל ממילא נכלל בזה דישאל אין לו כח מבטל, דישאל אינו בכלל ענין הביטול, וכן מוכח בחי' הראב"ד דהק' אמאי מוקי הגמ' בגוונא דתקרובת אוכלין ולא מוקי בע"ז דישאל שבטלה גוי, [ולא הק' כמו שאר הראשונים דנוקי בע"ז דישאל], ומשום דאין צד דביטול דישאל יועיל לענין טומאה, שהרי אין לו כח מבטל, וכל הנידון הוא רק באופן שגוי מבטלה.

ולפי"ז י"ל דגם להצד של הרמב"ן דמשמשי ישראל יש להם ביטול הוא רק לענין דגוי יכול לבטלה, די"ל דמשמשים קייל טפי מגוף ע"ז ובזה גוי יכול לבטל, אבל ישראל בודאי דאינו יכול לבטל, כיון דאין לו כח מבטל, [וקצת משמע כן בלדון הרמב"ן דכתב בסו"ד אחרי שהביא הראיה מאיסור מזבחותם כתב ומינה דא"א ע"י ביטול גוי, אולם אינו מוכרח דודאי היכא שעבדה גוי אין צד דישאל יכול לבטלה ורק באופן דישאל עבדה יש לדון דישאל יכול לבטלה, עכ"פ י"ל כן מסברא דישאל בודאי אינו יכול לבטל וכל הנידון הוא לגבי גוי], ולכך א"א לומר דאין ראיה מהפסוק כיון דודאי גוי יכול לבטלה כדין ע"ז דחבירו וכסברת החזו"א, והישאל בודאי דאין לו כח מבטל, ולכך הוכיח הרמב"ן דמשמשי ישראל אין להם ביטול אפילו ע"י גוי, אבל לעיל דס"ד דישאל שייך

בפר' ביטול שפיר י"ל דאף דגוי אינו מבטל כיון דהוא ע"ז דישאל וכמו דבארנו לעיל אבל עדיין שייך לומר דבאופן דישאל אסרה יכול נמי לבטלה.

ע"י רשב"א וריטב"א הביאו דמדברי הר"ח לקמן נ"ד א' מוכח דפליג וס"ל דמשמשי ישראל יש להם ביטול, דפירש דקו' הגמ' הא בימוס בעלמא הוא, דכיון דבימוס שנפגם שרי א"כ יבטלנו ויהא שרי אף לגבוה [וצ"ע לשונו שם דכתב דהוא משום דבידו לבטלון].

*בהגהות הב"ח אות א' נקט דגוי ששימש בכליו לע"ז של ישראל אין להם ביטול כדין משמשי ישראל, ובאבני נזר חו"מ סי' צ"ט דן בישאל ששימש בכליו לע"ז של גוי אם מהני ביטול.

טומאה ישנה

(א) בחי' הרשב"א והריטב"א כתבו דלשי' הראב"ד דלא מהני ביטול במשמשי ישראל, ע"כ דספיקא דרב המנונא מיירי בע"ז של גוי, דאי בשל ישראל הרי כמו דלא בטל איסורו ה"נ לא בטל טומאתו, אולם א"כ דברי הגמ' צ"ע דמהיכ"ת יחזור לטומאה ישנה, הא אין השבירה סיבת הטהרה אלא דע"י ביטול הגברא פקע טומאתו, וביטול זה שייך אף לאחר שחזר ותקנו, ובמהר"ם בי' דמה"ט הוסיף רש"י דמיירי בריתכן לע"ז [ובתורי"ד באמת תמה על רש"י למאי הוסיף כן], אולם צ"ע מה מועיל שריתכן דסו"ס אינו נאסר עד שתיעבד, ועמד בזה בחזו"א סי' ס' ס"ק כ"ב.

וברש"ש חידש דאף לשי' הראב"ד דליכא ביטול במשמשי ישראל על האיסור, מ"מ כיון דאית להו טהרה במקוה בטלה הטומאה, אף דהאיסור קיים, [וכ"ז לפי' התוס' בע"ב דהגמ' מיירי לענין תקרובת].

בהגהות הב"ח באות א' כתב דמיירי בע"ז דישאל דלא שייך בו הסברא דטהרה במקוה, וצ"ע דא"כ במאי פקע הטומאה, ושמעתי מידידי הרב פנחס זלבנסקי נ"י דטעמא דשרי לאו משום חלות דין ביטול אלא דכיון דנשבר פקע ממנו שם משמש ופרחה טומאתו, ולכך מסתפק הגמ' דמיד שריתכו לשם ע"ז חוזר הדין משמש שהיה לו ואסור מיד, ואולי זהו כוונת המהר"ם, וידידי הרב אריה פרידמן נ"י ביאר דהכא מדין ע"ז לאברים הוא, דכיון דנשבר חשיב כנשבר אבר דמבואר בשבת פ"ג ב' דפרחה טומאתו, ומה דהוא השתא מרתכו אינו נחשב כישנו לאברים, דחשיב כאילו הביא אבר אחר, דלהרבה ראשונים בסוכה י"ד ע"ש בערול"נ, שרי, וצ"ע בזה.

ע"י ברמב"ם פ"ב מכלים ה"ט דפירש הסוגיא דהכלים נטמאו בטומאת ע"ז ע"י טומאת מגע, ומבע"ל בטומאה דרבנן אם חוזרת טומאה ישנה, ובחזו"א הנ"ל ביאר דטעמא דנטה מפירוש הראשונים, משום דקשיא ליה כנ"ל דמהיכ"ת דייחזור הטומאה, ועוד י"ל דפירש הכי משום דקשיא ליה לביאור הראשונים, דהא טעמא דטומאה ישנה חוזרת כדי שלא יאמרו דסגי טבילה בחד יומא, וקשה דכ"ז שייך לגבי כלי שנטמא אבל לענין גוף הטומאה כמו שרץ דלא שייך בו כלל ענין טומאה וטהרה, לא שייך הגזירה, ולכך פירש דמיירי בטומאת מגע.

(ב) ובעיקר דברי הריטב"א דלא שייך למבעי במשמי ישראל דכיון דלא נתבטל האיסור ליכא ביטול על הטומאה, וצ"ע דבריטב"א בע"ב כתב דספק הגמ' לענין תקרובת אוכלין שייך למבעי אף בע"ז דישראל, וצ"ע דא"כ אמאי מיאן בע"א לומר דמיירי אף במשמי ישראל, ויש ליישב בדוחק דלא משמע להריטב"א דמספק"ל השתא כספק הגמ' בע"ב.

ושמעתי מהר"י קוסובסקי שליט"א לתרץ דהנה ברש"י כתב דמיירי דשברן כדי לטהרן אולם בריטב"א כתב "ונשבר ונתבטל" והיינו דמיירי בנשבר מאליו, ואף דאיכא מ"ד דאסור אבל הרי במשמי ע"ז לכו"ע שרי בנשבר מאליו, ונראה לומר דבדוקא הוא, אבל אם שברו בידים לא מהני מה שיחזור וירתכן לע"ז, דהא הביטול עדיין קיים ובודאי דלא סגי בהזמנה לע"ז לבטל את הביטול, אבל בנשתברה מאליו י"ל דע"י שהוא חוזר ומרתכו לע"ז בטל הזלזול שהיה בע"ז, אולם בסוגיא בע"ב דהנידון לגבי ביטול על הטומאה בלא שיתבטל האיסור, לא סגי בביטול מאליו אלא בעי' ביטול בידים בשביל שיחול ביטול על הטומאה בלא שיתבטל האיסור, ומעתה א"ש דבע"א א"א לומר דמיירי לענין ביטול על טומאה גרידא דא"כ בעי' ביטול בידים, וא"כ תו ליכא למבעי דהזמנה תבטל את הביטול, אבל בע"ב דמיירי בביטול גמור שפיר איכא למבעי אף בע"ז דישראל.

ביטול על טומאה

(א) עי' רש"י דכוונת הגמ' ותבעי לך כלים לענין משמי ע"ז, ועי' רמב"ן דהוי מצי לשנויי מיד דכיון דאית ליה ביטול לאיסורו אית ליה נמי ביטול על הטומאה, אלא שדרך התלמוד לבאר דבריו מעט מעט להגדיל תורה, [ועי' להלן אות ה' בשם הר"ן], וצ"ב דממנ"פ אם יש ביטול לאיסור, מה צריך לטעמא דמקוה, ואם ליכא ביטול לאיסור מה מועיל דיש לו טהרה במקוה, ומה שייך בזה להגדיל תורה, ומבואר ברמב"ן דלפי ההו"א אף דאיכא ביטול על האיסור מ"מ ס"ד דליכא ביטול על הטומאה אלא באופן שהוא בר ביטול ע"י מקוה, וצ"ב הצירוף בזה, עוד יל"ע בלשון רש"י בע"ב ד"ה מאי דנראה דס"ל לגמ' למסקנא דשייך הסברא דטהרה במקוה יועיל לביטול הטומאה, אף דלא בטל האיסור, ולכך נקטו גוונא דתקרובת אוכלין דאין טהרת מקוה באוכלין, וצ"ב דסותר דבריו מע"א.

ושמעתי מידידי הרב אריה פרידמן נ"י דיש לחלק בין תקרובת למשמשין, דלענין תקרובת דהמעשה הוא האוסר מהני הסברא דטהרה במקוה דיחול הביטול על הטומאה, אבל לגבי משמשין כיון דסו"ס הוא משמש לא מהני הא דיש לו טהרה במקוה, ורק אם יבטל את גוף הע"ז פקעה טומאתו, ולכך בע"א דמיירי במשמשין, [דס"ל דא"א לאוקמי בתקרובת כיון דאין תקרובת בכלים, וכמו דכתבו הראשונים], ס"ל דלא שייך ביטול לטומאה מדין מקוה ובעי' ביטול אף על האיסור, אבל בע"ב דמיירי לענין תקרובת אוכלין שפיר הוצרך רש"י לבאר דלית ליה אף טהרה במקוה.

(ב) בתוס' בע"ב כתבו דמיירי לענין תקרובת, וכן הביאו הראשונים מהראב"ד, ומבואר בגמ' חידוש דכיון דאית ליה טהרה במקוה אית ליה נמי ביטול על הטומאה, וכן מבואר ברמב"ם פ"ו מאבות הטומאה ה"ז דתקרובת כלי שביטלו בודאי טהור, וכתב בכס"מ דס"ל כפירוש תוס' ולכך הוא טהור בודאי, [ובאבי עזרי תמה אמאי סתם

הרמב"ם דע"ז שביטלה טהורה ולא חילק דבע"ז של ישראל וביטלה הוי ספק טומאה, ולק"מ דאין דרכו של הרמב"ם להביא מה דלא הובא להדי' בגמ'.

ג) ולמסקנא מבואר בגמ' דמבע"ל לענין תקרובת אוכלין אם יש ביטול לטומאה מדרבנן, והק' הראב"ד אמאי לא מבע"ל נמי לענין ע"ז של ישראל, ותי' הראב"ד [אף דבלשון הראב"ד משמע קצת כוונה אחרת בדבריו, מ"מ כן מבואר להדי' בלשון הרמב"ן] דשאני ע"ז דישאל דאין לה ביטול כלל, אבל הכא מיירי בע"ז של גוי דביטל את הע"ז ואת משמשיה ולכך אף דלתקרובת אין ביטול, מ"מ כיון דחייל ביטול על האיסור בע"ז גופיה ומשמשיה שמא יחול ביטול על הטומאה אף בתקרובת, אולם בריטב"א כתב דמצי למבעי אף לענין ע"ז של ישראל דיועיל ביטול רק לטומאה.

ובאבי עזרי תמה על הריטב"א דכיון דלא הועיל הביטול לענין האיסור הרי גם עכשיו זה ע"ז ויש סיבה לטומאה, ומה מועיל מה שביטל מקודם, ובשלמא לתקרובת דכל איסורו מחמת שנקרב שפיר י"ל דכיון דבטלה פקעה הטומאה, אבל בע"ז הרי עכשיו הוא גם ע"ז והדרה טומאתו, אולם יעויין באו"ש פ"ו מאבות הטומאה הל"ד דחידש (כסברת הריטב"א) דאף בע"ז של ישראל דאין לה ביטול, מ"מ אם נשברה, למ"ד דאין עובדין לשברים, פקעה הטומאה כיון דסו"ס פקע מיניה שם ע"ז, והיינו דהא דאסורה הוא רק משום דאיסורה לא פקע, אבל הסיבה לטומאה פקע בביטול.

ד) ובעיקר חי' הריטב"א והאו"ש דאף דלא מהני הביטול על האיסור מ"מ מהני לבטל את הטומאה, הנה בתוס' לעיל מ"ז ב' ד"ה אבניו מבואר דפליגי וס"ל דבע"ז דישאל כיון דלא מהני ביטול לאיסור ה"ה דליכא ביטול על הטומאה, ועי' שבת פ"ג ב' דמבע"ל אם ישנה ע"ז לאברים או לא, ופרשו רש"י ותוס' דמבע"ל לענין טומאת ע"ז, ועי' בתוס' שם ד"ה כי דתמהו מהמבואר בסוגיין דכל שאין יכול להחזירם מותרים בהנאה, ותי' דבשברים לכו"ע אסור, ותמה רעק"א בגליון הש"ס דהא מבואר בסוגיין דהוא מדין ביטול, וא"כ י"ל דמבע"ל בע"ז דישאל דלא מהני בה ביטול אם יש לה טומאה לאברים, ותי' הגרי"ג אדלשטין שליט"א עפ"י דהריטב"א והאו"ש הנ"ל דהביטול מועיל על הטומאה, וא"כ לא שייך תו להסתפק בע"ז דישאל לענין טומאה,

ועי' בתוס' שם ד"ה ע"ז דבע"ז שנשברה לא מבע"ל דודאי טהורה, וכתב המהרש"א דלפ"ד בד"ה כי יכלו לפרש בפשיטות דכיון דנשברה ובטל האיסור ממילא בטלה נמי הטומאה, אולם עי' בהגהות ראמ"ה שם דפירש דאפילו בע"ז דישאל או בתקרובת כלים [ולחד צד בגמ' אף בתקרובת אוכלין] דליכא ביטול על האיסור איכא ביטול על הטומאה כיון דבגוי חשיב מעשה ביטול, [ובאמת דתוס' בשבת פ"ב ב' השמיטו לתי' תוס' בע"ז מ"ז ב' ואזלי לשי'].

ה) עי' בחי' הר"ן דכתב לתרץ קו' הראשונים על רש"י דאם כוונת הגמ' ותבעי כלים לענין משמשי ע"ז אמאי לא אמרינן דכיון דבטל האיסור בטל הטומאה, ותי' הר"ן דמוכח מכאן דמשמשי ישראל אין להם ביטול על האיסור אולם מ"מ כיון דאית להו טהרה במקוה בטלה הטומאה אף דלא בטל האיסור, וצ"ע דאח"כ כתב דהק' הראב"ד אמאי לא מבעי בע"ז של ישראל דלא בטיל איסורא, ותי' בשם הראב"ד דכיון דביטול כמאן דליתיה פשיטא דלא מהני אבל הכא דמבטל ע"ז ומשמשי' מספק"ל דיועיל הביטול בתקרובת עכ"פ לענין הטומאה, וצ"ע דזה סותר מה

דכתב מקודם דאעפ"י דליכא ביטול בישראל מ"מ מספק"ל דיועיל הסברא דמקוה ואמאי הכא ס"ל דלא שייך טעמא דמקוה.

ושמעתי מהר"י קוסובסקי שליט"א ליישב דבאמת יש בזה ב' נדונים, דיש נידון דיועיל הביטול על הטומאה מדין דבטל האיסור בטל הטומאה, ובזה מספק"ל לגמ' לענין תקרובת אוכלין, דאעפ"י דלא מהני הביטול על איסור תקרובת, מ"מ אפשר לבטל את הטומאה מחמת דבטל האיסור של עיקר הע"ז, אולם יש עוד נידון דיועיל הביטול במסויים על טומאת ע"ז מדין טהרה במקוה, וזה שייך לדון גם במשמשי ישראל.

והנה הרמב"ן ביאר ברש"י דהא דנקט הגמ' לטעמא דמקוה הוא לרווחא דמילתא, והיינו דס"ל דליכא לדון דיועיל ביטול במסויים על הטומאה מדין טהרה במקוה, אולם הר"ן ס"ל דשייך ביטול במסויים על הטומאה ולכך לא הסכים לפרש דהגמ' האריכה להגדיל תורה, דהא השתא הגמ' קאמר טעם חדש לגמרי, וכמו"כ חזינן בריטב"א דס"ל דלמסקנת הגמ' ליכא חילוק בין אוכלים לכלים, והיינו דס"ל דלא שייך שיועיל ביטול במסויים על הטומאה, אלא באופן דאיכא ביטול על האיסור איכא ביטול על הטומאה, ולכך ס"ל דאין מעלה בכלים על אוכלים, אבל הרמב"ם כתב דיש חילוק בין כלים דאין להם טומאה לאוכלים דהוי ספק, וע"כ דס"ל דשאני כלים דאית להו טהרה במקוה ושייך שיועיל ביטול במסויים על הטומאה, אבל באוכלים דליכא טהרה במקוה איכא לספוקי אם מהני ביטול על הטומאה, והר"ן ס"ל דכוונת הגמ' משום דאיכא ביטול על עיקר האיסור ולכך איכא לספוקי דאף הטומאה בטלה מהתקרובת.

ולפי"ז יש ליישב דברי הר"ן דודאי היכא דשייך ביטול במסויים על הטומאה מהני הא דיש לו טהרה במקוה, אבל היכא דאין לו טהרה במקוה בעי' שיהא ביטול על האיסור בשביל שיהא חלות ביטול על הטומאה, ולפי"ז א"ש היטב דודאי בריש הסוגיא דמירי לגבי משמשי ע"ז, שפיר י"ל דאעפ"י דלית בהו ביטול על האיסור שייך ביטול במסויים על הטומאה מדין טהרת מקוה, אבל באוכלין דלית להו טהרה במקוה שפיר יש להסתפק אם מועיל ביטול על טומאה, וכל קו' הראב"ד היא למאי הוצרך לומר דהספק מירי לגבי תקרובת ולא אמר דמשכח"ל בע"ז גופא "באוכלין" ובע"ז דישאל, וע"ז תי' דכיון דביטול כמאן דליתא פשיטא דלא פקעה טומאתו, ורק לגבי ע"ז שבטל איסורה יש להסתפק ולדון לגבי התקרובת.

כלים דאחז

לשי' רש"י כלים דאחז מותרים מעיקר הדין כיון דאין אדשא"ש ולמסקנא אסורים משום קנס, ובראשונים תמהו דהא הגמ' לקמן נ"ד ב' מוכיח מיניה דאדם אוסר דשא"ש ע"י מעשה, ומצינו בזה כמה תירוצים בראשונים. (א) בתוס' תרצו דאי לאו דאסור מעשה רבה להדיט לא שייך לקנוס במעשה זוטא לגבוה, [ועי' לשון רש"י נ"ד ב' דכלי אחז אסורים אף להדיט] (ב) בבעל המאור תי' דהגמ' דהכא פליגי וס"ל דאף במעשה אינו אוסר בדבר שאינו שלו ורק לגבוה אסור משום מיאוס, ובריטב"א הוסיף דזהו גופא תי' הגמ' (ג) בכתוב שם להראב"ד תי' דיש חילוק בין תקרובת למשמשין, ובמשמשין לא מהני מעשה לאוסרו, אלא דקנסו על משמשין לאוסרו לגבוה כמו בתקרובת, אולם אם תקרובת לא היה נאסר להדיט ע"י מעשה, לא היו אוסרים משמשים לגבוה במעשה, ובחי' הרמב"ן תמה

מה החילוק, ועי' בחי' הגר"ח סטנסיל בשם הגרי"ז סי' ש"כ בביאור החילוק בין תקרובת שהוא נאסר מכח מעשה העבודה למשמשי ע"ז דהמעשה הוא רק היכ"ת דחול עליו שם משמש, ד) בחי' הרמב"ן כתב לבאר לפי השי' דמהני ביטול למשמשי ישראל, דכוונת הגמ' להוכיח דאף דנאסר מכח מעשה, מ"מ הכשירו לכלי אחז ע"י ביטול, וס"ל למקשן דביטול לגבוה שרי, ומשני דאף אחר ביטול הוא מאוס.

עי' בעל המאור דהק' אמאי כלים דאחז לא נפקי לחולין כאבני מזבח, ותי' דבכלי שרת יש מועל אחר מועל, אלא דס"ד דאבני מזבח נתחללו ע"י גויים וכיון דלא בני מעילה לא נפיק לחולין, ומשני דבאו בה פריצי ישראל וחללוה ונפיק לחולין במעילה, וצ"ע דא"כ מאי פריך הגמ' דיבטלוהו הא הוי ע"ז דישאל, ואולי ס"ל כהשי' דמשמשי ישראל יש להם ביטול, אולם נראה דלק"מ כיון דאף להבעה"מ י"ל דהוי ע"ז דגויים, אלא דנפיק לחולין מדין מעילה ע"י השתמשות של ישראל, ובאו"ש פ"ח מנדרים סוף ה"א הק' דבנדרים ס"ב א' מבואר דבלשצר השתמש בכלים דנפקי לחולין מכח קרא דבאו בה פריצים, והא ליכא מעילה בגוי, ואף אי מיירי ע"י ישראל, הא אין מעילה בכלי שרת, וע"ש בתרוצו.

וברמב"ן במלחמות ובחי' לקמן נ"ד ב' הק' עליו דודאי אבני מזבח נמי יש להם דין של כלי שרת, ועוד תמה דאיך יצא לחולין הא אין מעילה במזיד, [ועל קו' זו שמעתי מהרב אליקים שלזינגר נ"י לישב דאף להבעל המאור ודאי דאיכא חידוש מיוחד בפרשה דבאו בה פריצים דנתחדש דאיכא מעילה במה דחללוה, אלא דס"ל דהחידוש הוא רק דיש כאן חלות מעילה, אבל בודאי דאם זה חפצא שאין יכול לחול עליו חלות מעילה אינו יוצא לחולין, ולכך ס"ל דאם זה כלי שרת או ע"י גויים דלא נפיק לחולין, אבל לגבי מזיד ודאי דלא שייך למימר דלא יצא לחולין, דהא זהו כל החידוש דבמה דחללוה נפיק לחולין, ודו"ק] ולכך תי' דשאני אבני מזבח דאיכא גזה"כ דנפקי לחולין ע"י הגויים ומשא"כ באחז דהיה ע"י ישראל.

עי' ברמב"ן דהק' על הבעל המאור מנין לו דנתכוונו להשתמש לעצמם ויוצא לחולין ע"י השימוש בכלים, דילמא עבדום ולא נשתמשו בהם, ואדרבא אם נתכוונו להשתמש לא נפיק לחולין כין דהוי מזיד, ומבואר מדבריו חידוש גדול דאם נתכוונו רק לקחת הכלים לעבדם לע"ז לא חשיב שלקחום להשתמש וצ"ב אמאי אינו חשיב כשימוש גמור.

אבני מזבח

הק' הבעל המאור אמאי אבני מזבח הוי דבר שאינו שלו, הא קנאו אותו הגויים בקנין חזקה, ותי' דגבוה שאני, ובכתוב שם ובמלחמות תי' דודאי לא נתכוונו לזכות בהן אלא לשקצום לע"ז, ולכא"ל לפי"ז גם בתי' הגמ' דבאו פריצים וחללוה, מיירי דלא נתכוונו לזכות בה, אולם ברש"י מבואר דהוי הפקר וזכו בו, ומוכח [רד"ל שליט"א] מרש"י דדינא דאין אדם אוסר דשא"ש הוא אף לענין הפקר, ונראה דאף הראב"ד מודה דאינו יכול לאסור הפקר, וכל סברתו רק לענין משמש לע"ז דאין המעשה אוסרו וכמו שביאר הגרי"ז, ולכך גם על הפקר חייל שם משמש, ורק כשזה שייך לאחר לא חייל עליה שם משמש, אולם רש"י ס"ל דלא חייל על הפקר שם משמש.

ע"ע בשלטי גבורים ובמנחת חינוך ובליקוטי הגרי"ז.

ביטול לגבוה

עי' ברמב"ן לעיל בע"א דרצה להוכיח דלא מהני ביטול למשמשי ישראל מהא דלא מבעי הגמ' למ"ד דבית חוניו היו עובדי ע"ז, אם לאחר שבטלם שרו לגבוה או לא, שהרי זה גופא האיבעיא אם יש איסור של מיאוס לגבוה או לא, והוסיף הרמב"ן וכדאמרין לתברינהו וכו', וצ"ב דהא הוי ראייה לסתור, דמבואר בגמ' דאי לאו הדין דאבנים שלמות מהני הביטול להתירו לגבוה, עוד צ"ע דהרמב"ן לעיל מ"ז א' הוכיח דליכא ביטול לגבוה מסוגיין.

ונראה לומר דבאמת יש בזה ב' נידונים, חדא דכל חפצא שהוא ע"ז, אף דאית ליה ביטול לאיסורו מ"מ אפשר דהביטול לא מהני להתירו לגבוה, ולגבי דיני גבוה אית ליה איסורא משום דין ע"ז שבו, וזהו מה דנקט הרמב"ן לעיל דודאי לא מהני ביטול להתירו לגבוה, כיון דלגבי דיני גבוה לא חייל הביטול ועדיין שם ע"ז עליה, אולם כ"ז שייך לגבי ע"ז גופיה אבל לגבי משמשיה י"ל דכיון דחייל הביטול לא שייך לומר דעדיין שם ע"ז עליו לגבי גבוה, דהא כל יסוד איסורו אינו איסור עצמי אלא במה דהוא מוקצה וטפל לע"ז, ולאחר הביטול כבר אינו משמש וטפל לע"ז, אולם יש בזה עוד נידון דאף דפקע מיניה שם ע"ז עדיין יש לומר דהוא מאוס לע"ז, כיון דהיה חפצא שנעשה בו איסורא והוי מיאוס לגבוה, ולפי"ז א"ש היטב כל דברי הרמב"ן, דבסוגיין דמיירי לגבי משמשי ע"ז כל הנידון לאוסרו לגבוה הוא רק מחמת דין מיאוס, ולכך ס"ל לרמב"ן דלאחר הביטול הרי"ז תלוי בספק הגמ' אם יש דין מיאוס לגבוה בבית חוניו, וע"ז הוכיח הרמב"ן דהא הגמ' בא להוכיח דאיכא איסור לגבוה מהא דאבני מזבח, וצ"ב אמאי לא פריך דמ"מ יהא שרי בביטול, וע"כ דלא מהני ביטול לגבוה, ומה"ט רק לאחר דדחי הגמ' דבאמת ליכא איסור לגבוה אלא דבאו בה פריצים וחללוה פריך דלבטלינהו, דהא השתא קיימינן להצד דליכא אף דין מיאוס לגבוה, והא דהרמב"ן לעיל הוכיח מסוגיין, הנה לכשתידוק בלשונו תראה דכוונתו דבא לומר דודאי דיהא אסור לגבוה אף לאחר הביטול מחמת הדין מיאוס לגבוה המבואר בסוגיין, והיינו דלא רק דעדיין הוא אסור מחמת דיש עליו שם ע"ז לגבי גבוה, אלא אף איכא עליו דין איסור מיאוס לגבוה, ודימה לסוגיין דאיכא איסור בבית חוניו, וסיים דהכי מוכח בסוגיין, וכוונתו דחזינן דלהצד דהוא אסור לא פריך דלבטלינהו, וע"כ משום דאף לאחר ביטול יש עליו דין מיאוס.

והנה הריטב"א בסוגיין הק על הגמ' דמאי פריך דלבטלינהו, הא אין ביטול מועיל לגבוה, ותי' דלרווחא דמילתא קאמר, ולקמן נ"ד א' הביא לדברי הר"ח דמוכח מיניה דמהני ביטול להתירו לגבוה, והק' עליו דודאי מאיסי לגבוה משום דיחוי למצוה, ואפילו בכלים של חוניו מוכיח הגמ' מאבני מזבח דשקצום, ומוכח דלא מהני ביטול, והוסיף דהא דפריך הגמ' ולתברינהו כבר פרשתי לעיל דלרווחא דמילתא הוא, ודבריו צ"ע דהא לפי ההו"א דאיכא קנס ודאי דלא מהני ביטול לגבוה, אבל לפי הצד דליכא קנס לגבוה אלא דהוא אסור משום דבאו פריצים, באמת מהני ביטול לגבוה, ואדרבא מכאן ראייה לר"ח, וכן הק' בזכרון שמואל סי' ס"ו סק"ז.

אולם להנ"ל א"ש היטב דהריטב"א ס"ל כדברי הרמב"ן דודאי איכא דין מיאוס לגבוה אף במשמשי, אלא דהרמב"ן ס"ל דהוא תלוי בספק הגמ', והריטב"א ס"ל דלפי הצד דאיכא קנס לכלים בודאי דאיכא דין מיאוס לאחר הביטול, ולכך לא פריך להצד דשקצום דיבטלו, אולם הריטב"א ס"ל דאף להצד דליכא איסורא בבית חוניו עדיין פשוט דאיכא דין מיאוס לגבוה בחפצא דע"ז, דכיון דהוא חפצא שנעשה בו מעשה ע"ז בודאי דהוא מאוס לגבוה ואסור, ולכך הוצרך לומר דלרווחא דמילתא קאמר. [לחלק מהדברים נתעוררתי מידידי הרב פנחס זליבנסקי נ"י והרב מתתיהו סטאר נ"י].

ע"ז בשותפות ישראל ועכו"ם

(א) לילדותיה דרבי, ישראל אדעתא דעכו"ם פלח וביטול דגוי מהני אף על חלקו של ישראל, וצ"ב דהא סו"ס נעבד ע"י ישראל והוי ע"ז דישאל, ונשנו בזה כמה תירוצים, (א) בחי' הראב"ד כתב דלא היה עובד מפני קבלת יראתה עליו, ואם לא היה הגוי עובדה לא היה עובדה אלא משברה, והו"ל ע"ז של גוי, וכן מבואר במאירי, וצ"ב א"כ אמאי בעי' לבטל חלק הישראל הא לא עבדה כלל, (ב) בקובץ כנסת ישראל הובא מהגרש"ש [ונדפס בסוף חי' ר' שמעון שקאפ] דהישראל תלי דעתו בדעת העכו"ם, ונמצא דמתחילה לא נעבד רק עד שיבטלנו הגוי, ושייך בע"ז שיהא אסור מכח היחוד רק לזמן מסויים, ועד"ז כתב באחיעזר ח"ב סי' ט"ז סק"ב דהוא בגדר תנאי, וע"ש עוד בדבריו בס"ק ג' וד' (ג) הגר"מ שצקס זצ"ל בקובץ הנ"ל כתב דכיון דפלח אדעתא דעכו"ם חשיב כע"ז של עכו"ם, דומיא דפלח עכו"ם ע"ד ישראל דחשיב ע"ז דישאל, (ד) עי' יפה עינים דביאר עפ"י הירושלמי דיש שם הו"א דהביטול תלוי באיסור, ולרע"ק ע"ז דעכו"ם דאסורה מיד לפיכך יש לה ביטול [ולא בעי קרא דמהני ביטול בגוי, אלא סברא הוא], ע"ז דישאל דאינה אסורה עד שתיעבד לפיכך אין לה ביטול, ור"ז דחי דלא תלי זב"ז, [ובתוספתא פ"ו תני להיפוך לפי ר"י], ורבי בילדותיה ס"ל כהירושלמי לפיכך כיון דכבר נאסרה הע"ז מיד ע"י הגוי, אף דאח"כ ישראל עובדה מהני הביטול, [ויש לפלפל ולהוכיח דהגמ' אזיל השתא בשיטת הירושלמי ולא כהסוגיא בע"א דמצריך קרא דאין ביטול בגוי, דלפי"ז א"ש לשון הגמ' דמייתי לקרא דושם בסתר, וצ"ב דהא האי קרא הוא לר"י ואנן קיי"ל כרע"ק, אולם להנ"ל י"ל דכוונת הגמ' דהא לרע"ק מהאי קרא ילפינן דנאסר מיד ולכך יש לה ביטול, [ויש להוסיף לפי"ז די"ל דאין סתירה מהגמ' בע"א, דהגמ' בעי' קרא להיכא דעבדו גוי ואח"כ בא לרשות ישראל דמ"מ אין לו ביטול (וכמובן להשי' דהוא דין דאו')].

(ב) אולם עדיין יש להק' נהי דמשום עיקר העבודה יש לו דין של ע"ז דעכו"ם, מ"מ עדיין יקשה דמ"מ לא גרע מע"ז של עכו"ם דאתי ליד ישראל דאין לו ביטול, ובאחיעזר כתב דלהשי' דהוא מדרבנן י"ל דאיירי אחר שחילקו ויש ברירה בדרבנן, [אלא דזה נסתר מהרמב"ן דכתב דהוא דין דאו'], ובחזו"א סי' ס' סק"ו כתב דלהשי' דהוא דרבנן י"ל דלא אסרו אלא באופן דהביטול בשל ישראל דגזרו אטו ע"ז של ישראל שנעבדה ע"י ישראל, אבל באופן דהביטול הוא בחלק הגוי וממילא מתבטל חלקו של ישראל לא גזרו, אולם עדיין תקשי להשי' דמדאו' ליכא ביטול על ע"ז של גוי דאתי ליד ישראל, דמ"ש הכא דבטל חלקו של ישראל, וביותר קשה לפי מה דיסד רעק"א ח"ג סי' ג' דהיכא

דהוא ברשות ישראל ועבדו גוי לעכו"ע אין לו ביטול מדאו', וא"כ הרי כיון דעבדו כשהוא בשותפות ישראל לכו"ע הוי דין דאו' [ועי' לקמן נ"ג ב' בדברי רעק"א].

ואפ"ל עפ"ד הראב"ד דמשמשי ע"ז של גוי שנמצאים ביד ישראל כיון דביטלה הגוי בטלו משמשיה, ולא איכפ"ל שהוא ברשות ישראל, וה"נ כיון דעבד אדעתא דעכו"ם הרי"ז נגרר בתר חלקו של הגוי, ולא איכפ"ל שנעבד ע"י ישראל, ולא מה דהוא עכ"פ ברשותו של ישראל.

(ג) ועי' בחזו"א סי' ס' סוף סק"ו דהק' להני דפליגי על הראב"ד וס"ל דע"ז ביד גוי ומשמשיה ביד ישראל, אף באופן שהגוי יבטל את הע"ז עדיין אסורים המשמשים, וצ"ב דהא כיון דקיי"ל דביטל ע"ז ביטל משמשיה, איך יתכן דאם פלח ע"ד גוי יש לה ביטול ע"י שהגוי מבטל לחלקו, ומשמש ע"ז של גוי אין לה ביטול במה שביטל הגוי את חלקו. (ד) עי' בחי' הרמב"ן הרשב"א והריטב"א דהק' דאיך מועיל ביטול לחלקו של גוי הא עדיין אסור מחמת חלקו של הישראל, וחלוקה נמי לא מהני כיון דאין ברירה, וע"ש מה דתי'. אולם עי' בהג"א דפסק דשותפות ישראל וגוי, דעכו"ם מבטל חלקו, משהוברר חלקו שרי בהנאה דיש ברירה בדרבנן, ודבריו צ"ב דהא הוי איסור דאו', ועי' באחיעזר הנ"ל דביאר דבאמת גם לזקנותיה דרבי דאדעתא דנפשיה קעביד י"ל דכשמבטל הגוי לחלקו בטל גם הע"ז של הישראל, דאין ע"ז לחצאין, וגרע מע"ז דנשתברה מאליה, אלא דמ"מ חלקו של הישראל אסור כיון דלא גרע מע"ז של גוי דבא ליד ישראל דאין לה ביטול מדרבנן, ולכך לאחר החלוקה אמרינן דשרי כיון דכל איסורו הוא רק מדרבנן ובדרבנן יש ברירה, אולם הראשונים דהק' מדין ברירה, בהכרח דס"ל דמדאו' ליכא ביטול על חלקו של הישראל.

(ה) לל"ב דתני לה אסיפא, פריך הגמ' דפשיטא דישראל לא מצי לבטל חלקו של הגוי, ועי' ברש"י דכיון דאין מבטל ידידיה כ"ש דאין מבטל חלקו של הגוי, וצ"ע דהא ידידיה לית ליה ביטול משום דהוא ע"ז דישראל אבל מגלן דאף אין לו כח לבטל לע"ז של גוי, וצ"ל דפשיטא לרש"י דחד דינא הוא, דמהא דאינו יכול לבטל ע"ז ידידיה חזינן דבישראל לא שייך כל הפרשה של עניני ביטול, ואין לביטול שום חשיבות אצל ישראל, ולכך אינו יכול לבטל גם ע"ז דעכו"ם, אולם עדיין יל"ע דברש"י הכא מבואר דמהא דאין מבטל חלקו ילפינן דאין מבטל חלק הגוי, ובמתני' כתב להיפוך דמהא דאין מבטל חלק הגוי ילפינן בכ"ש דאין מבטל חלק ידידיה, עוד יל"ע בלשון רש"י במתני', דלפ"ד הראשונים בתי' על קו' הראב"ד דליכא למילף דאין ביטול בישראל מאשריהם, כיון דאיכא סברא דהוא פלח והוא שרי, א"כ ליכא כ"ש.

והנה לפי הקמ"ל מבואר בלשון הגמ' דגוי מצי מבטל לחלקו, ועי' ח"י הרמב"ן דיש שגרסו דלל"ב הישראל לא מצי מבטל אף לחלק הגוי, אבל הגוי מצי לבטל אף לחלקו של הישראל, ועי' בתוס' לעיל מ"ג א' דכתבו דלהאי לישנא גוי מצי לבטל חלקו של הישראל וקמ"ל דישראל עבד אדעתא דגוי, וע"ש במהרש"א דכנראה היה להם גרסא אחרת בגמ', וזהו כהגרסא שהובא ברמב"ן.

(ו) עי' בית מאיר סי' קמ"ו דהק' לפי דברי תוס' לעיל מ"ז ב' דישראל שהשתחוה לעכו"ם של גוי אין לה ביטול כדין ע"ז דישראל, [וכן הוכיח הגר"מ שצקס זצ"ל שם מדברי הר"ח בסוגיין במה שהביא מהירושלמי, ע"ש], א"כ באופן דהשתחוה לה ישראל, גם לחלקו של הגוי לא יועיל הביטול, ובשלמא לאיכא דאמרי י"ל עפ"ד התוס' בדף מ"ג

דטעמא דמהני ביטול הגוי משום דעבד אדעתיה דעכו"ם אבל תוס' בדף מ"ז מיירי באופן דעבד אדעתא דנפשיה, אולם עדיין תקשי מזקנותיה דרבי דישאל עבד אדעתיה דנפשיה ומ"מ יכול הגוי לבטל חלקו, אולם באמת דהרמב"ן מבאר בסו"ד דלגרסא זו בשאר לישני דגמ' נמי לא חייל הביטול, וטעמא י"ל כיון דעבדה ישראל וכדברי התוס' בדף מ"ז, ופשוט.

אולם באמת נראה ברור דשאר הראשונים דלא גרסי הכי ע"כ דפליגי על תוס' הנ"ל וס"ל דע"ז של גוי שעבדה ישראל חשיב כע"ז דגוי, דאל"כ יקשה אמאי יש ביטול לחלק הגוי.

וצ"ע לפי"ז דהא ברמב"ן בסוגיא דכלי אחז כתב ב"ועוד יש לפרש" דאם יש ביטול למשמשי ישראל יש לומר דקו' הגמ' דאף דכלי אחז נאסרו ע"י מעשה מ"מ יש לו ביטול, ויש לדון דכיון דשיטת הרמב"ן דאזלינן רק בתר הבעלים, א"כ אף להשי' דאין ביטול למשמשי ישראל נמי איכא ביטול כיון דהוי רשות הקדש, ומגלן דחשיב רשות הקדש כע"ז דישאל, ויש לומר עפ"י דהרמב"ן לקמן נ"ג ב' [עי' בדברינו שם] דהיכא דאוסר ע"י מעשה חשיב כע"ז דהעובד, וא"כ בודאי דאם אוסר במעשה מודה הרמב"ן דדינו כדין העובד, ולכך אם אין ביטול למשמשי ישראל לא מהני ביטול, ולכך הוצרך הרמב"ן להא דיש ביטול למשמשי ישראל, וכל מה דפליג על תוס' בדף מ"ז זה רק באופן דעובד בהסכמת הבעלים ובזה ס"ל דאזלינן בתר הבעלים ולא בתא העובד, אולם עדיין צ"ע לפי התי' השני של הרמב"ן דחשיב שבא לרשות ישראל, אלא דהוא רק מדרבנן, וצ"ע, וע"ע בחבורה של הר"י קוסובסקי שליט"א בסוגיא דלעיל.

ביטול ברקיקה

עי' ברשב"א ובריטב"א דהיכא דרקק בפניה בקביעות הוי ביטול דדוקא היכא דרקק בפניה פעם אחת איכא למימר משום דרתך עליה, [ולכא' לפי"ז אם מפרש להדי' דאינו רותח או דעושה כן בע"כ חשיב ביטול, ועי' להלן], והוכיחו כן מההיא דלעיל מ"ד ב' דהגמ' פריך מ"ש ע"ז של אפרודיטי מרקק והשתין ומשני דהתם לפי שעתא רתח עלה, ומשמע דאם עביד כן בקביעות דמי לאפרודיטי וחשיב ביטול, אולם עי' במאירי דכתב דלא דמי כיון דהתם מעולם לא נעבדה באופ"א אבל הכא דנעבדה בכבוד אף דהשתא הוא מזלזל בה אינה מתבטלת בכך, ע"ש. ועי' חזו"א סק"א וס"ק ז' דנקט דברישא אף אם עשאה דרך כעס בטלה, ובסיפא אף בעביד שלא כעס לא בטלה כיון דדרך הגויים לבזותה, והוכיח מהא דפריך מ"ש מאפרודיטי, ומאי פריך הא שאני התם דהוי מדעת ולא מחמת דרתך עלה.

ביטול באמירה

הנה במתני' מבואר דהביטול חל כששובר את גוף הע"ז, אולם במרדכי ריש כל הצלמים הביא מראבי"ה דהיכא דמבטלה ברצון יכול לבטלה במחשבה או באמירה דדמי להניחיה בשעת שלום, והיכא דמבטלה מאונס אינו בטל עד שיעשה מעשה בגופו, וברמ"א קמ"ו סעיף ז' פסק כהמרדכי [והשמיט דמהני אף במחשבה, ועי' לשון הרמב"ן ריש פסחים ד"ה ונראין הדברים "וכן לענין ע"ז שהזכירו חכמים ביטול כל שנתייאש מע"ז שלו בלבו הוי ביטול"].

ובב"י שם תמה דמ"ש ממכרה או משכנה דלרבנן אינה בטלה, והא לא גרע מביטול ע"י אמירה ומחשבה, ותי' הב"ח דזווי אנסוהו ודמי להניחיה בשעת מלחמה, ובדרכ"מ תי' דלא ידעינן בודאי דהוא מבטלה, ועי' ש"ך סק"ח, וע"ע בחזו"א סק"ז דבעי' לב' התירוצים וע"ש עוד בסק"ח.

ובמקור מים חיים על השו"ע כתב דאין להק' אמאי לא בטלו לאבני המזבח ע"י שיכפו גוי לבטלו באמירה ותו לא יהא חסרון דאבנים שלמות, דהא באונס לא מהני ביטול באמירה, ובאמת דבספר ראבי"ה על ע"ז כבקר הק' כן והוכיח מזה כשיטתו דאונס שאני.

ודו"ק דבלשון המרדכי מבואר דהביא רק להוכיח ממתני' דשעת מלחמה דאונס שאני, אולם בב"י נקט דבא להוכיח משעת שלום דמהני באמירה, והיינו דנקט דדין הניחיה בשעת שלום מתורת ביטול אתינן עלה, ולא משום יאוש בעלמא.

ביטול ע"י מכירה

(א) לשיטת רש"י לרבי הוי ביטול גם במוכר לאינו צורף, [ופלוגתא דרבי ורבנן אם מכירה הוי הוכחה שמבטלה או לא], לתוס' במוכר לישראל לא בעי דוקא צורף ובמוכר לעכו"ם בעי דוקא צורף, ולהראב"ד לעולם לא הוי ביטול אלא במוכר לצורף, [אלא דרבי סבר דמסתמא יתיכנה ורבנן סברי דתלינן דגוי יעבוד אותה, ולכך לל"ק בצורף ישראל כו"ע מודו דמסתמא לקחה לבטל, ולל"ב דפליגי בישראל תלינן דאידי דדמיה יקרים ימכרנה לעובדים לה], וכן דעת הרמב"ם פ"ח ה"י, ועי' שו"ע קמ"ו סעיף ח' דהובאו ב' הדיעות.

(ב) ובתוס' הוכיחו כשי' מהא דלא משני על על לוקח גרוטאות דמיירי באינו צורף, ובראב"ד דחה דסתם לוקחי גרוטאות צורפים הם, ובראב"ד הוכיח כשיטתו דהא מבואר בגמ' בע"ב לענין גנבה לסטים וכן לעיל מ"ג א' לענין ע"ז שנאבדה דאיכא סברא דמימר אמר אי עכו"ם זבנה וכו' ולכך אינו ביטול, וע"כ דרק בצורף דליכא סברא דמימר אמר דלוקח להתיכה הוי ביטול, ובדעת רש"י כתבו בתוס' לעיל מ"ג א' דשאני התם דאיכא ב' ספיקא לאיסורא אבל בחד ספק אמרינן דודאי מבטל לה, ובר"ן תי' דהתם אין מעשיו מוכיחין שמבטלה אבל הכא מעשיו מוכיחין שאינו בה מנהג אלהות שאילו היה עובדה לא היה מוכרה.

(ג) עי' בר"ן דלדעת הראב"ד הא דמשכנה הוי ביטול, מיירי באופן שאמר לו אם לא הבאתי לך עד יום פלוני הרי"ז שלך, ועבר הזמן ולא פדאה, אבל בלא"ה מאי קמ"ל הא בעי' צורף שיכול להתיכה, [אבל לרש"י דגוף המכירה הוא הבזיון [וכמו דביאר הר"ן] שפיר י"ל דאף במשכנה, עצם המשכון הוא הבזוי, ולא אכפ"ל דלא הרהינה אצלן], ובב"י חולק על הר"ן וס"ל דבמשכון אף בהרהינה אצל ישראל לא בטלה, וכן דעת הב"ח, אולם בט"ז סק"ח נקט כהר"ן.

ובעיקר דברי הר"ן תמה השואל בשו"ת רעק"א ח"ג סי' ג' דע"כ אין הביטול בזמן שהוא ממשכנה, דהא עדיין יכול לפדותה, ואח"כ הא מגרע גרע, דהא כשמתברר דלא הביא מעות כפי התנאי הוי למפרע ע"ז של ישראל ולא מהני ביטול, והוכיח מזה השואל כדעת השלט"ג ריש פרק ר"י דכ"ז שביד הגוי לפדותו הוי ע"ז דגוי לענין ביטול, ובשעה

שמניחו להשתקע מהני הביטול, ורעק"א דחה דהר"ן מיירי בלא אמר מעכשיו, ובעיקר דברי השלט"ג תמה רעק"א דבידו מהני לחומרא ולא לקולא ליתן לו רק דין ע"ז של גוי.

(ד) ולהלכה לדעת הרא"ש קיי"ל לחומרא דרבנן פליגי אף בישראל דאינו מתבטל וכן דייק הר"ן מדברי הרי"ף וכן מבואר בטור, אולם הרמב"ם פסק לקולא דבצורף ישראל הרי"ז בטל, וביאר הר"ן דמקורו מהא דמבואר בגמ' דאי תני לזה מדלא זכנה לא בטלה, וסתמא קאי אף כרבנן, ומ"מ מבואר דבמוכר היה ביטול, וע"ש דהוכיח כן אף בלשון רש"י, ובדעת הרא"ש צ"ל כמבואר בתוס' בע"ב דקאי הברייתא לרבי, [ועי' מהרש"א על תוס'] והוכיחו כן מהא דתלי טעמא בעתידים לחזור, ואי לרבנן, הא אף באין עתידין לחזור לא בטלה דלא עדיף ממכרה.

ועיקר דברי התוס' צ"ע דשאני מכירה כמבואר בריטב"א במתני' דהניחיה בשעת שלום דהוא מוכרה בע"כ ולכך נקטינן דהוא תולה דהלוקח יעבוד אותה, אבל בהולך למדה"י ואינו עתיד לחזור פשיטא דבטלה, ודמי להניחיה בשעת שלום דליכא מאן דפליג דהוי ביטול, ואי נימא דס"ל דליכא חילוק בין מכירה להניחיה, א"כ תקשי על דבריהם בדף מ"ג דמה הק' מצורף ישראל על הדין דנגנבה הא מכירה להניחיה ומשא"כ בנגנבה מאליה וכמבואר בר"ן, וצ"ע בכ"ז.

(ה) עי' תוס' נ' ב' בשם הרשב"ם דלחכמים אף משמשי ע"ז שמכרום אינם בטלים, וכן דעת הרא"ש, אולם דעת הרמב"ן נ"א א' והר"ן נ"א ב' דכו"ע מודו לענין משמשי דבטלים במכירה, ובשו"ע קל"ט י"ב הובאו ב' הדיעות, ועי' ש"ך סק"ז דתמה דהרמ"א בסי' קמ"ו סעיף ח' הכריע דהוי ביטול ובסי' קל"ט לא הכריע, ובשו"ת רעק"א ח"ג סי' נ"ה כתב דדעת הרמ"א דאין מתירים במשמשי אלא כע"ז גופא, ובע"ז גופא לדעת הרבה מהראשונים לא שרי אלא בצורף ישראל, ומשו"ה גם לענין משמשי לא שרי אלא אלא בצורף ישראל ולא במכרה לאינו צורף, ע"ש באריכות.

מכדי ירושה וכו' - עי' בחי' הראב"ד דתמה דדילמא עבדו ע"י מעשה, ומצינו בזה ד' תירוצים, (א) הראב"ד תירץ דדבר של רבים לכו"ע אינו נאסר, ועי' בראשונים דנחלקו עליו (ב) הראשונים תירצו דסוגיא דהכא פליג וס"ל דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו אף ע"י מעשה, ועי' בשו"ת רעק"א תנינא סי' ק' דאין להק' למ"ד דנאסר במעשה א"כ מניין לנו הדין דישראל שזקף לבניה, דודאי כיון דלהך מ"ד מוכח כן מקרא לא מצינו ע"ז חולק, (ג) הרמב"ן תירץ דעיקר כוונת הגמ' להק' למאי בעי שריפה הא סגי בביטול, ואעפ"י דהוא ע"ז של ישראל, מ"מ כיון דהגוי אסרו בע"כ חשיב כע"ז דנכרי, ועי' ח"י הר"ן דחולק דכה"ג חשיב ע"ז דישראל, והוכיח כן, דהא הראיה דאוסר דבר של חבירו ע"י מעשה הוא מכלים דאחז, וע"כ דלא ס"ל לטעמא דלאו אורח ארעא, וא"כ אמאי לא בטלוהו, וע"כ דחשיב כע"ז של ישראל דאין לה ביטול, [וע"ש עוד דע"כ פליג נמי על דינא דבאו בה פריצים], (ד) עוד תי' הרמב"ן ע"ד הנ"ל דעיקר כוונת הגמ' להק' דסגי בביטול, ואעפ"י דהוא ע"ז של ישראל, מ"מ אינו אלא מדרבנן אבל מדאורי' כל דלא עבדה ישראל יש לה ביטול.

ואי משום הנך דמעיקרא וכו' - עי' חי' הריטב"א דהק' הא השתא הוי ממון ישראל ולית ליה ביטול, ותי' דהוא רק מדרבנן, [והנה הריטב"א לעיל נ"ב א' הביא לדברי הראב"ד דביטול הגוי ע"ז שבידו בטלו אף משמשיה שביד ישראל, וכתב הריטב"א דנראה דכ"ז דוקא כשלא זכה ישראל במשמישים אבל בזכה בהם אין להם ביטול, ומוכח דס"ל דהגזירה דרבנן דאין ביטול ברשות ישראל, הוא אף לגבי משמשינן, ועי' בטור ריש קמ"ו דהיראים ס"ל דלהשי' דהוא דרבנן במשמישים לא גזרו כלל ומהני ביטול אף ברשות הישראל] ובחי' הר"ן תי דכיון דהיה אסור בהנאה מסתמא לא בא ליד ישראל, (וכ"כ בית מאיר קמ"ו מנפשיה).

שליחותיהו עבדי - הנה בפשוטו כוונת הגמ' דכיון דהוי ע"ז דישאל מחמת דאר"י מוחזקת לכך אין לה ביטול, והא דנאסר בעבודת הגוי משום דעבד בשליחותו, וכן נקט בשו"ת רעק"א ח"ב סי' קל"ד וח"ג סי' ג' ומה"ט כתב דאין להוכיח מכאן דיש שליחות בגוי, כיון דלאו מתורת שליחות אתינן עלה, אלא משום גילוי דעתו דלא איכפ"ל שיעבדו, וכן מבואר בתורי"ד כאן, ובח"ג הוסיף דאף להראשונים דהא דליכא ביטול בע"ז דאתי ליד ישראל אינו אלא מדרבנן, מ"מ שאני הכא דעבדה הגוי כשהוא ביד ישראל ולכו"ע אין לה ביטול מה"ת, [ועי' לעיל בסוגיא דשותפות דאחיעזר וחזו"א ס"ל דלילדותיה דרבי דעובד אדעתא דגוי, אף דהוי ע"ז דגוי דבא ליד ישראל מ"מ כיון דאינו אסור רק מדרבנן שרי, או משום דלא גזרו בשותפים (חזו"א) או דברבנן יש ברירה (אחיעזר) ולכא' דבריהם נסתרים מרעק"א הנ"ל], אולם מדברי הרמב"ן בתי' בתרא מבואר לכא' דלא כרעק"א, דהא ביאר דעיקר קו' הגמ' דסגי בביטול, כיון דע"ז שהיא רק ברשות ישראל מדאו' יש לה ביטול, ומוכח דאף דנעבדה ברשות ישראל יש לה ביטול מדאו', וע"ע בחי' הגרש"ש סוף ח"ב דהאריך לבאר דינא דשליחותיהו.

אולם בלשון רש"י ותוס' ד"ה אם מבואר דמשום דשליחותיהו קעבדי לכך חשיב כע"ז דישאל ולכך אין לה ביטול, וכבר עמד ע"ז בבית מאיר סי' קמ"ו, וביאר דבאמת למסקנא לא בעי' לדינא דאר"י מוחזקת אלא כמו דס"ל לרש"י ותוס' לעיל מ"ז ב' דע"ז של גוי שהעבדה ע"י ישראל אין לה ביטול, ה"ה ע"ז של גוי ועבדה גוי לדעת ישראל נמי אין לה ביטול, דחשיב כאילו עבדה ישראל, [וזהו חידוש גדול] ולזה בעי' לשליחותיהו, ובאמת דמהרמב"ן בתי' בתרא נמי מוכח, דבעי' לשליחותיהו לעיקר הדין דיהא נחשב לע"ז דישאל דאין לה ביטול מה"ת.

אולם נראה [ועיקרי הדברים נתעוררתי מידידי הרב אריה פרידמן נ"י] דאין סתירה מדברי הרמב"ן לדברי רעק"א, וכן אין סתירה מרש"י ותוס' לדבריו, דהנה עיקר דברי רעק"א צ"ב איך הוכיח בסוף דבריו מדברי הרמב"ן דלא כהסמ"ק, הא כיון דביאר דהיכא דעבדו ברשות ישראל ודאי דהוא איסור דאו', א"כ אין ראיה מהרמב"ן דלא כהסמ"ג.

ונראה לומר דעיקר יסוד דבריו דהיכא דעבדו גוי לאחר שבא ליד ישראל ליכא דין ביטול מדאו', זה רק היכא דבא לאוסרו מחמת דנתן לו הבעלים רשות לאסור דבר שא"ש, ובזה י"ל דחשיב כאילו עבדו הבעלים לענין דין ביטול, דהא כל עיקר עבודתו היא מכח הבעלים, וחשיב ע"ז דישאל, אבל היכא דבא לאסור מדין אדם אדשא"ש ע"י

מעשה, ואינו עובד מכח הבעלים, שפיר י"ל דאזלינן בתר העובד וחשיב ע"ז דגוי, ומשום ס"ל להרמב"ן בתי' בתרא דאסור רק מדרבנן.

אולם נראה להוסיף, דיש לחלק בין אם היה אדם אוסר דשא"ש בלא מעשה, להיכא דאוסר דשא"ש ע"י מעשה, דהיכא דהוא בלי מעשה י"ל דיסודו דע"י דחייל חלות איסור ממילא הוא דנאסר ואעפ"י דאינו שלו, ובכה"ג ודאי דחשיב ע"ז דישאל, אבל היכא דבא לאסור ע"י מעשה, דהיינו שהוא גוזלו ועביד ביה כשלו, שפיר חשיב ע"ז דגוי, ולפי"ז א"ש היטב לשון הגמ' לדרכו של הרמב"ן, דודאי אם היה אוסר דשא"ש חשיב ע"ז דישאל, ולכך קאמר הגמ' דכיון דירושה מאבותיהם אינו נאסר, אבל אם היה נאסר לא מהני ביטול, ואח"כ קאמר ואי משום הנך דמעיקרא הא סגי בביטול, וע"ז כתב הרמב"ן דה"ה אם אסרו ע"י מעשה דסגי בביטול, כיון דחשיב כע"ז דגוי, ומדויק היטב לשון הרמב"ן דבתחילת דבריו כתב דהוא ע"ז דגוי כיון דאסרו בע"כ, והיינו דמה"ט אזלינן בתר העובד, ולא איכפ"ל מה דעבדו כשהוא ברשות הישראל, ושוב הק' דמ"מ הא אתי לרשותו דישאל, והיינו דסו"ס הרי הע"ז ברשות ישראל ואין לו ביטול, וע"ז כתב דחשיב אף כאילו הוא עדיין ברשות האוסר, או דבאמת הוא רק דין דרבנן, וממילא אין סתירה מתי' בתרא דהרמב"ן דלא כרעק"א, דשאני הכא דכל הנידון הוא רק משום דהוא ברשותו של הישראל, וממילא א"ש ראיית רעק"א דלא כהסמ"ג, דכיון דנתבאר דמשום הנך מילתא דעבדו ברשות ישראל ליכא לדון כיון דעבדו בע"כ, ומ"מ עדיין היה צד לרמב"ן דיהא אסור משום דסו"ס הוא ברשות ישראל, ע"כ מוכח דהוא דין דאור'. [ועוד י"ל בכוונת רעק"א, דכיון דחזינן בלשון הרמב"ן דכל הנידון שלא יועיל הביטול הוא רק משום דהוא ברשותו של הישראל, ע"כ דס"ל דאין כאן נידון מחמת דעבדו ברשות ישראל, ומ"מ ס"ל דהוא נידון אף בדאור', וע"כ דס"ל דפליג על הסמ"ג].

וא"ש לשון הראשונים דמשום דהוא עבד בשליחות הבעלים חשיב כע"ז דישאל ואין לו ביטול, דהא אם היה אוסר ע"י מעשה בע"כ דהבעלים, לא היה חשיב כע"ז דישאל, ורק משום דאסרו ברשותו ובהסכמתו אזלינן בתר הבעלים דהוא ישראל, ולא בתר העובד הגוי. ועי' מש"כ בסוגיא דשותפות אות ו' עוד בדברי הרמב"ן.

עוד חידוש חזינן בסוגיין דאעפ"י דחשיב כע"ז דישאל לענין הביטול מ"מ לענין זמן חלות האיסור דינו כע"ז של גוי, וראיה לזה דהא ר"י יליף דגוי עד שיעבד מקרא דאבד תאבדון וכו', והרי עבדו בשל ישראל, וע"כ דלענין זמן האיסור דינא כגוי, ועי' ברמב"ן לעיל מ"ה ב' דהרגיש בזה.

עי' בשו"ת רעק"א תנינא סי' ק' דהק' למ"ד לעיל מ"ח א' דרבנן סברי דאף נטעו מתחילה לכך עיקרו שרי ורק הגידולין נאסרו, א"כ איך נאסרו האילנות בעגל הא נטעו קודם העגל, ותי' רעק"א דהאשרות נטעו מעיקרא לע"ז אלא דהיה מועיל ביטול, אולם כשעבדו אותן אח"כ בניחותא דישאל הוי ע"ז דישאל, ואף דהשתא הם מחוברים, מ"מ מהני מה שנטעו מתחילה לשם ע"ז, והוציא מזה דין חדש דגוי שנטע אילן לע"ז ואח"כ השתחוה לו ישראל מדעת הגוי, אין לו ביטול ואסור, [וע"ע מה שכתבנו בדברי רעק"א בסוגיא דנטעו ולבסוף עבדו].

ועי' תוס' ר"ה י"ג א' כתבו דבאמת יש לגוי בעלות במה שזרע וכוונת הגמ' דידן להוכיח מאשרות של דורות ראשונים, וכבר הק' האחרונים דהא בגמ' מבואר דאי אפשר למילף מדורות ראשונים כיון דהוי דידהו, [ובפרשת דרכים דרך הקודש הגיה בלשון התוס' שם "ומ"מ דחי" וכוונתו דבגמ' הוכיחו מהא דאשירות אסורים וע"ז דחי דילמא רק דורות ראשונים אסורות, ודחי דמ"מ סגי ביטול, וא"כ אף שהיה אפשר לדחות דליכא ראייה כיון דשלהם היה, מ"מ דחי הגמ' בלא"ה דהא סו"ס יועיל ביטול, ואמאי שרפום, ולפירושו דעיקר קו' הגמ' דאף דשלהם מ"מ סגי בביטול, בהכרח דהגמ' משני דכיון דהוי בשליחות ישראל חשיב ע"ז של ישראל ולא מהני ביטול, אולם בתוס' הרא"ש שם מבואר כלשון התוס' שלפנינו], ועי' בחזו"א סי' ס' סק"ו דביאר כדברי רעק"א הנ"ל דהגמ' מוכיח מאשרות שנטעם דורות הראשונים לע"ז, ועבדום נמי בשעת ניותא דישאל, דמה"ט חשיב כע"ז דישאל, ושפיר כתבו התוס' דהגמ' מוכיח מדורות ראשונים, וע"ש עוד בס"ק ה' וסק"ז, וע"ע בטו"א שם ובקו"א ובהגהות אמרי ברוך ובאבי עזרי פ"ח מע"ז מהדורה ד' ובשו"ת מנחת יצחק ח"ב ועוד.

בס"ד

ר"ח אדר ב' ס"ה

סוגיא דין נסך

נ"ה א' - נ"ה ב'

דין היין שבגת

שי' רש"י דהיין מותר אף בשתיה, אולם בתוס' כתבו בשם הר"ר שמעיה דאסור בשתיה ושרי בהנאה, והק' דא"כ מאי פריך הגמ' לר"ה הא י"ל דמיירי לענין שתיה, ועי' במלא הרועים דאסור בשתיה משום בנותיהם, וע"ש עוד פרושים בזה. [ובביאור הגר"א קכ"ג ס"ק מ"ד הוכיח מהירושלמי כשי' רש"י].

עי' בתוס' דכתבו דאין היין שבגת נאסר משום נצוק כיון דהוי נב"נ, ועי' במהרש"א דביאר דבריהם עפ"י הרא"ש דבדין נצוק נתחדש דחשיב שנתערב יין התחתון בעליון, ולכך אף דלא הוי יין שייך לאסור משום נצוק. וע"ע בחזו"א נ"א ס"ק י"ד ביאור פשט דברי התוס' דהשקו"ט של תוס' אם לרש"י צ"ל דמתני' מיירי אף באופן דאיכא קילוח.

[עוד אפ"ל דהיה פשיטא לתוס' דאף לרש"י מיירי דהוא נצוק לגת, אלא דלרש"י כל הנידון הוא רק לענין נצוק דמגע דע"ז אתי מתני' לאשמועין דכיון דאין לו שם יין לא מהני נצוק להחשיב כאילו נגע בו, דהא אף אם יגע בו להדי' שרי, אולם הר"י בא להוסיף דמתני' אתי לאשמועין אף חידוש דין בהל' נצוק, דנצוק דתערובות נמי לא מהני כיון דהוי נב"נ, ולפי"ז א"ש לשון התוס' בדף נ"ו ב' דהוסיפו להק' עוד קו' על רש"י, וכבר נתקשו כולם דהא לא הוסיפו מידי בהך קו', ולהנ"ל א"ש היטב דמתחילה הק' דאף אי נימא דמתני' אשמועין חידוש בדין נצוק דתערובות, ליכא להוכיח ממתני' דלא אמרינן נב"נ כיון דמיא בעלמא הוא, ותו הק' דהא לפי מה שפ"י רש"י

במתני', ע"כ מתני' מיירי רק לענין דין נצוק דמגע, ור"ה דגרגותני נמי מיירי רק על נצוק דמגע דהא קאי אמתני', ולענין זה הרי ודאי ליכא להוכיח ממתני' דלא אמרינן נב"נ, דהא כיון דלאו יין הוא לא מוסיף כלום הנצוק, כ"ז שמעתי מדידי הרב אריה פרידמן נ"י].

דין היין שבבור

לשיטת רש"י מיירי שנגע ביין אחר דירד לבור, ולרשב"ם אסור משום כחו דהא מחמת הדריכה יורד היין לבור, ועי' בקרבן נתנאל דפי' דהא דרש"י מיאן בפי' הרשב"ם כיון דלא מקרי כחו אלא כשכחו נעשה ביין ולא באופן שהוא נעשה בענבים, ואף דמבואר לקמן ס' א' גבי מעצרא זיירא דחשיב כחו, התם קאי למ"א דהוי יין משנמשך אבל למ"ר כיון דלא הוי יין מיד שנמשך אינו נאסר משום כחו, [וע"ש היטב ברמב"ן], וע"ע חזו"א נ"א סק"ה ד"ה ומיהו עד"ז, וצ"ב דא"כ מדוע נתחבטו התוס' בקושיא ממתני' על ר"ה, הא כיון דנאסר משנמשך שפיר היה צריך להאסר כל היין שבגת משום כחו, וע"כ דרש"י ס"ל דאף למ"א לא שייך לדון דיאסר משום כחו, ואף דמבואר לקמן דכוחו אוסר רק מגואי ולא מבראי, אולם הרי מסברא י"ל דכיון דיצא היין מענבים שפיר חשיב נפיק לברא, ואי נימא דלא חשיב נפיק לברא, א"כ הרי תקשי להיפוך אמאי הוצרך הרשב"ם לבאר דהיין שבגת אינו נאסר משום דאינו יין, תיפו"ל דהוא מגואי, ועוד דא"כ מאי פריך לר"ה, הא מתני' מיירי בכוחו ור"ה מיירי במגע, [וכבר הק' כן במלא הרועים הנדפס בש"ס טלמן החדש ועוד דפוסים] וע"כ דשפיר חשיב נפיק לברא, וא"כ תקשי כנ"ל, [וידידי הרב אריה פרידמן נ"י דחה דכיון דהגמ' אוקי למתני' דמיירי בפקוקה ומלאה, א"כ י"ל דסיפא נמי מיירי שדרך כשהגת היתה פקוקה ומלאה ושוב פתחוה ונגע בה, והשתא לא שייך לדון משום כחו על הגת, ודפח"ח], וע"ע בפרי יצחק ח"ב סי' כ"ו דהאריך בענינים אלו. עוד יש לדון דבאמת רש"י מודה לרשב"ם דשייך לדון לאסור משום כחו אלא דס"ל כשי' הרבה מהראשונים דאין נאסר כחו רק בשתיה ולא בהנאה, ועי' בתוס' לקמן נ"ו ב' ד"ה גרגותני דנראה דנחלקו על עיקר דברי הרשב"ם דלא הוי היין שבגת בכלל גזירת כחו.

עי' במאירי ד"ה המשנה דכתב לפרש דמגעו בגת מהני לאסור את היין כשמגיע לבור, וצ"ב הסברא בזה, ואולי י"ל דהא יש גזירה דסתם יינם משום בנותיהן, וא"כ יקשה אמאי אם אינו נוגע בבור שרי ולא נאסר משום גזירה דבנותיהן, [ועי' רש"ש] ובפשוטו צ"ל דכמו דיש דין דמטהר יינם ולא שייך הגזירה דסתם יינם כשיש מטהר, וכל האיסור דבנותיהן רק אם נגע בו, ולפי"ז י"ל דאף דכשנגע בגת אין לו שם יין מ"מ כיון דנגע בו חייל עליה שם של סתם יינם ולכך כשנהפך ליין נאסר מדין סתם יינם, ודו"ק.

המשכה בגת

דעת רש"י ורוב הראשונים דכל שנמשך מצד העליון של הגת לצד התחתון חשיב המשכה, [ועי' בב"ח סעיף י"ז מה שדייק בלשון הרא"ש] אולם דעת ר"ת דרק מה שנמשך מחוץ לגת חשיב המשכה, וברשב"א ובריטב"א ובתוה"ב הביאו בשם יש מרבני צרפת דאינו נעשה י"נ עד שירד לבור וכל החילוק בין מ"ר למ"א הוא רק לענין אם שאר היין

שבגת נאסר, [ועי' היטב בתוס' בע"א ד"ה לוקחין דאי גרסינן ואינו מתני' אתי לאשמועין דקילוח שרי], ועי' מה דהק' עליו, ועוד צע"ג דהא הגמ' מקשה לרב הונא מהא דקתני במתני' אינו עושה י"נ עד שירד לבור, והא לשיטה זו ר"ה מודה לזה, ואולי משום דלישנא דמתני' משמע דלא נאסר כלל, ולא דבאמת נאסר הגת אחר שהגיע לבור.

אם כל מה שבגת נאסר

הראשונים הביאו בשם רש"י דמשהתחיל לימשך כל היין שבגת נאסר ואפילו יין המעורב בענבים, ועי' בר"ן דביאר דר"ה חידש כן מנפשיה דלמ"א כיון דהיין הנמשך מחובר ליין שבגת הכל נאסר אבל למ"ר דרק מה שבבור נאסר ואינו מחובר לין שבגת שרי, אולם דעת הרמב"ן דאף למ"א רק היין הנמשך אסור אבל שאר היין שרי, ובשלט"ג הביא דבכל בו הביא כן בשם רש"י, ובראשונים תמהו דלשון התחיל לימשך משמע דממילא הכל נאסר, דאל"כ הו"ל למימר משנמשך, [ודוק בלשון רש"י ד"ה משהתחיל דלפי"ז משמע קצת כהכל בן], ועוד דא"כ למאי בעי' שיהא פקוקה, [ועי' ק"נ אות ג'] ועוד דא"כ מאי פריך לר"ה הא ר"ה מודה דמה שבגת שרי, וברמב"ן תירץ דכוונת הגמ' להק' דמלשון המשנה משמע דגם הקילוח שרי ולר"ה הקילוח אסור אף קודם שהגיע לבור, ועי' בתוה"ב דביאר דכוונת הרמב"ן לקילוח מהגת לגרנותני, אבל הקילוח מהגרנותני לבור חשיב כאילו הוא בבור, וע"ש דתמה עליו דכיון דמעורב עם החרצנים אין שום מעלה לקילוח שעד הגרנותני, ועי' לשונות הריטב"א דמשמע דהרמב"ן מיירי על הקילוח שמהגרנותני לבור.

עי' חזו"א מ"ה סק"ט ד"ה והר"ן דתמה לשי' הרמב"ן אמאי אין דורכין עם גוי בגת הא דריכתו כשהוא מעורב בענבים ואינו נאסר, ואמאי חשיב דמשתכר מאיסוה"נ, ותי' דמיירי באינה מליאה וכשדורך נוגע ברגליו ביין שלמטה.

עי' שלטי גבורים דכתב דדברי הרמב"ן לא קיימי למסקנא, ולמסקנת הסוגיא אף מה שלא נמשך הוי יין, אולם ברמב"ן נ"ו בסוגיא דגרנותני אף אחר מסקנא דשמעתין כתב להדי' להך דין דרק מה שנמשך אסור.

פקוקה ומלאה

דעת הרא"ש והר"ן דאף למסקנא שרי ר"ה בפקוקה ומלאה, דלא התחיל לימשך, אולם דעת הרמב"ם פי"א ממאכ"א הי"א והרמב"ן דגם בפקוקה ומלאה אסר ר"ה כיון שהוא ראוי לימשך, [ובכס"מ ביאר שהוא גזירה פקוקה אטו אינו פקוקה].

ועי' בריטב"א דשיעור דראוי לימשך היינו כשהיין צף ע"ג הענבים, אולם בב"י הביא ממהרי"ק שורש ל"ב "היינו כל שנצלל היין וראוי לימשך ואע"ג דענבים מעורבים ביין" ומשמע מסוף לשונו דגם אם היין מעורב בענבים אסור כיון דראוי לימשך, וכן משמע בריטב"א בסוף דבריו דכתב לבאר לדעת הרמב"ן לדברי הירושלמי דשרי תחת הגממיות דהיינו כשהוא בתערובת אבל כשהוא צף אסור, ושוב כתב דאפשר דהירושלמי קאי למ"ר אבל למ"א אף מעורב אסור, והיינו משום דגם מעורב חשוב ראוי לימשך.

ובמקור מים חיים תמה על הרמב"ן דהא לשיטתו רק היין הנמשך אסור, אף דשאר היין שבגת ראוי לימשך, אולם אי נימא דהרמב"ן אסר רק באופן דיש יין צלול לק"מ דהרמב"ן לעיל מיירי באופן דשאר היין מעורב.

ענבים שנמשכו עם היין

ע"י רא"ש סו"ס ג' דענבים דנמשכו עם היין מהגת אינו חשוב המשכה ושרי אף למ"א, וכן פסק בשו"ע סעיף כ' וברעק"א תמה דברוב הראשונים מוכח דפליגי וס"ל דכה"ג חשיב המשכה, דהא פרשו דר"ה דגרוגותני אזיל למ"ר ולמ"א נפק"מ לפקוקה ומלאה, ועוד הוכיח כן מהרמב"ן המובא ברשב"א, וע"י חזו"א מ"ו סק"ד וחדרי דעה דדחו לראיותיו של רעק"א.

וע"י בק"נ דתמה דא"כ מאי פריך הגמ' לר"ה הא י"ל דמתני' מיירי דנמשך הענבים עם היין ולכך מה שבגת מותר, וע"י במקמ"ח דתי' דודאי אף להרא"ש היה ראוי לאסור את מה שבגרוגותני, ובמתני' משמע דרק מה שירד לבור אסור.

סוגיא דנצוק

נ"ו ב' / ע"ב א'

גדר דין נצוק

(א) בתוס' ע"ב ב' ד"ה אמר, נ"ו ב' סוד"ה מהו, ס"ה ב', מבואר דיש ב' גדרים בנצוק, א' דאם שופך יין מחבית לכלי שיש בו י"נ, ע"י הנצוק חשיב כאילו הי"נ מעורב בחבית, ב' דאם היה יין מקלח מהחבית ונגע גוי בקילוח חשיב כאילו נגע בכל היין, ונפק"מ דבנשפך יין כשר ליי"נ ימכר חוץ מדמי איסור שבו, ובמגע אסור כולו, ועוד נפק"מ דאם יש ששים בכשר כנגד האיסור, [להשיטות דסתם יינם בששים] בנשפך מהני, ובנגע בקילוח לא מהני, דהא חשיב כאילו נגע בכולו, ובשו"ע קכ"ו סעיף ז' פסק דלא כתוס' וע"ש בש"ך ובביאור הגר"א.

(ב) ברמב"ן ע"א ב' הביא מהראב"ד שאפי' נגע גוי ממש ביין שבכלי או בקילוח אינו אסור בהנאה, וימכר כולו חוץ מדמי נגעו, דנצוק כתערובות [חבית] חשבינן ל' ולא כגוף המגע, וכן מבואר באריכות בת' הראב"ד שבתמים דעים ס"י קי"א, ואם נכון הגי' "חבית", מבואר בזה עוד חידוש, דלא חשיב כתערובות יין ביין אלא כתערובות חבית בחבית, והיינו משום שע"י חיבור אינו מעורב ממש, אלא שיש לו דין תערובות, ותערובות חבית קיל, דפסקינן לקמן כרשב"ג דימכר כולו חוץ מדמי יין נסך שבו רק בתערובות חבית בחבית, ולא ביין ביין, דביין ביין שנכנס האיסור לתוך ההיתר, חשיב הכל כאיסור, [אולם מעיקר דינו של הרמב"ן, אינו מוכח דהוי כחבית בחבית, דהא בסתם יינם מקילים אף בתערובות יין ביין], אולם בתשו' הראב"ד שם מבואר דהוי כתערובות יין ביין, ומותר למכור חוץ מדמי האיסור דוקא בסתם יינם.

(ג) בחי' הרשב"א ע"ב ב' הביא מהראב"ד להיפוך דבכל אופן שנאסר ע"י נצוק לתוך יין נסך חשיב כיון נסך עצמו ואסור בהנאה, וכן שיטת הרמב"ם פ"ב מא"ס הי"ב והרשב"א האריך לחלוק ע"ז, דודאי לא גרע מתערובות יין

ביין, ובט"ז קכ"ו סק"ו ביאר דס"ל שנצוק חיבור אינו מדין תערובות, אלא שע"י החיבור חומרת התחתון חלה על העליון, וע"ע בלח"מ פ"ג מא"ס הכ"ד ובפרישה קכ"ו י' דבארו שיטת הרמב"ם באופ"א.

ד) בחי' הריטב"א ע"ב א' כתב דכיון דנצוק לאו מדין תערובות אינו אוסר את העליון רק בשתיה כיון דאין האיסור למעלה ואינו נמכר עמו, ומה"ט אף ששים לא בעי' כיון דאינו נותן בו טעם, ועי' בב"י קכ"ו דג"כ הק' כסברא זו על הטור דודאי אסור רק בשתיה כיון דאין האיסור נמכר עמו, ועי' בט"ז סק"ו ובדרכ"מ אות ד' דכתבו דהוי כאילו היה מעורב ממש ולכן שייך שימכור חוץ מדמי י"נ שבו, וע"ש בט"ז דתמה על הב"י דהיה לו להק' אף על מה שכתב הטור דבעי' ס' לבטלו דהא לאו תערובות הוא.

ה) עי' בדרכי משה אות ד' דכתב דגם לגבי נצוק דעירוי יש בזה ב' אופנים, או מדין חיבור או מדין עירוב, ומבואר בזה חידוש גדול דאעפ"י דהשתא ליכא מגע גוי, מ"מ כיון דהיין נוגע ביי"נ נאסר כל היין מדין נצוק, [וביאר בזה מחלוקת הרשב"א והטור] וזהו חידוש גדול.

ו) לקמן ע"ג א' פריך הגמ' דבמערה מחבית לבור נימא קמא קמא בטל, והק' הראב"ד הא נצוק חיבור ונאסר הכל. והיינו דע"י נצוק הוי כנתערב כולו בב"א. ותי' דמיירי דמקטף קטופי, שאין שייך נצוק חיבור. וברמב"ן חלק עליו דנצוק חיבור היינו דאנו רואין את הנצוק כמעורב ע"י קילוח זה, וכל שהי' בטל אילו הי' מתערב ע"י קילוח, ה"ה דבטל ע"י נצוק חיבור.

ובחי' הר"ן כ' ג"כ ע"ד הרמב"ן וז"ל שאין הנצוק חיבור אלא לומר שהיין של מעלה דינו כאותו יין שנתערב למטה והרי הוא כמותו, וכיון שאותו שנפל למטה נתבטל ונעשה היתר היאך יאסור יין שלמעלה עכ"ל. והיינו דע"י שמתערב יין נסך שלמטה נחשב כאילו יין נסך שלמעלה ג"כ נתערב, דמה שלמעלה נמשך אחר מה שלמטה.

אם ר"ה קאי למ"א

א) הרא"ש הק' אמאי אין הגת נאסר אף בלא שיחזיר הגרגותני משום דכבר התחיל לימשך, ובתיי' קמא תי' דר"ה קאי למ"ר אבל למ"א הגת אסור אף בלא שיחזיר לתוכו את הגרגותני, ונפק"מ בדינא דר"ה אף למ"א באופן דהגת פקוקה ומלאה, דאף דאינו יין נאסר בתערובות, אולם בפ"י הב' כתב הרא"ש לחדש דאף למ"א שרי, כיון דהיין נמשך מהגת ביחד עם הענבים, ורק בגרגותני נפרד היין מהענבים, ואף למ"א אינו אוסר את היין, והמקשן טעה וסבר דלמ"ר קאמר ולכך הוכיח מיניה דנצוק חיבור אבל לפי האמת דר"ה קאי אף למ"א ליכא הוכחה דנצוק חיבור אלא דיין שבגרגותני אסור משום דהתחיל לימשך, וסיים הרא"ש דניחא השתא לפסק רבינו תם דנצוק אינו חיבור, וצ"ב כוונתו, ועי' בקרבן נתנאל אות ז' ולא הבנתי דבריו.

ובמקור מ"ח כתב לבאר דהיה קשה להרא"ש כיון דקאי למ"א ולכך אסור היין שבגרגותני אסור דהא התחיל לימשך, א"כ אמאי אין הגת נאסר משום נצוק, [ואפשר לדחוק דבאמת לא מיירי הכא דהיה מגי ביין אולם עדיין קשה לרשב"ם דנאסר משום כח] והרי לקמן נראה מדברי הרא"ש דס"ל כרש"י דאמרינן ניצוק אף במיא בעלמא, ולכך כתב הרא"ש דלפי ר"ת א"ש כיון דלהלכה קי"ל דנצוק אינו חיבור, אולם א"כ יקשה על השו"ע דפסק כהרא"ש אף דס"ל דנצוק חיבור, וכבר עמד בזה הט"ז קכ"ג ס"ק י"ב, ובט"ז ר"ל דבאמת אסור משום נצוק והשו"ע

מיירי הכא בעיקר הדין ולא בדין נצוק, וברעק"א כתב לתרץ דבאמת אם אין לו שם יין לגבי מגע אף אינו נאסר בנצוק, אלא דלפי מה שהיה המקשן סבור דר"ה קאי למ"ר, ומ"מ הגת נאסר משום נצוק, ע"כ חזינן דאף דאין לו שם יין למגע נאסר בנצוק, ואדרבא הא גופא פריך וכי נצוק חיבור מועיל לאסור אעפ"י דאין לו שם יין לגבי מגע, אבל לפי האמת דר"ה קאי למ"א י"ל דהיכא דאין לו שם יין לא אמרינן נצוק.

(ב) הרשב"א בתוה"ב ריש שער ב' הביא מדברי הראב"ד דהק' מאי קמ"ל ר"ה דהחזיר גרגותני לגת אסור הא איהו גופא קאמר דהתחיל לימשך אסור, והראב"ד הוכיח מזה כשי' הרמב"ן דאף למ"א רק מה שנמשך נאסר, ור"ה קמ"ל דאעפ"י דאין לגת שם יין מ"מ נאסר בתערובות משהו דיין מיהא הוי, וברשב"א תמה עליו "אם במגע עצמו אינו נאסר היאך יאסר בתערובות יין שנאסר מחמת נגיעת עו"ג יפה כח האב מכח הבן ויציבא בארעא וגיוורא בשמי שמיא" ובט"ז קכ"ג ס"ק י"ב הביא לקו' הרשב"א וקילסה, וברעק"א כתב דיל"ע דילמא באמת סבר ר"ה כאביי דחשיב מין במינו ולכך ס"ל דנאסר במשהו אבל לדינא י"ל דליתא לדר"ה כיון דקיי"ל דחשיב כמין בשאינו מינו. אולם עיקר קו' הרשב"א צ"ב רב דהא ודאי אם נתערב יין במים בעי' ששים לבטלו וכדתנן לקמן ע"ג א' ולכך אעפ"י דאינו נאסר במגע מ"מ נאסר בתערובות וכבר עמד ע"ז בחזו"א סי' מ"ה ס"ק ג' ד"ה ובת"ה.

לענין הלכתא

(א) שיטת רש"י דקיי"ל דנצוק חיבור, והוכיח כן מדינא דר"ה דא"ל לחמרא דמקטפי קטופי, והרא"ש דחה דר"ה אמר כן משום דין כחו ולא משום דין נצוק, וצ"ב דהא לענין כחו אף מקטף קטופי חשיב כחו, וכבר עמד ע"ז בק"נ אות ל', ובתוה"ב שער ה' והריטב"א בשם הרא"ה והר"ן דחו דר"ה מספק"ל ומספק עביד הכי.

(ב) דעת ר"ת דלהלכה נצוק ל"ה חיבור, וראיתו מהא דר"ה שתי בקנשקנין, [ומוכח דפליג על ביאור תוס' ע"ג א' ד"ה איכא], והראב"ד דחה דשאני התם דאין סופו לירד, אולם בתוס' הוסיפו להוכיח מגישתא ובת גישתא, והיינו דבאו להוכיח דלא כהראב"ד, ומוכח מיניה או דלא בעי' סופו לירד או דכה"ג נמי חשיב סופו לירד, ועי' ברש"ש דתמה דשאני גישתא דאח"כ יוצא היין מעצמו אבל בקנשקנין אינו יוצא אלא כשמוצץ ומיד שוסק מלמצוץ אינו עולה, וע"ע חזו"א מ"ח סק"ה.

(ג) עוד הוכיחו הראשונים מהא דפריך בסוגיא דגרגותני ש"מ נצוק חיבור, ומשמע דר"ה ס"ל דאינו חיבור, ועי' באו"ש פ"ב ממאכ"א הי"ב דישוב עפ"י שיטת רבינו שמעיה דאף למ"ר אסור הגת בשתיה, וא"כ ע"כ דר"ה אתי לאשמועינן דאסור אף בהנאה, וא"כ ע"כ דס"ל כרשב"ג רק לגבי חבית בחבית ולא לגבי יין ביין, ולכך אסור כל הגת בהנאה, ולכך פריך דאף אם נצוק חיבור, מ"מ היינו דוקא לענין דהוי כתערובות חבית בחבית ולא לגבי דיהא כאילו נתערב באמת יין בגת, דהא אנ"ס דלא בא טעם יין לגת מחמת הנצוק, ולכך פריך וכי ר"ה ס"ל דנצוק חיבור אף לענין דיהא אסור בהנאה כאילו נתערב ממש טעם איסור בגת.

ועד"ז י"ל עפ"י דרעק"א על הט"ז בסי' קכ"ג ס"ק י"ב דלפי טעות התלמיד דר"ה קאי למ"ר פריך דאטו נימא נצוק אף לאסור דבר שאין לו שם יין, וא"כ אין לנו ראיה מסוגיין דר"ה הדר ביה.

וע"ע בחזו"א נ"א סק"ה וסק"ו דכתב לפרש החידוש בנצוק דסוגיין עפ"י הרשב"ם דמתני' מיירי באיסור דכחו וכוונת הגמ' להוכיח דיש נצוק לכחו, ועוד כתב לפרש דכל מה דנאסר מדין נצוק הוא רק כשזה אותו מין אבל במים לא שייך לומר דהוי כחטיבה אחת דנימא נסך מקצתו נסך כולו, ולכך למ"ר לכאו' לא שייך נצוק, וזהו דפריך אטו נימא דנצוק חשיב חיבור לענין דנימא דחשיב כאילו ירד היין שבגת לבור ונהפך ליין, וזה ע"ד מה שבארנו לפי"ד רעק"א.

אולם מדברי הראשונים דהוכיחו מסוגיין דר"ה הדר ביה, מבואר דאינו כן והכל חשיב כחדא נצוק, וע"ע. (ד) עי' בשו"ע קכ"ו סעיף ז' דנגע בקילוח ויש בחרצנים ששים כנגד הקילוח לא נאסר היין שבגת, משום דאמרינן סלק, ומקורו משו"ת הרשב"א הובא בב"י סו"ס קכ"ו, ועי' בש"ך סקי"ג דהק' אמאי לא פסק כתוס' ע"ב ב' דבנגע בקילוח לא מהני ששים כיון דחשיב כנגע בכולו, ותי' בתפארת למשה ובחדרי דעה תי' דשאני הכא דאדרבא כיון דאמרינן סלק ממילא איכא ביטול על היין וכמאן דליתא ולא שייך נצוק דיחשב כחדא מילתא, דהא החרצנים בטלו אותו, ומהיין לחרצנים לא אמרינן נצוק כמו דממים ליין לא אמרינן נצוק.

וע"ע בב"י בריש קכ"ו דהביא לתוס' הנ"ל, אולם בסוף הסי' הביא לדברי ר"י דכתב לדינא דתוס' ותמה עליו בבדק הבית דמנין לו הכי, וע"ע דהא הביא בריש הסי' דכתבו כן התוס', וע"ע בט"ז קכ"ד ס"ק ל"ג ובנובי"ק יו"ד סי' ל"ט ובמקור מים חיים שם, ובהגהות שואל ומשיב על הנוב"י.

(ה) ובעיקר דברי הרשב"א דאפשר לצרף החרצנים לבטל היין, מבואר כן בתוס' נ"ו ב', ועי' ברשב"א שם בתשו' דהק' עליו דהא דהא אינם מעורבים עם היין, ותי' דכל שנאסר מחמת האיסור הרי הוא מצטרף לבטל את האיסור, ועי' בתורת הבית בשער ה' דכתב הרשב"א כתוס' הנ"ל, ותמה עליו הרא"ה דא"א לצרפן וע"ש במשמרת הבית, וע"ע בב"י ריש קל"ד דלמ"ד נצוק חיבור אפשר לצרף את היין שלמעלה לבטל את האיסור שביין למטה, אלא דלא קיי"ל כמ"ד נצוק חיבור אף לקולא, וכן פסק הרמ"א שם סוף סעיף ב', ומבואר דפשוט לב"י דאפשר לצרף אף ליין שאינו מעורב בהדי' עם האיסור, וע"ע בב"ח קכ"ג ס"כ ובחזו"א מ"ח סק"י ונ"ב ס"ק י"א מה דתמהו בזה, וע"י ביד יהודה סי' עמ' ק דהביא מהאו"ז סי' תשנ"ו דודאי אין מצרפים לחרצנים, וע"ש בדבריו.

נצוק בר נצוק

שיטת רש"י

(א) שיטת רש"י דנב"נ לא הוי חיבור, ולכך בעובדא דרש"י מותר היין שבחבית, ומה"ט לא פריך הגמ' דאף הגת תאסר מדין נצוק, ובראשונים נחלקו עליו דשאני גת דאין לו שם יין ולא מהני הנצוק, ועי' ברמב"ן דהוסיף לבאר בקושייתו דלפי מה שפירש למעלה אף מה שבגרגותני אינו יין ורק הקילוח מהגרגותני ולמטה נאסר, וצ"ב כוונתו דהא בפשוטו ר"ה קאי כמשנה ראשונה, ואף לרש"י אין לגת שם יין, והיה אפ"ל דהא באמת הריטב"א [ד"ה ואיכא למידק] הביא בשם הרמב"ן דסוגיא דהכא אזיל אף למ"א, ומה"ט גופא דהא לשיטתו אין נאסר אלא מה שנמשך ולכך אף למ"א אין הגת נאסרת בלא הגרגותני, אולם נראה דא"א לומר כן דהא הרמב"ן כתב להדי' ????

ואפ"ל לפי מה דביאר הר"ן דיסוד החילוק בין מ"ר למ"א דלמ"א כיון דהיין הנמשך מחובר ליין שבגת הכל נאסר דהכל נמצא בכלי אחד, אבל למ"ר דרק מה שבבור נאסר ואינו מחובר כלל ליין שבגת שרי, ולפי"ז י"ל דלענין היין שבגרותני והגת חשיב דהכל בכלי אחד ואף למ"ר יהא הכל אסור ולכך הוצרך הרמב"ן להוסיף דהא לשיטתו רק מה שנמשך נאסר.

(ב) וברא"ש תירץ דשיטת רש"י דחשיב כתערובות ומין במינו הוא, [דאי הוי מבשא"מ לא מהני נצוק, דהא ליכא נר"ט מחמת הנצוק, ועי' חזו"א סק"ו דודאי הוי מין במינו], וברשב"א תי' דרש"י ס"ל דר"ה אזיל למ"א, ולשי' רש"י בהתחיל לימשך גם מה שבגת נאסר, ולכך קשיא ליה דא"כ אמאי אין מה שבגרותני נאסר מחמת נצוק דהא אית ליה שם יין, ולכך הוכיח דלא אמרינן נב"נ, ובתוה"ב סוף שער ה' תירץ דבאמת הו"מ לאקשוויי דא"ה אף גת תאסר, אלא כיון דדחי דלא מיירי בנצוק לא האריך להק'.

ועי' בריטב"א דתמה בעיקר הדבר אמאי לא אמרינן נב"נ, דהא ע"י נצוק קמא חשיב חתיכה דאיסורא, ושוב יאסר העליון מחמת תערובות.

(ג) והנה בעיקר שיטת רש"י היה אפ"ל דבאמת איכא חילוק בין נצוק דמגע לנצוק דתערובות, והיינו דכשאנו דנים לענין נצוק דמגע אף דהוא נב"נ לא איכפ"ל, דסו"ס חשיב כאילו נגע בעליון, אולם כשאנו דנין לענין נצוק דתערובות שפיר י"ל דנב"נ גרע, וכן לענין מיא דגת תלוי בהא, דנצוק דמגע לא מהני דהא לאו יין הוא, אולם נצוק דתערובות מהני כיון דסו"ס מעורב בו יין נסך, דלענין תערובות בודאי חשיב כמין במינו, ולפי"ז היה מיושב היטב שיטת רש"י, אולם בדברי הרשב"א חזינן דאף דחשיב יין גמור למ"א, לא אמרינן ביה נב"נ, וחזינן דלרש"י לא אמרינן נב"נ אף בנצוק דמגע.

(ד) עי' ביאור הגר"א ס"ק ד' דהביא מהמרדכי סי' תתנ"ו דהביא מהרשב"ט והראב"ה להוכיח דל"א נב"נ מלקמן ע"ב ב' דדייק דנצוק חיבור ממתני' דנטל את המשפך, וקשה דמשמע דרק משום דחזר ומדד עם המשפך לצלוחיתו של ישראל אסור, אבל אם מדד לצלוחיתו של ישראל בלא המשפך שרי, וקשה אמאי אין היין שבמדה נאסר משום נצוק, וע"כ משום דהוא נב"נ, וכן הוא בראב"ה סי' אלף וס"ט, וצ"ע אמאי חשיב נב"נ הא הוי חד נצוק דהא איכא קילוח ישר מהמדה לכלי של הגוי דרך המשפך, ודמי לגרנותני דמבואר בתוס' דאם היה נקבים ישרים חשיב חד נצוק, שו"ר שעמד בזה בחדרי דעה, ואולי ראייתו של המרדכי מהא דלא נאסר המדה השתא כשהוא שופך לכלי של הישראל דרך המשפך שיש בו עכבת יין ונמצא משתכר באיסוה"נ, וע"כ משום דהוי נב"נ, וצ"ע בלשון הראב"ה דלא נראה כן.

שיטת הראשונים

(א) שיטת ריב"ם דנב"נ הוי חיבור ובעובדא דרש"י אסור היין שבחבית, ושאני גת דמיא בעלמא הוא, ועי' תוס' ד"ה מהו דמוכח דרש"י וריב"ם פליגי הן לענין נצוק דתערובות והן לענין נצוק דמגע, דלרש"י תרוייהו חשיב נב"נ, ולריב"ם בנצוק דמגע אף נאסר בהנאה דחשיב כנגע בעליון, וכן לענין עובדא דרש"י אסור העליון מחמת התערובות.

(ב) עי' בתוס' דהק' הריב"ם ב' קושיות לרש"י, וכבר תמהו מה הוסיפו בקושיא הב' ועי' רש"ש וחזו"א נ"א סק"י ד"ה ובתוס' במוסגר.

ונראה לפרש דבתחילה הק' דכיון דאינו יין ליאסר במגע ה"ה דאינו יין להאסר בנצוק, ויסוד דבריהם דזה ודאי דמחמת הנצוק לא נתערב יין אסור בחבית למעלה, אלא דמדין נצוק חשיב כאילו נתערב, ויסוד הדבר הוא [ורמז לזה החזו"א בלשונו הקצר סי' נ"א סק"ו דנצוק מועיל דחשיב כחטיבה אחת ונסך מקצתו נסך כולו] דחז"ל גזרו דכל שמעורב ביין י"נ הרי"ז תערובות האסורה, והוי כהיתר נהפך לאיסור, אולם כ"ז כשיש לכל התערובת שם יין אבל אם אין לתערובות שם יין לא שייך לומר דההיתר נהפך לאיסור, ולא שייך לאסור את היין רק באופן דשייך דיחול עליו איסור י"נ, וכיון דהיין שבגת אין לו שם יין לענין דיני י"נ אינו נאסר משום נצוק, ואח"כ הק' דאף אי נימא דמ"מ יכול ליאסר בנצוק אף שאינו נאסר במגע, מ"מ כיון דהיין שבגרותני נאסר במגע ויין שבגת אינו נאסר במגע הוי כב' מינים ולא שייך בזה כלל דין נצוק, וכמו דדיק הריב"ם בלשונו דיסוד דין נצוק הוא דע"י הגרנותני חשיב כאילו הגת מחובר לחבית, וכיון דאין דינם שוה לא שייך להופכו לחדא מילתא, וכעין מה שכתב הרא"ש לקמן נ"ט א' דלא אמרינן נצוק ממם ליין כיון דב' מינים הם, ובקצרה קו' קמא היא בהל' תערובות דלא שייך לחול עליה שם תערובות של י"נ, וקו' הב' בהל' נצוק דלא חייל דין נצוק מיין למים.

וזוהו ביאור דברי הר"ן דהביא לקו' הריב"ם והוסיף דאף דבתערובות מתסר ומה"ט החזיר גרנותני לגת אסור, מ"מ אינו תערובות גמור כשאר תערובות, ונראה דכוונתו דאף דאם נתערב י"נ בגת כל הגת אסור, היינו משום דחיישינן שמא הוא שותה יין, דהא מב"מ לא בטיל, אבל היכא דאנו באים לאוסרו משום נצוק, ודאי לאו תערובות גמור הוא, אלא דבדין נצוק נתחדש דההיתר נהפך לאיסור, וכיון דאין לו שם יין לא שייך שיחול עליו דין י"נ אף משום נצוק, וכנ"ל.

והנה הרא"ש בסי' ד' כתב דהא דטיפת גרנותני אוסרתו משום דהוי מב"מ, וכוונתו דכל האיסור משום דיש חשש שהוא שותה י"נ וכיון דהוי מב"מ לית ליה ביטול ואסור, ואח"כ הביא לדברי רש"י דהק' אמאי אין הגת נאסר משום נצוק ותי' דהוי נב"נ, והביא קו' הריב"ם דהא הוי מיא בעלמא, ותי' הרא"ש דכיון דמתסר ע"י נצוק הוי כאילו נתערב יין מהבור לתוך היין שבגת ואסור, ודבריו צ"ב דאף דגדר האיסור מדין תערובות אולם בודאי דלא נתערב איסור ממש לתוך ההיתר אלא דדינו כאילו נתערב, וא"כ מה מועיל דהוא משום תערובות, הרי כיון דהוי מיא בעלמא לא שייך לומר דיחול עליו דין תערובות י"נ, וצ"ע.

וע"ע במה שכתבנו לעיל בסוגיא ד"נמשך" עוד ביאור בתוס' והבוחר יבחר.

(ג) ובמה דכתבו דלשי' הרשב"ם עדיין יש להוכיח, עי' בב"י קכ"ג סעיף י"ז דכתב דמהכא מוכח דיין שבגת אינו נאסר משום כוחו כיון דהוי מגואי, וצ"ב כוונתו דהא בתוס' מבואר דטעמא משום דאין לו שם יין, ועי' בהגהות ר' העשיל בסוף הטור השלם שעמד בזה.

נצוק בכחו

ברש"י ע"ב ב' ד"ה דגואי כתב דכיון דלא גזרו משום כחו על היין דמגואי מותר היין שבפנים, והוכיחו מזה הראשונים דדעתו דלא אמרינן נצוק לכחו, וכן הוכיחו בתוס' שם ד"ה כחו והבעל המאור שם, וטעמא דמילתא בארו הרמב"ן והרשב"א בדעת רש"י שהוא קולא בכחו, ועי' בב"י דהק' דזה סותר למה דהביאו הראשונים בסוגיא דגרגותני מתשובת רש"י דמבואר דאמרינן נצוק לכחו, ובאמת דהרמב"ן הביא לעובדא דרש"י בלא העובדא דכחו, אולם דעת הראב"ד דכל הסוגיא שם קאי למ"ד נצוק אינו חיבור אבל למ"ד נצוק חיבור נאסר אף מה שבתוך הכלי והסכימו עמו הרמב"ן והרשב"א בשער ה'.

ובשו"ע ריש קכ"ה פסק דאמרינן נצוק לכחו, וברמ"א הביא די"א דלא אמרינן נצוק בכחו, ובש"ך סק"א תמה דהמחבר סותר עצמו למה שפסק בסי' קכ"ד סעיף י"ד לגבי ניטל ממנו הברזא דאם הוא בענן דא"א לו לשכשך הוי כחו ומה דמגואי מותר, והרי דעת המחבר דיש נצוק לכחו, ועי' מטה יהונתן בסי' קכ"ד דיישב דברזא קיל מכחו דעלמא כיון דהוא רק מסלק הברזא וממילא נפיק היין, ובכה"ג לכו"ע לא אמרינן נצוק.

נצוק באיסור שתיה

עי' בתוה"ב שער ה' דהאריך אם אמרינן נצוק מיין דאסור רק בשתיה, ומסיק דלא אמרינן נצוק אלא בי"נ דאסור דאסור בהנאה, וכן פסק המחבר קכ"ו סעיף ה', ועי' בביאור הגר"א סק"ט דהוכיח כן מלשון רש"י בע"ב ד"ה אלא דכתב דבעי' דיהא בצלוחית יין, ומשמע דאם אין שם יין, אף דהיין שבא לכלי גוי ונאסר בשתיה, מ"מ לא אמרינן הנצוק לאסור את היין שלמעלה, ועי' בריטב"א בסוגיא דנצוק דביאר טעמא דמילתא דדוקא באיסורא"נ דראוי לאסור במשהו איכא דין נצוק אבל באופן דמותר בהנאה אינו אוסר אלא בנו"ט כשאר איסורים, וממילא לא מהני נצוק דהא אינו נותן טעם, וצ"ב דהא אף בי"נ דאוסר במשהו אי"ז תערובות גמורה, דהא לא נתערב י"נ למעלה אלא דרבנן גזרו דנסך מקצתו נסך כולו, וא"כ מה איכפ"ל אם עומד לטעמא או לא, וצ"ב.

ובשו"ע קכ"ה א' פסק דאמרינן נצוק לכחו, ותמה הש"ך סק"א דהא שיטת המחבר דכחו אסור רק בשתיה וס"ל נמי דלא אמרינן נצוק לאיסור שתיה, ועי' חזו"א מ"ז ס"ק י"א ד"ה ב"י.

והיה אפ"ל עפ"י שיטת התוס' דיש ב' ענינים בנצוק, דיש נצוק דתערובות ויש נצוק דמגע, וא"כ י"ל דכל מה דאמרינן דליכא נצוק במותר בהנאה הוא רק באופן דמערה לכלי שיש בו יין שמותר בהנאה, דבזה קיי"ל דלא חשיב תערובות מחמת נצוק אלא כשהוא נצוק לאיסורא"נ, אבל באופן שהוא שופך דהוא שופך יין ונאסר היין שלמטה משום כחו, י"ל דע"י הנצוק חשבינן לכל היין כחדא מחתא, וכמו דאם נגע בקילוח חשיב כאילו נגע בכולו, ה"נ כשיש כחו על היין שלמטה חשיב כאילו כל היין נאסר בכחו, וכל מה דאמרינן דכחו מגואי שרי, הוא רק באופן דאנו באים לאסור מכח מעשה כחו שעשה בתוך הגת, משא"כ הכא, ולכך הך דין נצוק שייך גם באופן דאסור רק בשתיה, וכן מיושב לפי"ז מה דהק' הש"ך דהשו"ע פסק דלא אמרינן נצוק בכחו, דהא דלא אמרינן נצוק בכחו הוא רק באופן שהוא נדון של נצוק דתערובות אבל באופן שהוא נדון של נצוק דמגע שייך אף בנצוק דכחו.

ובזה מיושב סתירת דברי הראב"ד דהראב"ד בהשגות פסק דנצוק מותר בהנאה ואילו הרשב"א בשער ה' הביא דעת הראב"ד דאמרינן נצוק לכחו ונאסר הכח בהנאה, ולהנ"ל א"ש דנצוק דמגע כיון דחשיב מחמת דין נצוק כחדא מילתא, ממילא נאסר הכל בהנאה כאילו היה מעשה האוסר בהנאה על כל היין. אולם כ"ז אינו נכון דהא השו"ע קכ"ו סעיף ז' פליג על התוס' ופסק כהרשב"א דאף בנצוק דנגע בקילוח אינו אלא כתערובות, ואולי לפי"ד התפארת למשה שהבאנו לעיל יש ליישב.

סוגיא דמגע והמסתעף

נ"ו ב' - נ"ז א'

עובדא דינוקא

(א) דעת רוב הראשונים דינוקא קאי למ"א ומ"מ בדצייר ליה ידיה שרי אולם בריטב"א כתב דודאי למ"א אף בצייר ליה ידיה אסור אלא דתלוי בפלוגתא דר"נ ורבנן ומתני' קאי לרבנן וינוקא ס"ל כר"נ דמדדו ברגל שרי.

(ב) עי' תוס' דמיירי בגת של גוי והנידון לגבי איסור"נ, ועי' במהרש"א דביאר ב' אופנים אמאי איכא איסור שתיה בשל גוי, או משום חשש בליעות איסור שיש בגת דגוי, או משום נצוק, ועוד יש לפרש לפי השיטות דסתם יינם אסור בשתיה גם באופן דודאי לא נגע בו גוי, וכבר הרגיש בזה הרש"ש לעיל נ"ה א'.

והנה בתוס' משמע דבגת דישראל שרי אף בשתיה, ויש להסתפק אם משום דס"ל דניסוך ברגל שרי אף בשתיה, או דבאמת ס"ל דניסוך ברגל אסור בשתיה, אלא דלר"ש דמגע שלא בכונת ניסוך שרי בשתיה ה"נ הכא שרי, וכמו דבארו בד"ה הוה בעובדא דנהרדעא דמיירי בגת דישראל ושמואל בא להתיר אף בשתיה משום דר"ש, [ויש בזה נפק"מ גם למה דהק' רעק"א בסי' קכ"ה להשי' דכחו אסור בהנאה אמאי לא אסר הכא מדין כחו, אולם אי נימא דניסוך רגל שרי אף בשתיה, א"כ יק' לכל השיטות דיהא אסור עכ"פ בשתיה משום כחו].

(ג) עי' ברמב"ן דכתב דספק הגמ' לענין איסור"נ ופשט הגמ' דאי לא צייר לידיה אסור בהנאה ואי צייר לידיה, משום רגל לא איכפ"ל דניסוך דרגל לא הוי ניסוך לאוסרו בהנאה וכשיטת ר"נ, ועי' בריטב"א דהק' עליו דהא ר"נ שרי אף ברגל אף בשתיה, ותי' או דדריכה שאני דהיא מלאכה נמשכת ואיכא למיחש טפי, או דבשיטת ר"נ קאמר ולא כר"נ ממש, אולם ברשב"א מבואר דכוונת הרמב"ן דר"נ ס"ל דניסוך דרגל אסור בשתיה ושרי בהנאה וכן דעת הר"ן.

(ד) עי' ברשב"א דהביא מהראב"ד דמיירי בגת דישראל ומבע"ל אם נאסר בשתיה ופשיט ליה דבצייר לידיה שרי אף בשתיה כיון דניסוך דרגל בזיא להו, ותמה עליו הרשב"א דלשון הגמ' משמע דמיירי בגת דגוי, ותו דהא אף ר"נ לא שרי אלא בהנאה.

ניסוך דרגל לא שמיה ניסוך

(א) עי' בר"ן דהאריך לבאר דיש בזה ב' אופנים (א) דרך היכא דטרוד במלאכתו כמו במדידה לא שמיה ניסוך (ב) דניסוך דרגל גרע ואף היכא דלא טריד לא הוי ניסוך, ומסיק הר"ן כצד הב', אולם הרא"ש בסי' י"ח כתב דר"נ דריכה ברגל שרי כיון דטרוד במלאכתו אבל היכא דלא טריד אסור בהנאה אף לר"נ, וכן דעת הרא"ה בבדק הבית בשער ב', ולשיטת הרי"ף דהשמיט לכל הסוגיא בארו הראשונים דס"ל דאף בטרוד אסור בהנאה.

(ב) עי' בטור סי' קכ"ד דהביא מחלוקת הרשב"א והרא"ש הנ"ל אם ניסוך דרגל שרי בהנאה רק בטרוד או גם בכוונת מגע, ומלשון הטור משמע דבלא צייר לידיה גם בדריכה אסור בהנאה ולא התיר הרא"ש אלא בצייר לידיה, אולם הב"י נחלק עליו דמסתימת לשון הרא"ש מבואר דאפילו לא צייר לידיה שרי בהנאה כיון דטרוד במלאכתו ואף ביד הוא טרוד להפוך בענבים ולבצרם, ובב"ח חולק על הב"י והוכיח כדבריו דהא הרא"ש בסי' ג' הביא לדברי התוס' לעיל נ"ה ב' בשם ר"ת דלא גזרינן צייר אטו לא צייר, ומבואר להדי' דרך בצייר לידיה שרי ברגל, עוד הק' האחרונים דא"כ הדרה קו' הראשונים אמאי אין דורכין למ"א הא טרוד ביד וברגל.

ובמקור מים חיים כתב לתרץ דהרא"ש ס"ל דבעיא דינוקא מיירי בגת דישאלו אם מותר בהנאה, והשיב דשרי, ושאלו הא מנסך בידיה, וס"ל להש"ס כר"נ דמדדו ביד אסור בהנאה אף באופן דהוא טרוד במלאכתו, ומשני דצייר לידיה, וניסוך דרגל לא שמיה ניסוך כיון דטרוד, אבל היכא דלא טריד אסור אף ברגל, אולם כ"ז בגת דישאל אבל בגת דגוי דמבואר בר"ן דלא שייך בזה סברא דטרוד בעבודתו אסור לדרוך עמו דמשתכר מאיסוה"נ, ולכך במ"א אמרו דאין דורכין עמו בגת של גוי, והרא"ש לעיל מיירי בגת דגוי והכא בינוקא מיירי בגת דישאל.

וע"ע בט"ז ס"ק י"ז ובביאור הגר"א ס"ק כ"ה וט"ז קכ"ג ס"ק י"ד וש"ך ס"ק מ"ב ומ"ג ובהגהות רעק"א.

(ג) הראשונים הק' דהא למ"א אין דורכין בגת ואסור בהנאה, ואילו הכא מבואר דשרי בהנאה, ונשנו בזה כמה תרוצים. (א) בחי' הרשב"א תי' דמ"א מיירי בגת דגוי וחיישינן דמתוך חיבת הניסוך משכשכו ברגלו ומנסכו אבל בגת דישאל מחשבתו נכרת מתוך מעשיו דאינו מתכוין לאוסרו על בעל היין. (ב) הרשב"א בתורת הבית שער ב' תי' דמתני' מיירי דלא צייר לידיה ולכך חיישינן דבזמן העבודה ינסך בידו אבל הכא מיירי דצייר לידיה ולא חיישינן לניסוך דרגל כיון דבזיא להו מילתא, ועי' בבדק הבית מה דהעיר עליו ועי' היטב לשון הרשב"א במשמרת שם. (ג) בחי' הריטב"א תי' דשאני דריכת ענבים דהוי מלאכה נמשכת ולכך חיישינן דמתוך חיבת הניסוך ישכשך ברגלו וינסכו, אבל בעלמא לא חיישינן דינסכו, וצייר לידיה לא מחמירינן אף במלאכה נמשכת ולכך מדמה מדידה לדריכה, ע"ש מה דביאר לפי"ז את כל מהלך הסוגיא.

(ד) הרי"ף השמיט לעובדא דינוקא וביאר הר"ן דס"ל דמבריייתא דאגודמים לקמן נ"ח א' מוכח דנגיעת פיו אוסר בהנאה ונגיעת פיו כנגיעת רגל, אולם הר"ן נקט דאסור רק בשתיה ולא בהנאה, וכן דייק הב"י מלשון הרמב"ם פי"א ממאכ"א הי"א וע"ש בכס"מ ובש"ך קכ"ג מ"ג ורעק"א שם, ועי' בחי' בית מאיר דתמה דלשיטת הרי"ף מבואר דמ"מ היכא דעביד ע"י דבר אחר שלא בכוונת ניסוך שרי בהנאה ולכך מדדו בקנה ימכר, וא"כ הדרה קו' תוס' ד"ה אי דמה ההוכחה ר"ש ותי' קמא להרי"ף ע"כ אינו נכון, וע"ש דהוסיף להק' דאף תי' בתרא ל"ש לשיטת הרי"ף.

ובזה ביארו הראשונים הא דהשמיט הרי"ף לבריייתא דמדדו בין ביד בין ברגל ימכר, ומשום דמבריייתא דאגודמים מוכח דמגע אוסר אף באופן דטרוד בטעימת היין ואינו מכוין לנסך, ודחה הר"ן [כ"ז א' מדפי הרי"ף ד"ה ואיכא

הא' דיש לחלק בין אם נוגע לצורך הישראל או שהוא נוגע לצורך עצמו דחיישין טפי לניסוך, והרמב"ן ד"ה שרייה וברא"ש סי' ח' דחו דשאני מדידה דממחשביתו חזינן שלא כיון אלא להנאתו של הבעה"ב אבל באגרדמים דרכם לנסך מה שהם שותים דחשוב שאינו מפסיד לבעה"ב.

כחו דרגל

ע"י רעק"א קכ"ה דהק' להשי' דכחו אסור בהנאה אמאי ליכא בינוקא איסור משום כחו על היין שבבור ושוב אסור היין שבגת בהנאה משום נצוק, [ולכא"ו היה יכול להק' מעובדא דנהרדעא דבפשטות מיירי דירד היין לבור וחייל שם יין על היין שבגת ושוב יהא אסור משום כחו אף בלא דין נצוק], ויש להוסיף דלשי' הריטב"א דשרי ברגל אף בשתיה תקשי אמאי אינו אסור בשתיה משום כחו, ובמהרש"א כתב דכיון דצייר לידיה דמי לכחו שלא בכונה, ובכו"ח ח"א סי' ל"ט דתי' דכחו בהגבהה אסור בהנאה וכחו בלא הגבהה שרי בהנאה.

מגע ע"י דבר אחר בכוונה ושלא בכוונה

נ"ז א'

שיטת רש"י

א) שיטת רש"י בדף נ"ח ב' ד"ה אסור דגרסינן בסוגיין דנגע ע"י הלולב בחמרא, ומה"ט שרי רב בהנאה דנגיעה ע"י ד"א שלא בכוונה שרי בהנאה, והראשונים פרשו דמה"ט הוצרך רש"י לפרש לקמן ס"א א' דכוונת הגמ' דקאזיל מיניה מיניה לא מיירי בנגיעה ממש אלא בזריקה לבור, והא דשלא בחמתו אסור משום דחיישין לנגיעה.

ב) ע"י בתוס' דהק' מאי ס"ד דר"כ ור"א לאוסרו בהנאה הא מדדו בקנה שרי בהנאה, ותי' דס"ד דרב ס"ל כר"נ וס"ל נמי דאין לחלק בין מגע בידו למגע ע"י ד"א, וס"ל נמי דאין לחלק בין היכא דאיכא כוונת מגע להיכא דליכא כוונת מגע, והרא"ש דחה לדבריהם דהא אף ר"נ לא אסר אלא במתכוין ביד ולא ברגל, ונגע ע"י ד"א לא עדיף מניסוך דרגל, אולם הר"ן דחה דנגיעה ע"י ד"א עדיף מניסוך דרגל, ובפשוטו אזלי לשי', דהרא"ש דס"ל דניסוך דרגל שרי בהנאה משום דאינו מתכוין מחמת דטרוד, ס"ל נמי דה"ה הכא כיון דאינו מתכוין שרי בהנאה, אבל הר"ן לשי' דאף במתכוין שרי כיון דאין דרך ניסוך בכך ולכך ניסוך דרגל גרע ממגע ע"י ד"א.

עוד הק' בתוס' דהא כחו שלא בכוונה שרי, ועי' במהרש"א דכוונתם כמבואר בר"ן דמגע ע"י ד"א אסור רק משום כחו, אולם במהר"ם פירש דכוונתם להק' דאף דאין לאסור במוריק משום כחו אבל מ"מ יש כאן מגע ביין ע"י ד"א, ועי' חזו"א נ"א סק"ח דהק' על המהר"ם דהא מבואר בגמ' דלגבי מה שנשאר בפנים אף אם לא היה סבור שהוא שיכר שרי כיון דהוי מגואי, ואמאי אינו נאסר משום מגע ע"י ד"א, וע"כ דמוריק לא חשיב ניסוך, אלא כוונתם כבאור המהרש"א עפ"י הר"ן.

עוד הק' דהא רב פסק כר"ש דמדדו בקנה שרי, ועי' בר"ן דתי' דחשש למעשה להחמיר כרבנן, ועי' בחזו"א הנ"ל דתי' דשאני מדדו בקנה דידעינן דכוונתו למדידה ומשא"כ באופן דאין ידוע לנו כוונתו, ועי' בר"ן דתמה דאף

לשיטת ר"ת יש להק' דמ"ש מנפל לבור דהוי מגע בידו, אולם כבר עמדו ע"ז בתוס' ד"ה תינוק ותי' דשאני נפל דאנ"ס דאניס, וע"ב דתינוק לא גרע מנפל לבור, ומ"מ הגמ' מדמה עובדא דלולב לתינוק, ועי' רש"ש. עוד הק' דאי נימא דקאזיל מיניה מיניה היינו דדוחפה לתוך הבור, אמאי בחמתו שרי, הא מגע ע"י ד"א אסור בשתיה, ועי' חזו"א סי' נ"א סק"ג דתי' דשאני נוגע בחמתו דניכר שאין דעתו לניסוך. (ג) עי' בתוס' דהוכיחו כדעת רש"י מהא דפריך והא קנגע בנטלא, דנגע ביין ע"י הנטלא וחשיב ליה כמגע ואסור בשתיה, אולם בב"י כתב דברש"י מבואר דכוונת הגמ' דנוגע ביין ממש וכדבארו התוס' לשיטתם בסו"ד, וביאר הב"י דכיון דמ"מ בארו הראשונים דדעת רש"י דמגע ע"י ד"א אסור, צ"ל דדעת רש"י דהיכא דיודע דהוא יין אף דליכא כוונת מגע אסור אבל היכא דאינו יודע דהוא יין אף דאיכא כוונת מגע שרי ולכך הוצרך רש"י לפרש דנוגע ביין גופיה. (ד) עי' ברש"י בסוף הפרק בקיצור הלכות י"נ דהוכיח מסוגיין דמגע ע"י ד"א במתכוין אסור אף בהנאה, וכוונתו דהא כל הטעם דשרי רב במכירה הוא רק משום דנגע שלא במתכוין, אבל במתכוין אסור אף בהנאה, וכן הוכיחו הרמב"ן והרשב"א לקמן נ"ח ב' בשיטת רש"י.

שיטת ר"ת והגאונים

(א) בתוס' הביאו גרסת ר"ת [כגרסת הגאונים] דהכא מיירי דנגע בידו אבל בנגע ע"י ד"א שרי אף בשתיה, והא דמדדו בקנה ימכר, משום דאיכא כוונת מגע ביין, וההיא דנטלא מיירי דנוגע ביין, והא דלא פרוש אף לגבי נטלא דכיון דאיכא כוונת מגע אסור, הוא כמו דביאר הר"ן דיסוד דעתו של ר"ת דכל הדין דמגע ע"י ד"א אסור הוא רק מדין כחו, [עי' להלן דהרא"ש מפרש לר"ת באופ"א] וכיון דחזינן בגמ' לענין מוריק אורוקי דחשיב ככחו שלא בכוונה, מוכח דאף היכא דאיכא כוונת מגע, כיון דליכא כוונת יין חשיב ככחו שלא בכוונה ושרי, ה"נ לענין מגע ע"י ד"א, אף דאיכא כוונת מגע, כיון דליכא כוונת יין שרי, ולכך בההיא דנטלא לא מהני הא דאיכא כוונת מגע, כיון דליכא כוונת יין, ולכך הוצרך ר"ת להוסיף דחיישינן דיגע ביין, אולם בדעת הגאונים כתב הר"ן דהא דהתירו לאו משום דדמי לכחו כדביאר ר"ת, אלא דמסברא נקטו דשרי מגע ע"י ד"א שלא בכוונה, אולם מ"מ היכא דאיכא כוונת מגע אסור, אף היכא דליכא כוונת יין, ובב"י כתב דאף הגאונים מודים לפירוש ר"ת.

אולם יעויין ברמב"ן דהביא לדברי הגאונים, והק' מ"ש ממדדו בקנה, ותי' דשאני קנה דאיכא כוונת מגע, אולם עדיין קשה מנטלא, ותי' ב' תירוצים, (א) דאף בנטלא איכא כוונת מגע, (ב) שאני נטלא דחיישינן שיגע ביין, אבל בלא"ה שרי, דהיכא דליכא כוונת מגע ביין הוי כאילו ליכא כוונת מגע כלל, וכן מבואר כ"ז בחי' הרשב"א, ומבואר דמספק"ל בדעת הגאונים אי שרי בכוונת מגע או דדמי לכוונת מגע ביין ואסור, אולם בדעת ר"ת כתב הרמב"ן להדי' לקמן נ"ח ב' דפשיטא דרק בכוונת מגע ביין חשיב דאיכא כוונה.

ובעיקר הדבר נראה, דיל"ע בהא דס"ל להראשונים דמגע שלא בכוונה שרי אף בשתיה, אם הוא רק סברא דלא החמירו במגע שלא בכוונה אטו בכוונה רק במגע עצמו ולא במגע ע"י ד"א, או דהוא סברא דלא חשיב כנוגע ביין רק כשכוונתו לנמעשה נגיעה אבל באופן דאין כוונתו כלל למגע אי"ז חשיב כאילו נגע ביין, והנה להצד דאף להגאונים

איכא חילוק בין כוונת מגע לכוונת מגע ביין, ע"כ דהוא רק קולא בעלמא דלא גזרו במגע ע"י ד"א שלא בכונה, דהא באופן דיש כונת מגע, אף דהוא סבור שהוא שיכר, א"א לומר דחשיב כאילו לא נגע ביין, דהא סו"ס נתכוין למעשה נגיעה, אבל להצד דגם בכוונת מגע בלבד החמירו לאסור שלא בכונה, שפיר י"ל דיסוד הדבר דכיון דאינו מתכוין לנגיעה, אין נגיעתו מתייחסת ליין.

ועי' לשון הר"ן דר"כ ור"א ס"ל דכיון דרב ס"ל דאין מתכוין כמתכוין ממילא אף היכא דאינו מתכוין כלל אסור, וצ"ב, ולהנ"ל א"ש, דכיון דליכא היתר באינו מתכוין ע"כ דגם באינו מתכוין חשיב כאילו נגע ביין, וא"כ תו לא שייך לחלק דהיכא דלא נתכוין כלל למגע קיל טפי, וכן מתישב הערת הרשב"א דאיך יתכן דבכוונה אסור בהנאה ובלא כוונה מותר אף בשתיה, ולהנ"ל א"ש דהא ליכא קולא באינו מתכוין, אלא דבליכא כוונה אין הנגיעה מתייחס ליין.

(ב) עי' בהגהות הב"ח לקמן נ"ט ב' אות ו' דביאר לשיטת ר"ת דמגע ע"י ד"א הוי ככחו, ממילא אף בגוונא דהוי בכוונת מגע ביין, תלוי אם כחו אסור בשתיה או בהנאה, אולם עי' ברא"ש סי' ה' דכתב לבאר לר"ת ההיא דקאזיל מיניה מיניה, דשלא בחמתו אסור כיון דהוי מגע ע"י ד"א בכונה ואסור בהנאה ככל גזירת מגע ביד, משא"כ בחמתו דהוי שלא בכונה שרי אף בשתיה, אולם ברמב"ן לקמן נ"ח ב' בכלל דהלכתא מסתפק במגע ע"י ד"א בכונמגע ביין אם שרי בהנאה או לא, וכתב דלשיטת רש"י ודאי דאסור בהנאה, ולהנך דפליגי מסתבר דאסור בהנאה, אבל לר"ת דחשיב כחו אינו אסור אלא בשתיה כדין כחו דאסור רק בשתיה, וכן מבואר בר"ן [כ"ט א' מדפי הרי"ף], וע"ע ברשב"א שם דנקט דאף להחולקים על רש"י אסור בהנאה, וע"ע ברשב"א שם [ד"ה והרב בעל התרומות] דהק' איך יתכן דכחו בכונה אסור בהנאה ושלא בכונה מותר בשתיה, ותי' דמצינו כן לענין מגע ע"י ד"א דבכוונה אסור בהנאה ושלא בכונה שרי אף בשתיה.

ובטור סי' קכ"ד כתב דנגע ע"י ד"א בכונה אסור בהנאה, ועי' בב"י מקור הדברים, ובט"ז סק"ל תמה דכיון דפסק בסי' קכ"ה דכחו שרי בהנאה אמאי אסר הכא במגע ע"י ד"א אף בהנאה, ובנקה"כ תי' דהא מבואר ברא"ש דגרע מכחו ואסור אף בהנאה, והיינו דלשיטת הרא"ש הא דנחלק ר"ת על רש"י לאו משום דהוא ככחו אלא דבנגע בלא כונה הקילו ובכוונה אסור כמגע דעלמא.